

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Яковлева Вікторія Сергіївна

УДК 343.9:343.36 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**Кримінологічна характеристика та запобігання
втручанню в діяльність судових органів**

Спеціальність 081 – право
Галузь знань 08 – право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. С. Яковлева**

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
М. Г. Колодяжний

ХАРКІВ – 2023

АНОТАЦІЯ

Яковлева В. С. Кримінологічна характеристика та запобігання втручанню у діяльність судових органів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2023.

Дисертація є кримінологічним дослідженням кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України та пов'язаних із втручанням у діяльність судових органів. У роботі з'ясовано нормативно-правове забезпечення стандарту незалежності судових органів, виділено його рівні, досліджено кількісні та якісні показники указаних кримінальних правопорушень, надано кримінологічну характеристику особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу, розроблено типологію останнього, виділено особливості детермінації представлених посягань у сфері правосуддя, запропоновано низку перспективних напрямів і заходів їх запобігання.

Виокремлено кілька рівнів нормативно-правового забезпечення стандарту незалежності судових органів: міжнародно-правовий, регіональний (європейський) та національний. З'ясовано архітектуру вказаного стандарту функціонування правосуддя. Її враховано при дослідженні детермінації втручання у діяльність судових органів в Україні, а також розробці рекомендацій щодо обмеження його окремих проявів.

Кримінологічну характеристику втручання у діяльність судових органів складають такі кількісно-якісні показники, як рівень, коефіцієнти, структура, динаміка, латентність, географія, соціальні наслідки, а також відомості про особу правопорушника (реального та латентного).

Стан цих кримінальних правопорушень характеризується збільшенням їх рівня протягом 2013–2022 рр. Щороку обліковується до 200 таких фактів. Коефіцієнт інтенсивності втручання у діяльність судових органів за указаний період

збільшився майже у 10 разів. Його динаміка є негативною, про що свідчить збільшення як абсолютних, так й відносних показників. Рівень цих правопорушень і рівень судимості за них не відбиває справжніх тенденцій їх поширеності, відтворення й загалом криміналізації сфери правосуддя в Україні.

Структура незаконного впливу на суд характеризується: переважанням у діяльності загальних судів при розгляді кримінальних справ; учиненням, як правило, громадськими активістами й членами громадських організацій в усній та непроцесуальній формах; типовими загальними способами тиску на суд у виді: критики судді у ЗМІ, залякуванні судді та його близьких, проханні; типовими додатковими способами учинення шляхом: організації стихійних мітингів у зв'язку з розглядом конкретної справи, неналежною поведінкою у залі судових засідань, звернення народних депутатів та інших осіб до ВРП зі скаргою на суддю.

Територіальний розподіл досліджуваного явища має власну специфіку. Вона виявляється у найбільшій його поширеності у м. Києві, Дніпропетровській та Одеській областях, а найменшій – у Волинській, Кіровоградській та Чернігівській областях України.

Негативні соціальні наслідки втручання у діяльність судових органів мають політичний, економічний, соціально-психологічний та організаційний характер. Найбільш деструктивною шкодою від цього явища вважається підрив демократії й верховенства права, руйнація балансу владної системи стримувань і противаг, порушення прав громадян на справедливий і неупереджений суд.

Втручання у діяльність судових органів віднесено до особливо високолатентних злочинів. На один подібний облікований випадок приходиться щонайменше 51 необлікований. Латентність має переважно штучний характер. Основними причинами латентності вважаються: низька ефективність правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування цих правопорушень; пасивність ВРП; небажання суддів-потерпілих афішувати фактами втручання у їх діяльність.

Кримінологічну характеристику особи правопорушника, який втрутився або може втрутитись у діяльність судового органу, складають ознаки, що мають

соціально-демографічну, кримінально-правову і морально-психологічну природу. Представлені ознаки в їх сукупності дозволили розробити узагальнений кримінологічний образ такого злочинця. Це – чоловіки віком 29-39 років, рідше 40-54 роки, мають повну вищу і базову вищу освіту, громадяни України, українці за національністю. Трендом останніх років є збільшення фактів посягання на незалежність суддів з боку громадських активістів й членів громадських організацій. Нерідко має місце злочинна співучасть сторони у справі з адвокатом, у групі за попередньою змовою. Вплив на суд здійснюється за різними провідними мотивами, які властиві різним категоріям злочинців: від уникнення підсудним відповідальності – до корисливих й кар'єристських мотивів.

Типологію особи злочинця, який втрутився у діяльність судового органу, побудовано за мотивом й характером злочинної поведінки. Вона включає такі умовні типи правопорушників: інтелектуальний, корисливий, корупційний, хуліганський, агресивний, кар'єристський, комбінований.

Детермінацію втручання у діяльність судових органів утворюють дві групи взаємопов'язаних між собою криміногенних чинників – зовнішніх і внутрішніх. Вони доповнюються різними видами професійної віктимності суддів та їх віктимною поведінкою.

Зовнішні криміногенні чинники охоплюють: нестабільність соціально-економічної ситуації в державі; політичний вплив на відправлення правосуддя; неефективність діяльності правоохоронних органів; корупцію в органах державної влади і органах місцевого самоврядування; обмеженість правової культури і правосвідомості громадян; скудність морально-етичних та професійних якостей деяких адвокатів і журналістів; недосконалість чинного законодавства України та ін.

До внутрішніх криміногенних чинників, що зумовлюють учинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, віднесено: забезпечення не у повному обсязі соціальних гарантій незалежності суддів; прорахунки у кадровому, фінансовому, матеріально-технічному забезпеченні роботи судових органів; недоліки судового реформування; недостатній рівень суддівської етики; корупцію у сфері правосуддя; відсутність належної охорони судів і особистої

безпеки суддів; недоліки у діяльності суддівського врядування й самоврядування; слабку комунікацію судових органів із ЗМІ та громадянським суспільством тощо.

Обстоюється позиція, що потерпілими від втручання у діяльність судових органів можуть бути судді, присяжні та народні засідателі. Судді – найбільш поширена й водночас уразлива група жертв цих кримінальних правопорушень. Потенційність судді стати жертвою посягання на його незалежність залежить від деяких його професійних віктимних властивостей та його віктимної поведінки.

Суддів, у діяльність яких втрутилися, типологізовано за характеристикою їх віктимної поведінки на такі умовні типи: пасивні, конформні, «кар'єристи», недоброчесні, непрофесійно-провокуючі.

Аргументовано, що кримінологічне (некаральне) запобігання втручанням у діяльність судових органів є більш ефективним порівняно із кримінально-правовими (репресивними) засобами його обмеження. Структура запобігання указаному явищу складається із заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та віктимологічного запобігання. Загальносоціальне запобігання визнано основним. Воно включає такі напрями діяльності: посилення гарантій незалежності суддів; судові реформування; реформування суміжних із правосуддям сфер та органів.

Спеціально-кримінологічне запобігання зазначеним посяганням на незалежність суддів утворюють заходи кримінологічної профілактики, відвернення і припинення. Перші класифіковано за їх характером на організаційно-управлінські, інформаційні, нормативно-правові та технічні.

Віктимологічна профілактика втручання у діяльність судових органів виражається у посиленні віктимологічної поінформованості суддів, підвищенні їх професійного рівня, віктимологічних знань, умінь і навичок; широкому обговоренні проблеми посягань на судову незалежність у колективах судів; проходженні суддями спеціальних тренінгів щодо зменшення їх віктимної уразливості та недопущення повторної віктимізації тощо.

Ключові слова: злочинність, кримінальні правопорушення, злочинність у сфері правосуддя, втручання у діяльність судових органів, вплив на суд, тиск на суддів, незалежність судових органів, кримінологічна характеристика, особа злочинця, детермінація, жертва, запобігання.

SUMMARY

Yakovleva V. S. Criminological characteristics and prevention of interference in the activities of judicial bodies. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems, National Ukrainian Academy of Law Sciences, Kharkiv, 2023.

The dissertation is a criminological study of criminal offenses provided for by Art. 376 of the Criminal Code of Ukraine and related to interference in the activities of judicial bodies. The work clarified the normative and legal support of the standard of independence of judicial bodies, identified its levels, investigated the quantitative and qualitative indicators of the specified criminal offenses, provided the criminological characteristics of the offender who interfered in the activities of the judicial body, developed a typology of the latter, highlighted the peculiarities determination of the presented encroachments in the sphere of justice, a number of promising directions and measures for their prevention are proposed.

Several levels of legal support for the standard of independence of judicial bodies are distinguished: international legal, regional (European) and national. The architecture of the specified standard of functioning of justice has been clarified. It is taken into account in the study of the determination of interference in the activities of judicial bodies in Ukraine, as well as the development of recommendations to limit its individual manifestations.

The criminological characteristics of intervention in the activities of judicial bodies consist of such quantitative and qualitative indicators as level, coefficients, structure, dynamics, latency, geography, social consequences, as well as information about the person of the offender (real and latent).

The state of these criminal offenses is characterized by an increase in their level during 2013–2022. Every year up to 200 such facts are recorded. The coefficient of intensity of intervention in the activities of judicial bodies increased almost 10 times during the specified period. Its dynamics are negative, as evidenced by an increase in both

absolute and relative indicators. The level of these offenses and the level of convictions for them do not reflect the true trends of their prevalence, reproduction and, in general, criminalization of the sphere of justice in Ukraine.

The structure of illegal influence on the court is characterized by: predominance in the activities of general courts when considering criminal cases; actions, as a rule, by public activists and members of public organizations in oral and non-procedural forms; typical general methods of putting pressure on the court in the form of: criticism of the judge in the media, intimidation of the judge and his relatives, requests; typical additional methods of punishment by: organization of unauthorized rallies in connection with the consideration of a specific case, improper behavior in the courtroom, appeals of people's deputies and other persons to the VRP with a complaint against the judge.

The territorial distribution of the studied phenomenon has its own specificity. It is most prevalent in the city of Kyiv, Dnipropetrovsk, and Odesa regions, and least prevalent in the Volyn, Kirovohrad, and Chernihiv regions of Ukraine.

The negative social consequences of interference in the activities of judicial bodies have a political, economic, socio-psychological and organizational nature. The most destructive damage from this phenomenon is considered to be the undermining of democracy and the rule of law, the destruction of the balance of the power system of checks and balances, the violation of the rights of citizens to a fair and impartial trial.

Interference in the activities of judicial bodies is classified as a particularly high-latency crime. There are at least 51 unaccounted for one such registered case. Latency is mostly artificial. The main reasons for latency are considered to be: low efficiency of law enforcement agencies in detecting and investigating these offenses; passivity of GRP; reluctance of aggrieved judges to publicize the facts of interference in their activities.

The criminological characteristics of an offender who interfered or may interfere in the activities of a judicial body consist of socio-demographic, criminal-legal and moral-psychological characteristics. The presented signs in their totality made it possible to develop a generalized criminological image of such a criminal. These are men aged 29-39 years, rarely 40-54 years old, have complete higher and basic higher education, citizens of Ukraine, Ukrainians by nationality. The trend of recent years is an increase in cases of

encroachment on the independence of judges by public activists and members of public organizations. Often there is criminal complicity of a party in a case with a lawyer, in a group based on a prior conspiracy. Influence on the court is carried out according to various leading motives, which are characteristic of different categories of criminals: from the defendant's avoidance of responsibility - to selfish and careerist motives.

The typology of the person of the criminal who intervened in the activities of the judicial body was built based on the motive and nature of the criminal behavior. It includes the following conventional types of offenders: intellectual, selfish, corrupt, hooligan, aggressive, careerist, combined.

The determination of intervention in the activities of judicial bodies is formed by two groups of interrelated criminogenic factors - external and internal. They are supplemented by various types of professional victimization of judges and their victim behavior.

External criminogenic factors include: instability of the socio-economic situation in the state; vulnerability of the financial system; political influence on the administration of justice; inefficiency of law enforcement agencies; corruption in state authorities and local self-government bodies; limited legal culture and legal awareness of citizens; lack of moral and ethical and professional qualities of lawyers and journalists; imperfection of the current legislation of Ukraine, etc.

To the internal criminogenic factors that lead to the commission of criminal offenses provided for in Art. 376 of the Criminal Code of Ukraine, attributed to: provision of social guarantees of independence of judges not in full; miscalculations in personnel, financial, material and technical support for the work of judicial bodies; shortcomings of judicial reform; insufficient level of judicial ethics; corruption in the sphere of justice; lack of proper security of courts and personal security of judges; shortcomings in the activity of judicial governance and self-governance; weak communication of judicial bodies with mass media and civil society, etc.

The position is argued that victims of interference in the activities of judicial bodies can be judges, jurors and people's assessors. Judges are the most common and at the same time vulnerable group of victims of these criminal offenses. The potential of a judge to

become a victim of an attack on his independence depends on some of his professional victim characteristics and his victim behavior.

Judges, whose activities were intervened, were typologically classified according to the characteristics of their victim behavior into the following conditional types: passive, conformist, «careerist», dishonest, unprofessional-provocative.

It is argued that criminological (non-punitive) prevention of interference in the activities of judicial bodies is more effective compared to criminal-legal (repressive) means of its limitation. The structure of prevention of this phenomenon consists of general social, special criminological and victimological prevention measures. General social prevention is recognized as basic. It includes the following areas of activity: strengthening guarantees of independence of judges; judicial reform; reforming spheres and bodies related to justice.

Special criminological prevention of the specified encroachments on the independence of judges form measures of criminological prevention, diversion and termination. The first are classified according to their nature into organizational and managerial, informational, regulatory and technical.

Victimological prevention of intervention in the activities of judicial bodies is expressed in strengthening the victimological awareness of judges, increasing their professional level, victimological knowledge, skills and abilities; broad discussion of the problem of encroachments on judicial independence in collectives of courts; passing of special trainings by judges on reducing their victim vulnerability and preventing re-victimization, etc.

Key words: crime, criminal offenses, criminality in the sphere of justice, interference in the activities of judicial bodies, influence on the court, pressure on judges, independence of judicial bodies, criminological characteristics, person of the criminal, determination, victim, prevention.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Яковлева В. С. Втручання в діяльність судових органів в Україні: оцінка

сучасного стану. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 40. С. 126–131. DOI: 10.31359/2079-6242-2020-40-126.

2. Яковлева В. С. Детермінація втручання у діяльність судових органів. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Одеса: Гельветика, 2022. Вип. 95. С. 73–79. DOI: 10.32782/apdp.v95.2022.11.

3. Яковлева В. С. Запобігання втручанням у діяльність судових органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2022. Вип. 74. С. 119–123. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.74.53.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Яковлева В. С. Втручання в діяльність судових органів як виклик для правосуддя України. *Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні*: матеріали Загальнонац. юрид. форуму (Сєверодонецьк, 13 груд. 2019 р.). Сєверодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2020. С. 193–197.

5. Яковлева В. С. Втручання в діяльність судових органів: результати експертного опитування. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінол. асоц. України, проф. О. М. Литвака (Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2020. С. 69, 70.

6. Яковлева В. С. Судове реформування як базис для обмеження посягань на незалежність суддів. *Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні*: матеріали наук.-практ. сем. (Львів, 22 трав. 2020 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 277–282.

7. Яковлева В. С. Вплив збройного конфлікту на Сході України на незалежність судових органів. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя*: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.) [Електрон. вид.] / упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Рядінська, Ю. Б. Ірха, О. І. Бочек. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. С. 389–393.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	13
Вступ.....	15
Розділ 1 Втручання в діяльність судових органів як об’єкт кримінологічного пізнання.....	22
1.1 Кількісні та якісні показники втручання в діяльність судових органів в Україні.....	22
1.2 Латентність втручання в діяльність судових органів.....	54
Висновки до розділу 1.....	60
Розділ 2 Кримінологічна характеристика особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу.....	63
2.1 Соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні риси осіб, які втручаються в діяльність судових органів.....	63
2.2 Типологія особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу.....	82
Висновки до розділу 2.....	91
Розділ 3 Кримінологічна детермінація втручання в діяльність судових органів.....	94
3.1. Зовнішні криміногенні чинники, що зумовлюють злочини, пов’язані з втручанням у діяльність судових органів.....	94
3.2 Внутрішні криміногенні чинники, які сприяють посяганням на незалежність судових органів.....	114
3.3 Роль потерпілих у детермінуванні втручання у діяльність судових органів та їх типологія.....	135
Висновки до розділу 3.....	145
Розділ 4 Головні напрями запобігання втручанням у діяльність судових органів.....	150

4.1 Загальносоціальне запобігання втручанню у діяльність судових органів.....	150
4.2 Спеціально-кримінологічне й віктимологічне запобігання кримінальним правопорушенням щодо втручання у діяльність судових органів.....	175
Висновки до розділу 4.....	206
Висновки.....	209
Список використаних джерел.....	213
Додатки.....	242

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВАКС – Вищий антикорупційний суд України;

Венеціанська комісія – Європейська комісія за демократію через право;

ВКДКА – Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури;

ВККСУ – Вища кваліфікаційна комісія суддів України;

ВР – Верховна рада;

ВРП – Вища рада правосуддя;

ГРД – Громадська рада доброчесності;

ДБР – Державне бюро розслідувань;

ДСА – Державна судова адміністрація;

Електронний суд – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС);

ЄС – Європейський Союз;

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;

ЗМІ – засоби масової інформації;

КДКА – кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури;

КК – Кримінальний кодекс;

КМ РЄ – Комітет Міністрів Ради Європи;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

КПК – кримінальний процесуальний кодекс;

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення;

КРЕС – Консультативна рада європейських суддів;

МВС – Міністерство внутрішніх справ;

МВФ – Міжнародний валютний фонд;

Мінфін – Міністерство фінансів України;

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України;

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції;

НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України;

НМДГ – неоподаткований мінімум доходів громадян;

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

РЄ – Рада Європи;

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура;

СБУ – Служба безпеки України;

GRECO – Група держав Ради Європи проти корупції.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Згідно із міжнародними та європейськими стандартами діяльності судових органів стандарт незалежності вважається одним із найбільш значущих з огляду на забезпечення верховенства права, реального захисту прав і свобод громадян й дотримання принципів сучасної демократичної держави. Відповідно до ст. 126 Основного закону незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України, а вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. У ст. 129 Конституції України наголошується, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

Функціонування системи правосуддя демонструє, що в Україні на теперішній час має місце низка викликів для незалежності судових органів. Одним із таких є втручання у діяльність останніх, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 376 КК України. Протягом 2013–2022 рр. правоохоронні органи щороку обліковують до 200 подібних кримінальних правопорушень. Унаслідок високої латентності більшість проявів втручання у діяльність судів та суддів залишається прихованою, що посилює криміналізацію сфери правосуддя.

Актуальність запобігання втручанням у діяльність судових органів зумовлюється й широким набором способів зовнішнього й внутрішнього впливу, різноманітного морально-психологічного тиску на суддів. Він здійснюється з боку органів державної влади і місцевого самоврядування, правоохоронних органів, народних депутатів, громадських активістів, журналістів, адвокатів, сторін у справах тощо. На стані незалежності судових органів в Україні негативно відбивається й професійна віктимність окремих суддів, які можуть також допускати різні види віктимної поведінки.

Проблема втручання у діяльність судових органів ставала предметом наукових досліджень таких вітчизняних учених, як: Г. Є. Бершов, Є. М. Блажівський, Є. О. Бунін, В. В. Городовенко, С. В. Дідик, Н. В. Довгань І. Б. Іваночко, Р. В. Кархут, О. О. Кваша, І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, О. М. Овчаренко,

Н. Я. Отчак, В. В. Плукар, М. В. Шепітько та ін. У працях указаних науковців розглядаються переважно загальнотеоретичні, кримінально-правові та криміналістичні аспекти втручання у діяльність судів. Натомість відсутні ґрунтовні кримінологічні дослідження злочинів, передбачених ст. 376 КК України. Вивчення кримінологічних питань їх запобігання залишається наразі фрагментарним й недостатньо розробленим.

Ураховуючи широку поширеність втручання у діяльність судових органів у сфері правосуддя, його високу латентність, складність й багаторівневість детермінації, істотний характер наслідків, пріоритетність судової реформи у системі відбудови України та її євроінтеграційних устремлінь обрана тема дисертації має теоретичну і практичну значущість, є своєчасною й перспективною для дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана згідно із планом наукових робіт НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України в межах фундаментальної теми «Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: теорія та практика» (номер державної реєстрації 0117U000283), а також відповідно до Стратегії розвитку НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України на 2021–2025 роки, затвердженої протоколом ученої ради Інституту від 24.03.2021 р. № 3.

Обраний напрямок відповідає Цілям сталого розвитку України на період до 2030 р. (Ціль № 16), затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019; меті та очікуваним результатам Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, а також Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, затвердженої Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20 червня 2022 р. № 2322-ІХ; § 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021, п. 46 і п. 53 Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020, п. 25 розділу 2

Плану заходів з реалізації Стратегії розвитку органів системи МВС на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням КМУ від 21 серпня 2019 р. № 693-р; місії Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки, затвердженої рішенням Ради адвокатів України від 2 липня 2021 р. № 38; узгоджується з пп. 1, 2 підрозділу 1.2 й пп. 8, 13, 17, 19, 20, 24, 29, 32 підрозділу 1.15 розділу I Стратегії розвитку НАПрН України на 2021–2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21.

Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту (постанова № 6/5 від 30 жовтня 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розробка наукових рекомендацій щодо системи заходів запобігання втручанню у діяльність судових органів в Україні.

Досягнення поставленої мети здійснювалося шляхом вирішення таких основних завдань:

- вивчити кількісні та якісні показники втручання у діяльність судових органів в Україні;
- оцінити рівень й причини латентності втручання в діяльність судових органів;
- надати кримінологічну характеристику особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу;
- здійснити типологію особи правопорушника, який втрутився або може втрутитись у діяльність судового органу;
- установити комплекс детермінант, що зумовлюють втручання у діяльність судових органів;
- надати віктимологічну характеристику досліджуваних злочинів, виділити віктимні властивості й поширені форми віктимної поведінки їх жертв;
- запропонувати комплекс заходів запобігання втручанню у діяльність судових органів в Україні.

Об'єктом дослідження виступає злочинність у сфері правосуддя як соціально-правове явище.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання втручанню у діяльність судових органів.

Методи дослідження обрано відповідно до мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження. Методологічну основу дисертації становить діалектичний метод пізнання явища втручання у діяльність судових органів. За допомогою цього метода розкривається його сутність, кримінологічна природа, виходячи із законів діалектики розвитку соціальних явищ. У дисертаційній роботі застосовуються окремі методи пізнання. *Логіко-догматичний метод* застосовано при тлумаченні окремих наукових і законодавчих термінів, положень законодавства, формулюванні визначень кримінологічних понять і категорій (підрозділ 3.1, 4.1). Із використанням *системно-структурного методу* досліджені представлені кримінальні правопорушення у сфері правосуддя, виділено їх поширені прояви, вивчено особу правопорушника, здійснено типологію останньої, розкрито складові детермінації, досліджено жертву, розроблено заходи запобігання таким злочинам (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2). *Системно-функціональний метод* застосовано з метою вивчення проблем в організації запобіжної діяльності деяких суб'єктів на сучасному етапі їх функціонування (підрозділ 3.1, 3.2). Особу правопорушника вивчено, у тому числі, із використанням *монографічного методу* (підрозділ 2.1). *Статистичний метод* застосовано для обробки відомостей про стан втручання у діяльність судових органів, вивчення особи правопорушника і жертви (підрозділ 1.1, 2.1, 3.3). Завдяки *методу конкретно-соціологічних досліджень* (експертних оцінок, дослідження документів, контент-аналізу) встановлено тенденції втручання у діяльність судових органів, надана оцінка рівня його латентності, проведено кримінологічний аналіз структури особи правопорушника (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1).

Емпіричну базу дослідження складають: вивчення й узагальнення кримінальних проваджень, розглянутих судами України протягом 2015–2019 рр. за ст. 376 КК України; результати експертного опитування 169 суддів, 218 працівників органів прокуратури, 282 співробітників Національної поліції, 56 адвокатів; статистична звітність Офісу Генерального прокурора, ДСА України, ВРП, ВККСУ, ГРД, Державної служби статистики України за 2013–2022 рр.; повідомлення ЗМІ

про посягання на незалежність суддів тощо.

Нормативно-правову базу дисертації становлять конвенції ООН, які стосуються питань незалежності суддів, документи РЄ, КМ РЄ, Венеціанської комісії, рішення ЄСПЛ, інші міжнародно-правові акти, а також Конституція України, закони України, укази Президента України, нормативні акти КМУ, постанови Пленуму Верховного Суду України, рішення з'їзду суддів й Ради суддів України, кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що указана дисертація є одним із перших кримінологічних досліджень втручання у діяльність судових органів в Україні, в якому розроблено засади його запобігання. У роботі запропоновано низку теоретико-прикладних положень, зокрема:

уперше:

– з'ясовано тенденції поширення втручання у діяльність судових органів в Україні, а саме: нестабільність рівня, пік якого приходиться на 2018 р.; особливо високий рівень латентності; стрибкоподібна динаміка цих правопорушень у 2013–2022 рр; поширеність у роботі загальних судів; учинення, як правило, в усній та непроцесуальній формах; типовість загальних й додаткових способів втручання; найбільше територіальне поширення у м. Києві, Дніпропетровській та Одеській областях; різноспрямованість негативних соціальних наслідків;

– розроблено узагальнений кримінологічний портрет особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу: це чоловіки переважно віком 29-39 років, мають повну вищу освіту, є громадськими активістами, журналістами, незаконні дії яких скеровуються стороною по справі у співучасті з адвокатом. Втручання відбувається частіше у групі за попередньою змовою. Провідними злочинними мотивами є уникнення підсудним відповідальності, корисливі й кар'єристські мотиви. Останні поєднуються з індивідуально-егоїстичними інтересами, стереотипами недоброчесної професійної поведінки, властивій службовим особам;

– запропоновано кримінологічну модель нерепресивного обмеження поширеності проявів втручання у діяльність судових органів. Вона включає

комплекс взаємопов'язаних напрямів загальносоціального, спеціально-кримінологічного запобігання, поєднаного із заходами віктимологічної профілактики;

– виділено низку рис професійної віктимності суддів у контексті потенційного перетворення на жертву втручання у їх діяльність, встановлено різні види їх віктимної поведінки, що покладено в основу їх типології. Остання включає такі умовні типи жертв, як: пасивні, конформні, «кар'єристи», недоброчесні, непрофесійно-провокуючі;

удосконалено:

– типологію особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу, побудовано за мотивом й характером злочинної поведінки. Вона включає низку умовних типів правопорушників: інтелектуальний, хуліганський, корисливий, корупційний, агресивний, кар'єристський, комбінований;

– пізнання детермінації втручання у діяльність судових органів, яку утворюють зовнішньосистемні (зовнішні) й внутрішньосистемні (внутрішні) криміногенні чинники;

– систему загальносоціального запобігання явищу втручання у діяльність судових органів, що охоплює такі напрями діяльності: заходи щодо посилення гарантій незалежності суддів; заходи у межах судового реформування; реформування суміжних із правосуддям сфер та органів;

дістали подальшого розвитку:

– спеціально-кримінологічне запобігання втручанням у діяльність судових органів, яке об'єднує заходи кримінологічної профілактики, відвернення й припинення;

– віктимологічна профілактика досліджуваних правопорушень у сфері правосуддя, спрямована на обмеження проявів професійної віктимізації окремих категорій суддів та недопущення з їх боку віктимних форм поведінки.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що викладені у дослідженні висновки й пропозиції можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальшої теоретичної розробки проблематики запобігання

кримінальним правопорушенням у сфері правосуддя в Україні; у *правотворчій діяльності* – для підготовки й доповнення законодавчих й підзаконних нормативно-правових актів з питань запобігання втручанню у діяльність судових органів; у *правозастосовній сфері* – як рекомендації щодо вдосконалення організаційних й методичних засад діяльності правоохоронних і судових органів, органів судового врядування, суддівського самоврядування, адвокатури, та інших центральних органів державної влади (акт упровадження Київського апеляційного суду (додаток П)); у *навчальному процесі* – під час підготовки відповідних наукових, навчально-методичних видань й при проведенні навчальних занять із дисципліни «Кримінологія», «Запобігання злочинам у сфері правосуддя».

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях здобувача. Наукові ідеї та розробки оприлюднено без співавторів у наукових фахових виданнях.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи обговорено на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, оприлюднені на науково-практичних конференціях і семінарах: Загальнонаціональний юридичний форум «Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні» (м. Сєверодонецьк, 13 грудня 2019 р.); Науково-практична конференція, присвячена пам'яті віце-президента Криміноллігчної асоціації України, професора О. М. Литвака «Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну» (м. Харків, 23 квітня 2020 р.); Науково-практичний семінар «Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Львів, 22 травня 2020 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя» (м. Київ, 18 вересня 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації відбиває логіку наукового дослідження, зумовлена його метою, завданнями й предметом. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (усього 285 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок, з них основного тексту – 198 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ

1.1 Кількісні та якісні показники втручання в діяльність судових органів в Україні

Перед безпосереднім розглядом стану зазначених кримінальних правопорушень виникає необхідність у зверненні уваги, по-перше, на термінологічний апарат, який стосується незалежності судових органів, а, по-друге, на загальні засади нормативно-правового забезпечення указанного стандарту функціонування сфери правосуддя та виділення його рівнів.

Зокрема, щодо понять «стандарт», «міжнародно-правовий стандарт», які застосовуються разом або замість поширених понять на кшталт «принцип», «засада». Значення останніх понять (першооснова, початок, вихідне положення, на підставі яких видаються документи, формуються концепції, виробляються правила поведінки) у цілому є зрозумілим. Що ж до поняття «міжнародно-правовий стандарт», то під ним розуміється уніфіковані суб'єктами міжнародного права у відповідних документах норми та принципи міжнародного права, які виступають еталоном правового регулювання на національному рівні та інструментами гармонізації національних законодавств у відповідних сферах [98, с. 168]. Сталося так, що при описі й виробленні на міжнародно-правовому й, відповідно, інших рівнях засад функціонування правосуддя використовується саме поняття «стандарт» або «міжнародно-правовий стандарт». Це стосується й міжнародно-правового стандарту незалежності діяльності судових органів.

Вивчення різних нормативно-правових актів, які згадують стандарт незалежності судових органів, дає підстави для їх класифікації за рівнем нормативно-правового регулювання зазначеного стандарту. До рівнів пропонується віднести: міжнародно-правовий, регіональний (європейський), національний.

Міжнародно-правовий рівень нормативно-правового забезпечення незалежності судових охоплює низку міжнародно-правових документів, серед яких:

Загальна декларація прав людини від 1948 р. (ст. 10) [88]; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 14) [155]; Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя [82, с. 106-111]; Основні принципи незалежності судових органів, схвалені ООН відповідними резолюціями у 1985 р. [175]; Бангалорські принципи поведінки суддів (2006 р.) [11; 118].

До зазначеного рівня відносяться й інші міжнародно-правові акти: Сіракузький проект принципів незалежності судочинства 1981 р.; Пекінські тези щодо принципів незалежності суддів юридичної асоціації країн азійського та тихоокеанського регіону (LAWASIA) від 1995 р. [179]; Загальна (Універсальна) хартія судді, ухвалена 17 листопада 1999 р. Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї (Тайвань) [82, с. 112–114] та ін.

Можна підтримати думку окремих науковців, що система міжнародно-правових стандартів незалежності судових органів і суддів створює методологічні засади для удосконалення забезпечення судового захисту в Україні під час проведення судової реформи [59].

Регіональний (європейський) рівень нормативно-правового забезпечення стандарту незалежності судових органів спирається на міжнародно-правовий рівень. Основними суб'єктами вироблення різних стандартів діяльності судових органів на цьому рівні є РЄ, Європейська комісія, КРЄС, ОБСЄ, Європейська асоціація суддів, ЄСПЛ та ін.

Основними документами на цьому рівні вважаються: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 6) [119]; Європейський статут судді, прийнятий Європейською асоціацією суддів у 1993 р. [156, с. 180, 181]; Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена КМ РЄ у 1994 р. [155, с. 86-90]; Європейська хартія про закон «Про статус суддів», прийнята учасниками багатостороннього семінару під егідою РЄ у 1998 р. [81]; Висновок № 1 (2001) КРЄС до уваги КМ РЄ щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів [74, с. 49]; рішення ЄСПЛ, які стосуються судової незалежності [263, с. 51] тощо.

Національний рівень нормативно-правового врегулювання незалежності судової влади включає приписи Конституції України (статті 126, 129) [120], галузевого законодавства України [215], а також окремі положення указів Президента, пленумах Верховного Суду, рішень Ради суддів України, стратегій реформування держави та ін.

Вивчення та узагальнення змісту перелічених нормативно-правових документів дає підстави стверджувати, що стандарт незалежності судових органів передбачає: незалежність судової влади від інших гілок влади; прийняття суддями судових рішень виключно на підставі оцінки наданих сторонами доказів і доводів з урахуванням норм чинного законодавства; недопустимість будь-якого зовнішнього чи внутрішнього впливу на суддю при ухваленні рішення.

З урахуванням вищевикладеного стандартом незалежності судових органів є одна із базових засад функціонування судової влади й діяльності судових органів, що виявляється у політичному, економічному, організаційному та суто процесуальному аспектах й водночас виступає внутрішньою інтегративною ознакою (властивістю), яка пронизує всю систему правосуддя та є своєрідним засобом забезпечення верховенства права, реального захисту прав і законних інтересів громадян, виражає ступінь демократії у державі.

Для визначення стану й поширеності злочинності, з'ясування закономірностей її розвитку і тенденцій відтворення надається кримінологічна характеристика. Остання має важливе кримінологічне значення як пошукове, так й профілактичне. Прикладна спрямованість кримінологічної характеристики забезпечує встановлені в ході дослідження кореляційні зв'язки та залежності між її елементами, що сприяє визначенню невідомих компонентних складових [145]. Крім цього, кримінологічна характеристика, як сукупність певних статистичних показників, дозволяє побудувати не лише ретроспективну, а й перспективну модель певного виду злочинності [256]. Виходячи з цього, вказана абстрактна кримінологічна категорія дає можливість вивчити стан втручання у діяльність судових органів за попередні роки й на теперішній час, а також спробувати спрогнозувати поширеність цих кримінальних правопорушень у сфері правосуддя в майбутньому.

Центральне місце кримінологічної характеристики, окрім відомостей про особу злочинця (правопорушника), відводиться кількісним та якісним показникам злочинності. Аналіз та узагальнення останніх у комплексі та взаємозв'язку дозволяє здійснити відповідні висновки щодо стану криміногенності у державі або загрози для суспільства, певних сфер і галузей від конкретних кримінальних правопорушень. Тому для того, щоб уточнити стан і поширеність злочинів, передбачених ст. 376 КК України, оцінити ступінь їх загрози для функціонування судової влади та незалежності діяльності судових органів виникає необхідність у вивченні низки як традиційних показників, так і дещо специфічних ознак окремих якісних параметрів.

Перша група показників включає рівень цих кримінальних правопорушень, коефіцієнти, рівень судимості, латентність, структуру, динаміку, географію, негативні соціальні наслідки та ін. Перелічені кількісні та якісні показники надають уявлення про статистично-динамічний розвиток злочинів, що досліджується, та їх якісні зміни [102, с. 27]. Натомість так звані специфічні ознаки здебільшого відбивають структуру досліджуваних злочинів. Це пояснюється особливістю діяльності судових органів, широти суб'єктів, які беруть участь у судовому розгляді різних категорій справ.

Джерелами кримінологічної інформації, на підставі якої можна робити певні висновки щодо кількісних та якісних показників розглядуваних злочинів, є результати проведеного емпіричного дослідження, офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора, ДСА України, ВРП, Верховного Суду, аналітичні огляди неурядових, у тому числі міжнародних, громадських організацій тощо.

Ученими відзначається, що і емпіричне, і теоретичне кримінологічне знання володіє певним ступенем правдоподібності: оцінка його надійності завжди дискусійна, відносна, у ній зберігається можливість помилки [146, с. 16]. У цілому з цим важко не погодитись. Однак від надійності, достовірності кримінологічної інформації, різноманітності й обсягу узагальнених статистичних даних правоохоронних, судових та інших органів державної влади залежить «правдоподібність», тобто ступінь репрезентативності результатів емпіричного

дослідження. Щодо результатів теоретичного вивчення предмета наукового дослідження, то ступінь їх «правдоподібності» корелює із вмінням дослідника обґрунтовувати відповідні наукові гіпотези, оперувати різноманітним кримінологічним інструментарієм, узгоджувати одержані результати емпіричного і теоретичного дослідження. Зрештою це залежить від глибини наукової підкованості автора, широти його знань, умінь порівнювати отримані результати із раніше проведеними дослідженнями тощо. Іншими словами, навіть злочин із високим рівнем латентності цілком можна якісно дослідити, якщо дотримуватись вище перелічених наукових постулатів й вимог. Зазначене цілком стосується злочинів, передбачених ст. 376 КК України.

У науковій літературі обґрунтовано кримінологічну значимість інформації, яка отримується в процесі експертних опитувань. Вони доповнюють суцільні дослідження злочинності, оскільки мають порівняно з ними такі суттєві переваги: швидкість проведення; економічність; повнота та глибина отримуваної інформації, яка має індивідуалізований характер; може стосуватися будь-яких ознак одиниць спостереження; є придатною як для описового статистичного аналізу, так і для встановлення зв'язків між показниками [137, с. 78-83].

Тому у представленому дослідженні особливе значення мають результати експертного опитування 725 респондентів, з них: 169 суддів, 218 працівників органів прокуратури, 282 співробітника Національної поліції, 56 адвокатів. Це пов'язано із високою латентністю явища втручання у діяльність судових органів, внаслідок чого судова практика за означеною категорією справ є дуже скромною (протягом 2015–2019 рр. було засуджено лише 1 особу за вчинення подібних кримінальних правопорушень). Тому з метою забезпечення відповідності дослідження вимогам достовірності, якості та надійності статистичні дані про досліджувані кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили, пропонується доповнити більш широкою і кримінологічно значущою інформацією, одержаною за результатами проведеного експертного опитування, поєднаною з відомостями ВРП та інших судових і правоохоронних органів.

Поділяється позиція, що відкидати думку осіб, які мають безпосереднє відношення до сфери правосуддя, а також глибоко обізнані про різні незаконні дії, спрямовані на обмеження незалежності судових органів, неможна. Кілька груп експертів, які були анонімно опитані за допомогою розробленого питальника про різні боки проблеми втручання у діяльність судових органів, відповідають жорстким вимогам для цієї кримінологічної методики. Зокрема, дотриманий кількісний критерій (725 респондентів), забезпечена територіальна ознака здійсненого опитування (експерти представляють більшість областей України). Одночасно вказаний різновид емпіричного дослідження відповідає і якісним вимогам щодо: а) обізнаності опитаних про предмет дослідження (43,8 % суддів були потерпілими від втручання; 59,3 % прокурорів особисто доводилось здійснювати процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК; 32,3 % опитаних слідчих Національної поліції розслідували ці злочини; 98,2 % адвокатів особисто відомі факти втручання); б) стажу їх професійної діяльності, який перевищує 10 років у 65,1 % суддів, 42 % прокурорів, 35,5 % поліцейських, 26,8 % адвокатів.

Рівень втручання у діяльність судових органів можна вважати основним кількісним показником. Він демонструє, з одного боку, криміногенність сфери правосуддя, з другого, – стан уразливості суддів, як носіїв незалежності, а, з третього, – палітру недоліків, що мають місце на теперішній час у діяльності судових органів України та відбивають стан їх реформування. Нами аналізуватиметься рівень указаних кримінальних правопорушень, як й інших кількісних та якісних показників, починаючи із 2013 р.

Певні висновки щодо рівня досліджуваних правопорушень здійснюватимуться, як сказано вище, не лише на підставі даних ВРП, а й передусім відомостей Офісу Генерального прокурора. У цьому зв'язку окремими кримінологами зазначається, що головні баталії зі злочинністю в наших умовах відбуваються саме на папері, а інструментом цієї боротьби виступає відомча статистика і математичні дії [12]. Зрозуміло, що наявні, хоча і офіційні статистичні відомості Офісу Генерального прокурора і ДСА про стан втручання у діяльність

судових органів, є відносно об'єктивними. Адже у поле зору дослідників потрапляють лише ті дані, які опрацьовані органами кримінальної юстиції. Більше того, оприлюднюються ті відомості, які за «доброю волею» керівництва Офісу Генерального прокурора, Національної поліції, судового керівництва, вирішено донести до відома громадськості. Тобто їх частина є штучно латентною внаслідок певних маніпуляцій, так чи інакше погоджених з керівництвом силових відомств. Однак дослідникам залишається працювати з наявними даними про злочинність. У будь-якому разі, якою б великою не була частка латентної злочинності, наявні відомості про кількість облікованих кримінальних правопорушень і чисельність виявлених правопорушників, можна вважати більш-менш репрезентативною соціологічною вибіркою [115].

Проаналізуємо дані про рівень втручання у діяльність судових органів, представлені у додатку Д до дисертації.

Як бачимо, протягом 2013–2022 рр. найбільший офіційний рівень втручання у діяльність судових органів був зафіксований у 2018 р., а найменший – у 2013 р. За вказаний період часу простежується така тенденція: збільшення рівня розглядуваних кримінальних правопорушень до 2018 р. та скорочення цього показника упродовж 2018–2022 рр. Загалом маємо констатувати загальну закономірність щодо збільшення у 2022 р. зазначеного кількісного показника утричі порівняно із 2013 р.

Рівень злочинності характеризує також чисельність виявлених правопорушників. Так, у 2013–2022 рр. щороку виявлялось лише від 4 до 7 осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 376 КК [144]. Тобто різниця між кількістю облікованих таких фактів та аналізованим показником є дуже значною і складає від 21 разу у 2013 р. до 158 разів – у 2019 р., коли не було виявлено жодної особи, яка втрутилась у діяльність судового органу. Цьому є логічне пояснення: більшість проваджень відкривається на підставі повідомлення судді, який згідно із чинним законодавством зобов'язаний упродовж 5 днів надати Генеральному прокурору та ВРП інформацію про дії, в яких містяться ознаки втручання у діяльність судді та обмеження його незалежності після того, як йому стало відомо про таке втручання [198]. За результатами перевірки цієї інформації,

частина кримінальних проваджень відкривається саме за фактом учиненого правопорушення. У процесі досудового розслідування таких правопорушень слідчим не вдається встановити винну у втручанні особу, зібрати необхідні докази для винесення обвинувального акту та направлення його до суду. Така доля великої кількості подібних проваджень.

На вищевикладене вказують конкретні статистичні дані. Наприклад, протягом 2013–2018 рр. було закрито таку кількість кримінальних проваджень, передбачених ст. 376 КК (на підставі пунктів 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України): 2013 р. – 42; 2014 р. – 30; 2015 р. – 50; 2016 р. – 43; 2017 р. – 45; січень–листопад 2018 р. – 53 [211, с. 113, 114].

Доказом цієї тези є чисельні звернення ВРП до правоохоронних органів щодо отримання інформації про хід і результати розслідування чисельних проваджень про втручання у діяльність суддів. Так, у 2018 р. ВРП за результатами розгляду 57 повідомлень суддів про втручання у їх діяльність 45 разів звернулася до Офісу Генерального прокурора й двічі – до органів Національної поліції України. У 2017 р. таких звернень з боку ВРП до органів правопорядку було 26 [209, с. 18, 19]. На подібну ситуацію вказують й непоодинокі публікації у мережі Інтернет [48; 49; 50].

Особливість дослідження рівня втручання у діяльність судових органів порівняно з кількісними показниками як злочинності у цілому, так й навіть інших правопорушень у сфері правосуддя, полягає у тому, що воно не обмежується даними офіційної статистики Офісу Генерального прокурора. Джерелом кримінологічно значущої інформації про рівень кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК, є передусім відомості, що узагальнюються ВРП. Цей конституційний орган державної влади й одночасно орган суддівського врядування є унікальною інституцією, одним з головних завдань якої є захист незалежності суддів від втручання і будь-якого тиску в їх професійній діяльності [273].

ВРП відповідно до вимог Закону України «Про Вищу раду правосуддя» (ст. 73), починаючи із 2017 р., готує Щорічну доповідь «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» [189]. Окрім підготовки зазначеної доповіді, ВРП також формує реєстр повідомлень суддів про втручання в їх діяльність. Є думка, що

така інформація більш повно характеризує стан втручання у діяльність судових органів порівняно зі статистичними відомостями Офісу Генерального прокурора.

Вивчення реєстру ВРП щодо повідомлень суддів про втручання в їх діяльність показало, що у 2016 р. їх було подано 23, у 2017 р. – 311, у 2018 р. – 436, у 2019 р. – 297 [222]¹. Тобто протягом 2016–2019 рр. суддями було подано 1 067 подібних повідомлень. За аналогічний період правоохоронними органами було обліковано 524 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України [144]. Тобто різниця суддівського реєстру та статистики Офісу Генерального прокурора складає майже 200 %.

Однак єдиним недоліком зазначеного реєстру є те, що до нього потрапляють й ті повідомлення суддів, які згодом не визнаються втручанням у процесі відповідної перевірки ВРП. Продемонструємо це на прикладі 2018 р., коли суддями було подано 436 повідомлень про факт втручання у їх професійну діяльність. З них щодо 160 повідомлень ВРП затвердила висновки про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя [209, с. 20]. Тобто фактично, за даними ВРП, у 2018 р. мало місце 276 підтверджених випадків втручання у діяльність судових органів. Все одно це на 74 факти більше за дані Офісу Генерального прокурора. Тобто різниця у показниках складає 36,6 %. Ураховуючи, що з року в рік ці цифри можуть коливатись, цілком допускається, що більш-менш реальний рівень досліджуваних кримінальних правопорушень мінімум у півтора рази більший за інформацію, яку оприлюднює Офіс Генерального прокурора.

Рівень судимості є ще одним кількісним показником. Він визначається із використанням статистики ДСА України. Згідно із останньою протягом 2013–2022 рр. в Україні було засуджено лише 1 особу (!) у 2015 р. за втручання у діяльність судового органу [251]. Хоча у реєстрі судових рішень міститься 2 обвинувальні вироки особам, які вчинили подібні кримінальні правопорушення. У цьому зв'язку

¹ *Примітка:* Дані у відповідному Реєстрі щодо кількості зареєстрованих випадків втручання у діяльність судових органів за більш пізній період відсутні через свідоме блокування цієї інформації ВРП у період воєнного стану в Україні.

нами поділяється слухна думка деяких науковців, що відсутність засуджених осіб за втручання у діяльність судових органів аж ніяк не свідчить про абсолютну законність у сфері правосуддя [73]. Навпаки, це є свідченням суттєвої різниці між кількістю облікованих подібних кримінальних правопорушень і так само кількістю поданих суддями повідомлень про посягання на їх незалежність. Ця різниця зумовлена цілим комплексом об'єктивних і суб'єктивних обставин, про які йтиметься нижче. З цього приводу Верховний Суд здійснив власні оцінки і зазначив, що попри тривале існування ст. 376 КК доводиться констатувати неефективність її застосування. Незважаючи на численні заяви суддів усіх рівнів про факти втручання у їх діяльність, кількість проваджень, спрямованих до суду з обвинувальним актом, зовсім мала, а тому й кількість вироків у таких справах незначна [211, с. 114].

Вище вивчені абсолютні кількісні показники досліджуваних правопорушень. Для більш точної оцінки їх рівня спробуємо проаналізувати відносні показники у виді коефіцієнту інтенсивності злочинності та коефіцієнту злочинної активності [133, с. 56]. Вони дають можливість глибоко проаналізувати якісний та кількісний боки [261, с. 117] досліджуваного негативного соціального явища у сфері українського правосуддя. Для визначення коефіцієнтів необхідно врахувати такі параметри, як: кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 376 КК; чисельність виявлених правопорушників указаної категорії; загальна чисельність населення України; чисельність населення, старшого за 14 років.

Так, коефіцієнт інтенсивності розглядуваних кримінальних правопорушень у розрахунку на 100 тис. населення виглядає так: 2013 р. – 0,04; 2014 р. – 0,1; 2015 р. – 0,18; 2016 р. – 0,13; 2017 р. – 0,25; 2018 р. – 0,47; 2019 р. – 0,37; 2020 р. – 0,34; 2021 р. – 0,29¹. Коефіцієнт злочинної активності у розрахунку на 100 тис. населення становив (за виключенням років, коли правоохоронними органами не було виявлено жодної особи за вчинення цих правопорушень): 2015 р. – 0,019; 2016 р. – 0,011; 2017 р. – 0,019; 2018 р. – 0,011.

¹ *Примітка:* дані щодо коефіцієнтів за 2022 р. відсутні у зв'язку з некоректністю відбиття відомостей щодо наявної чисельності населення України у період дії правового режиму воєнного стану, пов'язаного із вимушеною міграцією значної частини громадян України, у тому числі за кордон.

Виходячи із представлених відносних показників, можна констатувати, що протягом 2013–2021 рр. найбільш інтенсивним втручання у діяльність судових органів було у 2018 р. (0,47), а найбільша злочинна активність осіб, які посягали на незалежність правосуддя, мала місце у 2015 р. і 2017 р. (0,019).

Динаміка демонструє зміну, у тому числі, рівня втручання у діяльність судових органів протягом певного періоду. Вона дозволяє визначити певні тенденції, що намітились за досліджуваній часовий проміжок у забезпеченні незалежного статусу суддів (див. додаток Е).

Динаміка кримінальних правопорушень, що становлять предмет цього кримінологічного дослідження, має стрибкоподібний характер. Її специфіка полягає у можливості виділення двох періодів (2013–2015 рр., 2016–2018 рр), коли відбулось зростання рівня таких правопорушень й, відповідно, двох періодів (2015–2016 рр., 2018–2022 рр.), коли було зафіксовано його скорочення. Для пояснення тенденцій відтворення цього виду правопорушень у сфері правосуддя України потребує аналіз загальних суспільно-політичних, соціальних процесів і навіть військових подій у нашій державі, а також стану реформування судової влади за останні роки.

Видається, що динаміка вказаних кримінальних правопорушень корелює і є дуже чутливою до змін у бік погіршення суспільно-політичної обстановки в державі. Доказом цьому є хвиля фактів, що мали ознаки втручання упродовж грудня 2013 р. – березня 2014 р., тобто у період Революції Гідності. З метою «захисту» суддів, частина яких виносила неправосудні рішення стосовно учасників акцій протесту, мітингувальників, невдоволених діями чинної на той час влади, так званим Законом від 16 січня 2014 р. було внесено зміни до ст. 376 КК України. Ними значно розширювався перелік дій, що визнавались втручанням у діяльність судового органу, а також посилювалась кримінальна відповідальність. Згодом ці зміни було обґрунтовано скасовано, оскільки вони не відповідали вимозі демократичності й реального захисту суддів, а були скоріше «правовою ширмою» для розширення заходів впливу на неугодних корумпованій владі осіб. Оцінка цим законодавчим змінам українським суспільством вже надана.

Ця теза доводиться й подвійним збільшенням кількості кримінальних

правопорушень, облікованих за ст. 376 КК у 2014 р. порівняно із 2013 р.: 44 проти 21 відповідно [144].

За правління Президента В. Януковича, судова влада фактично перебувала у режимі зовнішнього «ручного» управління. Ця теза не заперечується ані у суддівському, ані в експертному середовищі (докладніше про це йтиметься у розділі 3 дисертації). З цього приводу в Антикорупційній стратегії на 2014–2017 роки зазначається, що однією з основних причин руйнування судової влади є невдало реалізована у 2010 р. судова реформа: прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» негативно вплинуло на органи суддівського самоврядування – вони стали повністю залежними від політичної влади. Політичні принципи формування колишньої Вищої ради юстиції та нечітко сформульовані підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності призвели до того, що судді фактично втратили гарантії незалежності своєї діяльності [199]. У цьому зв'язку не є дивним, що саме у 2013 р., коли при владі був біглий голова держави, обліковано найменшу кількість подібних фактів.

Інша ситуація простежується, починаючи із 2017 р. Порівняно із 2013 р., у 2017 р. кількість облікованих досліджуваних правопорушень збільшилась у 5 разів, у 2018 р. – майже у 10 разів, у 2019 р. – у 7,5 разів [144]. Пояснення подібної динаміки втручання у діяльність судових органів, що простежується протягом 2017–2019 рр., більш-менш очевидне: збільшення рівня цих правопорушень є свідченням певних позитивних результатів реформування судової системи. Воно вплинуло на практичну можливість суддів захищати свою незалежність від зовнішнього тиску і впливу, яка хоча і раніше була передбачена законом, однак наразі має місце політична воля на активізацію захисту цього конституційного права суддів.

Що стосується періоду 2018–2022 рр., коли мало місце зменшення офіційного рівня указаних правопорушень, то його, на відміну від аналогічних тенденцій, зафіксованих у період правління злочинної президентської влади (2013–2014 рр.), слід охарактеризувати саме позитивно. На це вплинула певна демократизація політичної системи, яка логічно відбилась на посиленні незалежності сфери правосуддя в Україні. Крім цього, на зменшення рівня цих правопорушень протягом

2020–2022 р. вплинули дві потужні форс-мажорні обставини. Перша – пандемія COVID–19, яка істотно обмежила для громадян, особливо у 2020–2021 рр., доступ до правосуддя через складність відвідування судових органів. У 2022 р., у період російсько-української війни, аналогічно мала місце фізична неможливість для мільйонів громадян користування специфічними судовими послугами внаслідок: знищення та пошкодження частини судових органів; виїзду за межі України у статусі біженців; переїзд в інші міста як внутрішньо переміщених осіб.

Структура уявляє собою один із найбільш значущих кримінологічних показників. Це виражається у можливості дослідження за її допомогою внутрішньої будови певного соціального явища, його взаємозв'язків і взаємозалежностей. Тобто структура, як показник злочинності, має практичну спрямованість у її застосуванні при запобіганні кримінальним правопорушенням.

Виділяють такі види структури злочинності: статистична, кримінологічна й кримінально-правова [89, с. 162, 163]. Окреме місце у кримінологічному знанні посідає соціально-демографічна й віктимологічна структури. Ураховуючи, що вони стосуються особи правопорушника й особи жертви відповідно, то розглядатимуться у наступних розділах дисертації.

За допомогою статистичної структури виділимо питому вагу кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК, у структурі злочинів проти правосуддя. Визначати частку втручання у діяльність судових органів у структурі всієї злочинності не має великого сенсу через відносно мізерну кількість таких облікованих правопорушень. Так, їх питома вага у структурі злочинів проти правосуддя складала: у 2013 р. – 0,2 %; у 2014 р. – 0,5 %; у 2015 р. – 0,8 %; у 2016 р. – 0,6 %; у 2017 р. – 1,2 %; у 2018 р. – 2,1 %; у 2019 р. – 1,5 %; 2020 р. – 1,7 %; у 2021 р. – 1,7 [144; 84]. Як бачимо, протягом указаного часу питома вага досліджуваних кримінальних правопорушень у структурі злочинів проти правосуддя значно збільшилась. У 2013–2018 рр. збільшення відбулось більше, ніж у 10 разів. Загалом тенденції поширення злочинності проти правосуддя в Україні визначають ті кримінальні правопорушення, питома вага яких у структурі першої є найбільшою. Станом на 2019 р. йдеться передусім про невиконання судового

рішення (ст. 382 КК) – 42 %; ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі (ст. 389 КК) – 10 %; завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК) – 9 % [84] та деякі ін.

До кримінологічної структури прийнято відносити показники, які слід використовувати під час розробки перспективних заходів запобігання правопорушенням, що досліджуються. Традиційно до такої відносять пору року, місяць, день тижня учинення злочину. Підтримаємо висловлену раніше в літературі тезу про те, що перелічені показники, порівняно з іншими групами правопорушень, мають опосередковане відношення до розглядуваних правопорушень у сфері правосуддя та є малоприматними у їх застосуванні під час розробки запобіжних заходів. Тому вони не будуть аналізуватись [116, с. 34].

При аналізі кримінологічної структури розглядуваних кримінальних правопорушень пропонується зосередитись на вивченні тих параметрів, які безпосередньо стосуються предмета цього дослідження й встановлені в результаті здійсненого емпіричного дослідження. Такими показниками передусім є: вид судового органу; спрямованість втручання; категорія справ, при розгляді яких має місце тиск на суд; стадія судового процесу, на якій відбувається втручання; види втручання; характер втручання; момент виникнення наміру на вчинення правопорушення та ін.

Щодо виду суду, у діяльність якого відбулось втручання, то цей показник відповідно до статей 17 і 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. має стосуватись особливостей системи судоустрою України та охоплювати дані щодо територіальності, інстанційності та спеціалізації судів [215].

Беручи до уваги, що показник територіальності фактично співпадає з географією розглядуваних кримінальних правопорушень, тому він розглядатиметься окремо нижче.

Кримінологічну структуру вказаних правопорушень пропонуємо розглянути на прикладі 2018 р., коли судьями було подано до ВРП 436 повідомлень про втручання у їх діяльність. За інстанцією питома вага повідомлень суддів виглядає так: загальні суди – 88,3 %; апеляційні суди – 9,9 %; Верховний Суд – 1,8 %.

Особливості поділу втручання у діяльність судових органів за спеціалізацією останніх виявляються у наступному: суди з розгляду кримінальних, цивільних справ й справ про адміністративні правопорушення – 77,7 %; адміністративні суди – 11,7 %; господарські суди – 10,6 % [222; 209, с. 14].

Представлені дані свідчать про те, що найбільш уразливими з огляду на поширення посягань на незалежність суддів є загальні суди, де розглядаються кримінальні, цивільні справи й справи про адміністративні правопорушення. Ця група судових органів є найбільшою з точки зору їх кількості, а також обсягу розглянутих справ й, відповідно, чисельності учасників судового процесу. Крім цього, загальні суди нерідко розглядають і найбільш резонансні справи, де є великими ризики втручання й різноманітного тиску на суддів.

Загалом відповідно до результатів загальноукраїнського опитування суддів, здійсненого у 2017 р. у межах програми USAID з реформування сектору юстиції «Нове правосуддя», у середньому 11 % суддів усіх інстанцій упродовж останніх двох років піддавалися тиску з метою прийняття певного рішення у справі. У 2018 р. на це вказало 12 % опитаних суддів [211, с. 160; 210, с. 48]. Тобто в Україні майже кожний десятий суддя зазнавав обмеження власної незалежності.

Згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. (ст. 31) у системі судоустрою діють й вищі спеціалізовані суди (Вищий суд з питань інтелектуальної власності, ВАКС) [215]. Є наміри щодо створення у державі спеціалізованих ювенальних і навіть військових судів. Щодо Конституційного Суду України, то відповідно до чинного законодавства він не входить до загальної системи судоустрою України, оскільки має особливий (конституційний) статус і правове регулювання його діяльності.

Спрямованість втручання у діяльність судового органу – наступна ознака кримінологічної структури, що потребує вивчення. Більшість (24,2 %) опитаних суддів зазначила, що втручання відбувається через намагання винесення суддею рішення на користь однієї зі сторін. Інші відповіді суддів з цього приводу менш інформативні: тримання під вартою – 2,4 %; оскарження дій суб'єктів владних

повноважень – 1,2 %; земельні спори – 1,2 %; вирішення права власності на майно – 0,6 %.

Майже половина (46,8 %) прокурорів по цьому питанню також відповіли дещо невизначено, зазначивши, що особи втручаються для прийняття судом бажаного рішення. Інші відповіді прокурорів такі: обрання запобіжного заходу – 6 %; пом'якшення покарання – 4,6 %; зняття арешту з майна – 1,8 % та ін. Цікавою є думка майже третини (27 %) опитаних співробітників Національної поліції, які вважають, що втручання є специфічною формою захисту особи в суді. Більш різноманітною є палітра відповідей на це питання адвокатів: винесення судом бажаного рішення – 58,8 %; службове зловживання судді – 8,9 %; обрання запобіжного заходу – 5,4 %; винесення виправдувального вироку суду – 3,6 %; винесення суддею неправосудного рішення – 3,6 %; порушення процесуального законодавства – 1,8 %; затягування судового розгляду справи – 1,8 %; своєрідна протидія втручанням з боку іншої сторони по справі – 1,8 %.

Виходячи із представлених результатів експертного опитування, втручання у діяльність судових органів частіше відбувається для задоволення власних інтересів сторони по справі, матеріальним носієм яких є рішення суду. Рідше тиск на суддю здійснюється для припинення незаконних або необґрунтованих, на думку учасників судового процесу, дій з боку судді або сторін у справі. У будь-якому разі останній варіант не є виправданням для винних, оскільки існують інші легальні способи захисту своїх інтересів у суді, визначені у процесуальному законодавстві.

Для цього дослідження викликає інтерес й виділення категорії справ, при розгляді яких частіше має місце тиск на суд. Опитані прокурори, адвокати й працівники органів внутрішніх справ одностайні в думці, що найбільші ризики для суддів виникають при розгляді кримінальних (82,1 %, 76,8 % і 67 % відповідно) й цивільних (22 %, 10,7 % і 27,7 % відповідно) справ. Менша питома вага респондентами віддана господарським й адміністративним справам, яка у загальній структурі справ займає від 12 % до 38 % .

Отримані результати співвідносяться з відповідними оцінками, здійсненими спеціалістами на підставі даних реєстру повідомлень суддів про втручання в їх

діяльність ВРП. Наприклад, у 2018 р. на кримінальні, цивільні справи й справи про розгляд адміністративних правопорушень припадало 77,7 %, адміністративні справи – 11,7 %, господарські справи – 10,6 % [222; 209, с. 14].

Предметом експертних оцінок стало вивчення й стадій судового процесу, на яких частіше відбувається втручання у діяльність судового органу. При дослідженні цього питання встановлена чітка закономірність, підтверджена усіма групами респондентів. Вона виявляється в одноманітному групуванні стадій судового розгляду справ за кількістю виявлених фактів того чи іншого тиску на суд: судовий розгляд (85,3 % прокурорів, 80,5 % поліцейських, 48,5 % суддів, 33,9 % адвокатів); підготовча стадія (21,6 % поліцейських, 16 % суддів, 14 % прокурорів, 12,5 % адвокатів); апеляція (15,6 % поліцейських, 13,6 % суддів, 10,6 % прокурорів, 7,1 % адвокатів); касація (1,8 % суддів й адвокатів, 1,4 % прокурорів, 0,7 % поліцейських). При цьому кожний третій (30,4 %) адвокат, 1,4 % прокурорів й 0,7 % опитаних поліцейських зазначили, що втручання у діяльність судового органу не залежить від конкретної стадії судового розгляду. Кожний четвертий адвокат (25 %) вказав, що тиск на суд має місце ще раніше, тобто на стадії досудового розслідування [282].

Звідси можна говорити, що найбільш криміногенною з огляду на потенційність посягання на незалежність суддів є стадія судового розгляду. Саме на цьому етапі судді, апарат суду, Служба судової охорони та інші суб'єкти мають бути пильними з тим, щоб не допустити втручання у діяльність судового органу у різних його проявах.

Кримінологічно значущими вважаються відомості щодо видів втручання у діяльність судових органів. Вони свідомо не ототожнюються зі способами тиску на суд, які розглядатимуться при аналізі кримінально-правової структури цих кримінальних правопорушень. Загалом різновиди останніх можна класифікувати за багатьма підставами. Під час експертного опитування вдалось встановити поширені види втручання за зовнішнім вираженням, тобто формою. Щодо форм втручання, то в науковій літературі, особливо на кримінально-правову тематику, з цього питання висловлюються обґрунтовані зауваження. Так, у ч. 1 ст. 376 КК передбачається відповідальність за втручання у діяльність судді у будь-якій формі [127]. Про форму

втручання згадується й у постанові Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» [207]. Хоча насправді як у законі про кримінальну відповідальність, так й в указаній постанові, йдеться саме про способи втручання. Формами ж будь-якого діяння, включаючи розглядуване втручання, згідно зі ст. 11 КК України, є дія та бездіяльність. Але ж втручання у діяльність судових органів може здійснюватись лише у виді активної поведінки, тобто дії [129, с.853]. Звідси виходить, що термін «форма» у цьому контексті застосований неправильно, оскільки ототожнюється зі способом учинення таких правопорушень. Така позиція загалом підтримується науковцями [19, с. 8; 20; 270, с. 9; 32, с. 10; 99, с. 13].

Результати проведеного дослідження показали наявність таких видів втручання у діяльність судових органів: усні; письмові; за допомогою технічних засобів зв'язку (мобільний телефон, смартфон, використання мережі Інтернет). При цьому більшість опитаних суддів (59,2 %), прокурорів (79,4 %), поліцейських (77 %) й адвокатів (82,1 %) зазначили, що найбільш поширеною є саме усна передача судді інформації, спрямованої на схилення останнього до винесення бажаного судового рішення.

За процесуальним вираженням опитані респонденти виділили процесуальні й непроцесуальні види втручання у діяльність суддів. Більшість опитаних указали на непроцесуальний тиск на суд: 59,8 % суддів, 68,8 % прокурорів, 71,3 % поліцейських, 85,7 % адвокатів. Тобто, виходячи із результатів емпіричного дослідження, втручання частіше відбувається усно та непроцесуально. Це можна пояснити намаганням винних уникнути очевидності своїх злочинних дій, мінімізації ризиків викриття тиску на суддю. У випадку письмового звернення до суду з відповідними вимогами, а тим більше з використанням смартфонів та інших девайсів шанси викриття правопорушення, збору необхідних доказів та затримання винного збільшуються у рази.

Фахівцями виділяється також зовнішнє та внутрішнє втручання у діяльність судових органів [66, с. 73-76]. Зовнішній тиск пов'язується із відповідними незаконними діями з боку осіб, які не мають відношення до судової системи і часто

не є навіть сторонами у справі, однак певним (корупційним, службовим) чином зацікавлені у винесенні необхідного судового рішення. Такими особами можуть бути депутати, представники, у тому числі керівники, правоохоронних органів, службові особи органів державної влади й місцевого самоврядування. Внутрішній тиск здійснюється з боку голови суду, інших суддів-колег, представників апарату суду і навіть керівників судів вищих інстанцій.

На практиці чимало суддів стикаються з випадками внутрішнього втручання. Так, голова Апеляційного суду Черкаської області висунув вимогу своєму підлеглому про винесення рішення у майновому спорі на користь місцевого підприємства «Азот». Суддя відмовився виконувати незаконну вимогу й записав розмову на диктофон, яку згодом оприлюднив. Цей факт навіть ставав предметом розгляду на XIII з'їзді суддів України [252].

Внутрішній тиск на суддів фахівцями ще називається морально-психологічним [66, с. 72]. Видається, що цей різновид впливу є більш латентним порівняно з іншими видами втручання. Незважаючи на завуальованість і не такий відвертий характер морально-психологічного тиску, він від того не стає менш суспільно небезпечним. Своє головне призначення цей тиск виконує не менш ефективно, ніж більш відкриті види впливу на діяльність судових органів.

За характером втручання у діяльність судових органів може бути прямим (відкритим) й опосередкованим (завуальованим). Перше відбувається при впливі безпосередньо на суддю, присяжного чи народного засідателя, а останнє – за умови впливу, наприклад, на одного з членів колегії суддів [32, с. 10]. Під прямими видами втручання можна також розуміти найбільш очевидні дії, що виражаються у захваті суду або його окремих приміщень, зриві судового засідання, погрозах судді фізичною розправою. Опосередковані види тиску на суд доповнюються публікаціями у ЗМІ, де порочиться честь, гідність й ділова репутація судді, залученням «активістів» до зриву судових засідань тощо.

За характером деякі дослідники також виділяють неімперативний (переконання) та імперативний (примус) вплив, які у свою чергу є різновидами прямого (відкритого) втручання. Переконанням називається вплив на свідомість,

почуття, волю особистості, внаслідок якого ідеї, наміри, спонукання, прагнення, бажання однієї особи, які є спочатку зовнішніми стосовно потерпілого, стають для останнього його внутрішніми, особистими ідеями і намірами. Примус же пропонується розглядати як поєднання двох обов'язкових елементів: 1) протиправна вимога, категоричне спонукання; 2) використання контролюючих можливостей винного для підкорення і пригнічення волі потерпілого [271, с. 9].

Складовою кримінологічної структури цих правопорушень є також момент виникнення наміру на їх вчинення. Він може бути раптовим або заздалегідь обміркованим. Раптовий вплив на суд не вимагає підготовки, а зумовлений більше зовнішньою обстановкою. Він виявляється у спонтанній реакції особи на слова, дії судді чи працівників суду, а також на результат судового розгляду й винесене рішення. Подібні факти трапляються у судовій практиці. Так, відносно особи в провадженні судді Покровського районного суду Дніпропетровської області перебувала справа про адміністративне правопорушення за ч. 1 ст. 130 КУпАП. У винного, який перебував у стані алкогольного сп'яніння, виник раптовий злочинний умисел на втручання у діяльність судді. Для цього він зателефонував до суду й у розмові з архіваріусом переказав у грубій нецензурній формі судді, щоб вона не виносила ніякого рішення по цій справі відносно нього, висловивши при цьому на її адресу неконкретизовану погрозу фізичної розправи. У підсумку винному було призначене покарання у виді двох місяців арешту [126].

Заздалегідь обміркований намір на втручання у діяльність суду відрізняється наявністю готування до вчинення кримінального правопорушення у виді підготовки плакатів з різними, у тому числі образливими, написами на адресу суду й суддів, купівлі або оренди звукової апаратури та іншого технічного обладнання, гучномовців, палаток. Це може виражатись й у запрошенні заангажованих журналістів, які не завжди об'єктивно висвітлюють події навколо резонансних судових процесів. Зрозуміло, що на все потрібен час й низка підготовчих дій організаційного, технічного і фінансового характеру.

Ураховуючи, що найбільш поширеним, за результатами емпіричного дослідження, є втручання саме з боку громадських активістів, громадських

організацій, журналістів та низка інших способів впливу на суд, що докладніше розглядатимуться нижче, тому заздалегідь обміркований намір на вчинення указаних правопорушень має місце щонайменше у 80 % усіх випадків.

Кримінально-правова структура кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, включає такі показники, як: час, місце, обстановку, співучасть, сукупність, спосіб, засоби та ін.

Як правило, час учинення зазначених кримінальних правопорушень обмежується режимом роботи суду, який у більшості випадків триває з 9.00 год. до 18.00 год. Хоча в окремих випадках втручання може здійснюватись й в інший час. Прикладом є факти переведення у вечірні та нічні години доби грошових коштів на банківську картку судді. Це використовується винними для шантажу судді або ж для створення штучних приводів для його відводу при розгляді конкретної справи [48; 51; 52].

Місцем учинення переважної більшості таких правопорушень є будівля суду або службовий кабінет судді. Саме тут різними особами висловлюються прохання, вимоги та вчиняються інші дії, спрямовані на обмеження незалежності суддів. Рідше втручання відбувається в інших місцях (будівлях судів вищестоящих інстанцій, будівлях дислокації органів прокуратури або Національної поліції), коли суддю запрошують для незаконного контролю над ходом і результатами розгляду справи або допиту в межах досудового розслідування по надуманій справі щодо винесення суддею неправосудного рішення з тим, щоб у такий спосіб вплинути на рішення в іншій справі.

Обстановка втручання у діяльність судових органів загалом є типовою і пов'язується із судовим засіданням у межах розгляду конкретної справи. Саме у перебігу такого засідання його учасники або громадські активісти біля суду вживають різних заходів для впливу на рішення суду.

Результати емпіричного дослідження, ознайомлення з реєстром ВРП щодо повідомлень суддів про втручання у їх діяльність, вивчення наукової літератури дають підстави стверджувати, що втручання у діяльність судових органів дуже часто відбувається у співучасті. Головним співучасником завжди є сторона у справі

(цивільній, господарській, адміністративній) або підсудний у кримінальній справі. Саме в їх інтересах інші співучасники здійснюють різні дії, спрямовані на винесення суддею бажаного рішення. Причому коло співучасників дуже широке: адвокати, прокурори, інші судді, голова суду, політики та інші суб'єкти.

Найбільш поширеним вважається втручання у діяльність судового органу особою, яка є стороною по справі, у співучасті зі своїм адвокатом або з головами відповідних громадських організацій, окремих громадян-активістів. Хоча така співучасть *de jure* не встановлюється через латентність подібних правопорушень, це впливає *de facto* з аналізу згаданого вище реєстру повідомлень суддів про втручання в їх діяльність.

Наприклад, у 2018 р. із 436 поданих суддями таких повідомлень до ВРП 207 (47,5 %) були пов'язані з психологічним тиском на суддю. Він виражався у постійному заявлянні безпідставних відводів, схилянні судді до прийняття рішення, погроз подання на нього скарг. Учинення цих дій часто супроводжується злочинною співучастю адвокатів, яка має ознаки вчинення правопорушення групою за попередньою змовою. У 16 % випадків адвокати брали активну участь у підготовці іноді необґрунтованих дисциплінарних скарг до ВРП щодо судді, хоча деякі з яких останньою не визнаються тиском на суд.

Близько у 10 % випадків очевидна співучасть громадських активістів й членів різних громадських організацій. Втручання у діяльність суду з їх боку може здійснюватись як у групі за попередньою змовою, так й у складі організованої злочинної групи. Адже нерідко чисельність учасників таких об'єднань перевищує три особи, простежується розподіл ролей (організатором виступає зацікавлена сторона у справі, виконавцями є «громадські активісти», не виключаються пособники з числа апарату суду, виконують свої ролі підбурювачі як біля будівель судових органів, так й за допомогою поширення недостовірної інформації у ЗМІ).

Прикладом, що вже наводився, діяльності організованого злочинного угруповання чисельністю понад 50 осіб є втручання у діяльність судді Приморського районного суду міста Одеси. У відповідному зверненні голови цього

суду до Ради суддів України зазначалось, що незаконні дії «активістів» мають ознаки саме організованої злочинної групи [182].

У понад 8 % виявлених фактів співучасниками можна із упевненістю назвати працівників прокуратури й Національної поліції, які втручались у діяльність суду шляхом: ініціювання кримінального провадження щодо судді; виклику судді на допит, задавання судді питань, що стосуються його професійної діяльності [209, с. 14-16], та ін.

Втручання у діяльність суддів не виключається й з боку членів злочинних організацій. Хоча такі факти не підтверджені винесеними обвинувальними вироками їх членам, непоодинокі звернення суддів до ВРП та Генерального прокурора про захист їх незалежності свідчать про протилежне. Є великими шанси незаконного впливу на суд такими угрупованнями в межах резонансних судових процесів, коли предметом спору є значні гроші та розподіл великого майна.

Щодо показника сукупності, то кримінальні правопорушення, передбачені ст. 376 КК України, можуть учинятись одночасно й з іншими злочинами. Серед них може бути хуліганство (ст. 296 КК). Так, у 2017 р. за фактом втручання у діяльність судді Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя та вчинення хуліганських дій до ЄРДР було внесено відомості про вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 376 і ч. 2 ст. 296 КК України. Зокрема, двоє осіб неодноразово приходили до залу суду, проводили відеозйомку, після чого розмістили відеозапис у мережу Інтернет з метою демонстрації явної неповаги до судової влади і суспільства. Після чергового візиту правопорушників було затримано [87].

Тиск на суд відбувається й у сукупності з нанесенням умисних тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (статті 121, 122, 125 КК). Вони, як правило, вчиняються за умови залучення до втручання у діяльність суду громадських активістів й членів громадських об'єднань. Не виключається вчинення досліджуваних правопорушень у сукупності з умисним знищенням або пошкодженням державного майна, майна суддів та їх близьких (статті 194, 378 КК). Це характерно для 2-3 % випадків такого комбінованого впливу на суддів. У

літературі зазначається, що можлива також сукупність із правопорушеннями, передбаченими ст. 369 КК [106; 143]. За даними згаданого реєстру повідомлень суддів про втручання в їх діяльність [222], приблизно у 2 % задокументованих фактів має місце сукупність із пропозицією, обіцянкою або наданням неправомірної вигоди судді.

У літературі висловлюється думка, що не виключається можливість незаконного впливу на суддю у сукупності з кримінальними правопорушеннями, передбаченими статтями 377–379 КК. За умови впливу на суддю шляхом погрози про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, то має місце сукупність із правопорушеннями, передбаченими ст. 259 КК [69]. Хоча такі випадки у перебігу дослідження не траплялись.

Спосіб вважається центральним показником структури втручання у діяльність судових органів. За слушною думкою М. І. Панова, спосіб учинення злочину – це сукупність прийомів і методів, що використовуються при його вчиненні. Вони визначають форму й зміст конкретної дії, її інтенсивність та шкідливість [178, с. 26; 125, с. 130]. При цьому погоджуємось із висловленою в науці позицією, що правопорушення, передбачені ст. 376 КК, можуть учинюватись будь-яким способом [274, с. 280; 43, с. 103] на відміну від інших правопорушень у сфері правосуддя. У зв'язку із цим вивчення способу вчинення розглядуваних правопорушень дозволяє з'ясувати механізм незаконного впливу на суд і суддів, що врешті-решт визначає вектор фарватеру системи запобіжних заходів.

Результати експертного опитування суддів щодо способів втручання у діяльність судових органів представлені у додатку Ж до дисертації. У ньому наведені так звані загальні способи вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень. Іноді вони називаються «типовими формами» [86, с. 6, 7]. Однак ми свідомо уникаємо застосування поняття «форма», оскільки, як відзначалось, він має дещо інше семантичне навантаження й означає вчинення правопорушення у виді дії або бездіяльності.

Найчастіше опитані судді вказували на такі найбільш поширені, на їх думку, способи незаконного впливу, а саме: критика судді у ЗМІ (35,8 %); залякування судді та його близьких (32,7 %); прохання (9,6 %). Подібну структуру способів продемонстрували результати опитування й інших груп респондентів. До речі, отримані результати емпіричного дослідження співвідносяться зі способами учинення цих правопорушень, наведених у постанові Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» [207].

Свого часу Г. Є. Бершов встановив такі способи тиску на суддів: прохання; погрози; вказівки; критика діяльності судді у ЗМІ, не пов'язана з її правовою оцінкою; підкуп [19, с. 8]. Порівняння отриманих результатів із цим раніше проведеним дослідженнями дає підстави констатувати, що протягом 2013–2020 рр. структура типових загальних способів незаконного впливу на суд у цілому збереглась. Змінилась хіба що питома вага в їх загальній структурі.

Можна погодитись із тезою, що прохання є одним із найбільш поширених способів незаконного впливу на суд. Воно іноді поєднується з обіцянкою благ або з погрозами створення несприятливих умов. При цьому слушним є зауваження, що способи втручання у діяльність суду, включаючи прохання, службовими особами є набагато різноманітнішими порівняно зі способами тиску на суд з боку приватних осіб [158]. Дійсно, прохання з боку голови суду або судді-колеги не усіма суддями може сприйматися як протиправна поведінка, тоді як аналогічні дії з боку сторін у справі можуть розглядатися як втручання в їх діяльність. Насправді цим і користуються деякі службові особи судових та інших органів.

У перебігу емпіричного дослідження вдалось встановити не лише вищезгадані загальні, а також й додаткові способи. Останні виділені за ступенем типовості й поширеності у діяльності судових органів. За великим рахунком додаткові способи втручання впливають із загальних, доповнюють їх й дозволяють більш точно охарактеризувати незаконну поведінку осіб, які втручаються у діяльність судді (див. додаток І).

Як бачимо, судді частіше вказували на такий додатковий спосіб незаконного впливу на суд, як організація стихійних пікетів і мітингів у зв'язку з розглядом

конкретної справи (28,9 %). Цей показник підтверджується й даними ВРП. Вона зазначає, що на теперішній час найбільша кількість повідомлень щодо обмеження незалежності суддів пов'язана саме із незаконними діями громадських активістів й громадських об'єднань. На жаль, у перебігу перевірки цією інституцією більшість таких повідомлень не визнаються втручанням [211, с. 76]. З цього приводу науковцями зазначається, що для визнання пікетування способом втручання, необхідні деякі умови: а) пікетування має відбуватися з приводу конкретної справи, що розглядається судом; б) учасники пікету повинні в будь-якій формі вказувати на бажане для них рішення по конкретній справі. Не будуть вважатись втручанням гасла на кшталт «Суд з народом!» чи «Вимагаємо справедливості!» [73].

Поширеним додатковим способом незаконного впливу на суд є неналежна поведінка у залі судових засідань (23,3 %). Типовим прикладом є ситуація, що відбулась у жовтні 2019 р. під час судового засідання колегії суддів Дніпропетровського апеляційного суду, яка намагалася роз'яснити обвинуваченому, колишньому правоохоронцю, інформацію стосовно його справи. У відповідь на це той почав поводити себе зухвало, нецензурно лягтися у бік суддів і погрожувати їм фізичною розправою. Потім жбурнув у головуючого суддю металеву запальничку, яка потрапила в екран монітора та пошкодила його. У підсумку розгляд призначених справ було зірвано, а роботу суду – паралізовано [259]. Проведений контент-аналіз публікацій у ЗМІ показує, що подібні інциденти є чисельними [49].

Опитані судді у 11,9 % відповідей серед додаткових способів втручання у діяльність суду вказали на звернення народних депутатів та інших осіб до ВРП зі скаргою на суддю, який не виносить бажаного рішення. Загалом у висновках КРЄС, роз'ясненнях Верховного суду наголошується на неприпустимості втручання у роботу судових органів з боку представників інших гілок влади, особливо законодавчої. Її представляють народні депутати України. Це підкреслюється й у рішенні Ради суддів України від 22 липня 2015 р. № 72 [231].

Викликає науковий інтерес виділення суддями такого додаткового способу втручання, як вплив на суд з боку інших суддів. На цей спосіб судді вказали всього у 1,4 % випадків. Хоча інші категорії респондентів вважають цей спосіб більш

поширеним: адвокати – 16,2 %; прокурори – 8 %; поліцейські – 5,2 %. Суттєву різницю у відповідях різних груп експертів можна пояснити небажанням суддів, які брали участь в опитуванні, конфліктувати із головою суду та своїми колегами. Адже голова суду під час підпису супровідного листа за результатами здійсненого, хоча й анонімного, опитування так чи інакше ознайомлюється з відповідями суддів на поставлені запитання в анкетах.

У контексті розгляду способів учинення цих правопорушень деякі науковці вважають, що у диспозиції ст. 376 КК слід надати вичерпний перелік дій, які спрямовані на втручання у діяльність суду [25; 24]. У цьому зв'язку нами поділяється протилежна позиція: будь-який вичерпний перелік способів учинення злочину містить у собі небезпеку неповного відбиття усіх складників, і як наслідок – обмеження можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за втручання у діяльність судових органів [34]. Тому формулювання «втручання в будь-якій формі в діяльність судді...» у диспозиції ч. 1 ст. 376 КК пропонуємо залишити. Адже це дозволить притягти до відповідальності осіб, які у будь-який спосіб, а не лише у той, що вказаний у законі, втруtilись у діяльність суду.

Кримінально-правова структура указаних правопорушень включає й характеристику засобів. Вони хоча й не впливають на кваліфікацію втручання у діяльність суду, однак з кримінологічної точки зору мають певне значення. Так, специфічними засобами є ЗМІ. Опитані судді вказали, що ЗМІ можуть залучатись до незаконного впливу на суд у понад третині (35,8 %) таких випадків. Часто втручання відбувається й шляхом організації стихійних пікетів і мітингів у межах розгляду конкретної справи (28,9 %). Звідси засобами реалізації цього різновиду незаконного тиску на суд може бути: автотранспорт, який використовується для загородження проїзду біля будівлі суду; звукове обладнання, що застосовується для донесення відповідних вимог у конкретній справі або для зриву судового засідання; палатки – для розміщення громадських активістів, апаратури, плакатів, банерів та ін.

У цьому кримінологічному дослідженні нами свідомо уникається дискусія щодо застосування і співвідношення понять «втручання», «вплив», «перешкоджання». Це зумовлюється тим, що, по-перше, окреслена проблематика не

охоплюється предметом указанного дослідження, а, по-друге, у науковій літературі [106; 25, с. 10; 19, с. 8] це питання вже ґрунтовно розглянуто.

Географія втручання у діяльність судових органів є кількісно-якісним показником, який визначає територіальну поширеність цих кримінальних правопорушень. Указаний показник окремими дослідниками вважається магістральним й перспективним напрямом сучасних кримінологічних досліджень, який виправдано перетворився на їх обов'язковий атрибут [8; 9, с. 23].

Науковцями під географією злочинності іноді навіть розуміється розділ кримінологічної теорії детермінації, який вивчає причинний комплекс злочинності у територіальному аспекті [17]. Видається, що географія злочинності є показником, завдяки якому можна оцінити територіальну картину злочинності, її окремих проявів. Тобто географія є своєрідним засобом, за допомогою якого можна здійснювати певні висновки щодо стану злочинності на певній території (регіону, області, міста). Недарма у спеціальній літературі з цього приводу наголошується, що виявлення територіальних відмінностей злочинності дає можливість реально оцінити криміногенні фактори [44, с. 75]. Тому географія злочинності все ж таки має інструментальний характер відносно до пояснення умов злочинності, хоча і пов'язана певним чином з теорією детермінації. Водночас слід визнати, що деякі детермінанти злочинів можуть пов'язуватись із географічними чинниками.

Установлення особливостей просторового розподілу як злочинності у цілому, так й у межах цього дослідження, має велике практичне значення. Адже дозволяє виявити криміногенні аспекти прорахунків у плануванні та реалізації соціально-економічних та інших програм розвитку певних територій, установити інші територіальні особливості детермінації злочинності, а також є основою розробки та запорукою ефективності конкретних заходів запобігання [261, с. 143].

Територіальну поширеність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, пропонуємо дослідити на підставі даних ВРП, яка формує реєстр повідомлень суддів про втручання в їх діяльність (див. додаток К).

Як бачимо, своєрідними лідерами за поширеністю посягань на незалежність суддів є м. Київ (209 фактів), Дніпропетровська (130 фактів) та Одеська (85 фактів)

області. Найменше таких випадків зафіксовано в Івано-Франківській (4 факти), Хмельницькій (8 випадків) й Чернівецькій (8 випадків) областях. Однак це наведені абсолютні показники, що відбивають географію досліджуваних правопорушень у сфері правосуддя.

Для більш точної характеристики територіальної поширеності втручання у діяльність судів пропонуємо навести ранжування областей України за відносними показниками. Для цього скористаємось статистичними даними Офісу Генерального прокурора [144] й Державної служби статистики України [268].

Виходячи із інформації, наведеної у додатку Л до дисертації, найбільша інтенсивність втручання у діяльність судових органів за указаний часовий проміжок спостерігається у м. Києві, Одеській, Луганській та Дніпропетровській областях. Нульове значення як абсолютних, так й відносних показників стану цих правопорушень за указаний час має місце у Волинській, Кіровоградській та Чернігівській областях. Схожа ситуація збереглась й у 2019 р., коли найбільший коефіцієнт інтенсивності досліджуваних кримінальних правопорушень мав місце у м. Києві (1,65) та Одеській області (0,63). Можна сказати, що наведені дані ВРП й показники злочинної інтенсивності щодо географії посягань на незалежність суддів продемонстрували у цілому схожий розподіл областей України за поширеністю розглядуваних правопорушень.

Пояснити подібну географію можна поєднанням кількох обставин: 1) кількістю судових органів, розташованих на території відповідних областей; 2) дислокацією центральних та інших органів державної влади, правоохоронних й контролюючих органів; 3) іншими чинниками організаційного та соціально-психологічного характеру.

За соціальними наслідками тих або інших кримінальних правопорушень можна вести мову про ступінь їх суспільної небезпечності та необхідності активізації суспільства й окремих суб'єктів щодо вжиття невідкладних заходів з обмеження їх поширеності. Обізнаність суспільства про більш-менш реальну шкоду від злочинності є важливим чинником для вироблення державної політики її запобігання [3]. Це необхідно також для того, щоб державна (кримінологічна)

політика була більш адресною, спрямованою на конкретні криміногенні об'єкти з тим, щоб суспільство у подальшому несло менші витрати і більш ефективно захищало права громадян (на життя, здоров'я, майно).

Розробка проблеми «ціни» злочинності значуща й через те, що при її з'ясуванні держава отримує економічно виражену мотивацію запобігання злочинності – найбільш сильну мотивацію, що доведено історією [75]. Тому суспільство має право знати істинний (наскільки це можливо) обсяг прямої шкоди від злочинності, а також витрат на запобігання їй. Математичні розрахунки можуть дати відповідь кожному громадянину на скільки існуюча практика запобігання злочинності є економічно доцільною і на скільки держава ефективно освоює кошти громадян як платників податків.

Частіше у кримінологічних дослідженнях уживається поняття «ціна» злочинності. Є думка, що воно зручне у процесі визначення саме прямої шкоди від тих чи інших правопорушень. У цьому зв'язку слід підтримати тих науковців, які зазначають, що родовим поняттям, що відбиває сукупний обсяг шкоди від злочинності, є поняття «соціальні наслідки» [153, с. 40; 152]. Тому завданням цього кримінологічного дослідження є окреслення негативних соціальних наслідків, що настають унаслідок посягання на незалежність, неупередженість й безсторонність суддів. При чому йдеться передусім про непрямі соціальні наслідки, адже дуже складно оцінити певні наслідки для сфери правосуддя у матеріальному і грошовому еквіваленті.

Проведене дослідження дає підстави виділити низку несприятливих наслідків, що настають після втручання у діяльність судових органів. Вони мають політичну, економічну, соціально-психологічну, організаційну та іншу спрямованість.

Поділяємо думку вчених, які зазначають, що без міцного й незалежного правосуддя неможливо створити правову державу, а без неї – вирішити усі інші соціальні задачі [62, с. 6]. Звідси головний негативний соціальний наслідок указаних правопорушень – підрив демократії та верховенства права у державі, оскільки незалежна судова влада є атрибутом останньої. Недарма у низці перелічених вище міжнародно-правових актах наголошується, що незалежність суддів хоча і є їх

привілеєм, однак він виступає як необхідна умова забезпечення верховенства права й захисту прав громадян.

У науковій літературі справедливо наголошується, що незалежна судова влада відіграє важливу роль у системі стримувань і противаг й впливі на рішення інших гілок влади [63, с. 11]. Звідси у разі втручання у діяльність судових органів порушуватиметься існуючий баланс системи стримувань і противаг. Це може призвести до узурпації влади, необґрунтованого розширення повноважень окремих органів державної влади чи посадових осіб. Порушений механізм цієї системи у деяких сусідніх державах (Російська Федерація, Республіка Беларусь) є тому наочним прикладом.

У ст. 129 Конституції України закріплено основні засади судочинства. Внаслідок посягань на незалежність суду є високим ризик не забезпечення деяких з них. Особливо це стосується рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; доведеності вини; змагальності сторін; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист [121]. З цього приводу В. М. Кудрявцев обґрунтовано зазначає, що злочини проти правосуддя удвічі небезпечні для суспільства. По-перше, вони можуть призвести до винесення неправосудних рішень і, як наслідок, до несправедливості стосовно осіб, чії справи перебувають у суді, й одночасно – до безкарності справжніх злочинців. По-друге, подібні правопорушення послаблюють усю юридичну систему країни, руйнують установлений правопорядок, істотно знижують результативність запобігання злочинності. Вони сприяють формуванню так званої тіньової юстиції, коли громадяни для захисту свої прав звертаються не до державних органів, а до різних кримінальних авторитетів [132, с. 609], які мають певний вплив на судові органи. Тому криміналізація сфери правосуддя сприяє не лише руйнації усієї державної системи зсередини, створюючи загрозу національній безпеці країни, а й тягне потужні негативні соціальні наслідки [97, с. 52].

Поширеність розглядуваних кримінальних правопорушень певним чином відбивається й на інвестиційній привабливості України, що у свою чергу позначається на стабільності фінансової системи і стані соціально-економічного

розвитку. Зокрема, як показує світовий досвід, для того, щоб у державі значно зріс обсяг прямих іноземних інвестицій, необхідні щонайменше дві фундаментальні вимоги: 1) реальні гарантії для інвесторів у захисті їх права власності; 2) справедлива і незалежна судова система. Тобто судова система має бути позбавлена практики втручання і незаконного впливу.

Наслідком незаконного впливу на суд є формування недовіри громадян як до судових органів та усієї системи правосуддя, так й зниження авторитету всієї системи державної влади [181]. За результатами регулярних соціологічних досліджень, що проводяться в Україні, суди відносяться до інституцій, до яких спостерігається найменша довіра громадян. Зокрема, за результатами соціологічного дослідження, здійсненого в межах програми USAID «Нове правосуддя», рівень довіри населення України у цілому до судової влади, наприклад, у 2015 р. становив лише 5 % (!). Це є найгіршим показником серед усіх країн пострадянського простору. Хоча цей показник і збільшився у 2018 р. до 16 % [224, с. 16], все одно він є замалим.

Тотальна недовіра українців до судів зумовлює суспільно-політичну нестабільність. Тому Революцію Гідності можна опосередковано пов'язувати із багатьма зловживаннями, що мають місце в системі українського правосуддя. Саме неправосудні рішення, прийняті у 2013–2014 рр. деякими суддями під злочинним впливом з боку представників попередньої влади, щодо арештів громадських активістів, притягнення їх до адміністративної та кримінальної відповідальності, призвели до суспільного хаосу й дестабілізації політичної обстановки в країні.

Поширеність втручання у діяльність судових органів призводить й до інших негативних соціальних наслідків: ускладнення і навіть унеможливлення подальшого реформування судової системи; збільшення корупційних ризиків у діяльності судових органів; сприяння поширенню інших службових злочинних зловживань як з боку суддів та апарату судів, так й з боку прокурорів, адвокатів, слідчих та інших учасників судового процесу [280; 281].

Вивчення кількісних та якісних показників кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, включає також їх латентність.

1.2 Латентність втручання в діяльність судових органів

Латентність посягань на незалежність суддів пропонується досліджувати окремо через значущість цього показника. Це вимагає ретельного підходу до вирішення вказаного дослідницького завдання. Адже втручання у діяльність судових органів має достатньо високий рівень прихованості. Загалом для позначення латентної злочинності в науці використовуються різні терміни: «прихована злочинність», «темна цифра», «темний бік злочинності», «чорна цифра» та ін. Наприклад, В. В. Голіна навіть проводить паралель між латентною злочинністю й тіньовою економікою. У зв'язку із цим називає першу «тіньовою» злочинністю [56]. Відкидаючи багату термінологічну палітру з позначення латентної злочинності, сутність її залишається відомою і незмінною.

Як зазначає Б. М. Головкін, предметний зміст латентності розкривається двома істотними ознаками – «невиявленість» та «невідомість» реальних злочинних проявів органам кримінальної юстиції, що тягне за собою їх неврахованість кримінально-правовою статистичною звітністю. Звідси під латентністю злочинності пропонується розуміти сукупність фактично вчинених, проте не виявлених і не зареєстрованих або виявлених і не зареєстрованих злочинів у встановленому порядку [60, с. 73]. Тобто фактично існує два боки злочинності: відома (облікована) й невідома (необлікована). У більшості випадків друга група і уявляє собою латентну злочинність.

При вивченні прихованої частини певного негативного соціального явища, яким є втручання у діяльність судових органів, представляє особливий науковий інтерес саме обсяг (рівень) латентності, а також її причини. У різних правопорушеннях і рівень латентності, і обставини, які впливають на нього, відрізняються. Тому цілком справедливо вказує В. С. Батиргарєєва, що проблема латентної злочинності є значущою та доволі масштабною. При цьому пізнання її природи та приблизних розмірів завжди стикається з певними труднощами [15, с. 186].

Науковцями зазначається, що за статистичними даними проблема злочинності у сфері правосуддя не стоїть настільки гостро, проте за рівнем латентності ці

злочини надзвичайно небезпечні. І втручання у діяльність судових органів належить до найбільш поширених і латентних серед злочинів проти правосуддя [32, с. 7]. Подібне твердження заслуговує на увагу, однак без підкріплення його результатами емпіричного дослідження такі висловлювання залишаються лише словами, які не мають великого кримінологічного значення.

У попередньому підрозділі дисертації здійснено порівняння даних Офісу Генерального прокурора про кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК, з інформацією ВРП щодо повідомлень суддів про втручання в їх діяльність. Було встановлено, що представлені дані не збігаються і різниця між ними відносно істотна. На підставі проведених розрахунків обґрунтовано, що офіційна статистична інформація Офісу Генерального прокурора внаслідок певних причин занижена мінімум у півтора рази. Тобто рівень латентності, сформованої лише за рахунок певних статистичних маніпуляцій, наближається до 50 %. У цьому контексті є слушною позиція окремих дослідників, що статистичні дані правоохоронних органів свідчать лише про певні тенденції злочинів проти правосуддя, однак вони не віддзеркалюють повністю справжні масштаби криміналізації цієї сфери [97, с. 56].

Однак це висновки, здійснені на підставі лише поверхового аналізу наявних статистичних відомостей правоохоронних і судових органів. Для якісного дослідження рівня латентності втручання у діяльність судових органів цього недостатньо. Для встановлення рівня латентності представлених правопорушень у сфері правосуддя було застосовано метод експертних оцінок. Загалом соціологічні методи дослідження латентної злочинності вважаються найбільш поширеними у світі й одними з найбільш достовірних. Тобто їх результати, особливо якщо вони поєднуються з математичним моделюванням, здатні наблизити дослідника до обізнаності про більш-менш реальний рівень тих або інших кримінальних або адміністративних правопорушень. Прикладом є так звані огляди віктимізації населення. Вони здійснюються у багатьох країнах ще із 70-х років ХХ ст., включаючи США, Велику Британію, ФРН, Швейцарію, Канаду, Австралію, Японію та чимало інших держав [232, с. 213, 214]. Указані огляди визнаються єдиним

об'єктивним методом дослідження прихованої загальнокримінальної злочинності [139].

Метод же експертного оцінювання можна віднести до категорії основних інструментів пізнання латентної частини не лише традиційних корисливих, насильницьких та інших злочинів [242, с. 18], а й кримінальних правопорушень у специфічній сфері, якою є сфера правосуддя. Недарма опитування, у тому числі експертні, широко застосовуються соціологами через свою універсальність й незамінність. Метод опитування дозволяє отримати не менш надійну, ніж при спостереженні або вивченні документів, інформацію про ті або інші соціальні явища та процеси [70, с. 371, 372]. Не є виключенням й універсальність й певна методична зручність застосування експертного опитування при дослідженні різних боків втручання у діяльність судових органів, включаючи питання його латентності.

З метою визначення рівня латентності посягань на незалежність суддів різним групам респондентів (суддям, прокурорам, поліцейським) ставилось питання: «Скільки у середньому, на Вашу думку, на один облікований злочин, пов'язаний із втручанням у діяльність судових органів, припадає невиявлених (незареєстрованих) з різних причин злочинів?». Так, більшість опитаних суддів (17,2 %) виразила пропорцію облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК, до необлікованих, як 1:51-100 відповідно. Тобто на один факт облікованого незаконного впливу на суддю припадає від 51 до 100 подібних незареєстрованих правоохоронними органами фактів.

Результати анонімного опитування інших груп експертів продемонстрували у цілому схожу картину. Зокрема, більшість прокурорів (14,7 %) має власне уявлення щодо співвідношення облікованого та необлікованого втручання у діяльність судових органів: 1:5 відповідно. Більшість (21,9 %) опитаних співробітників Національної поліції, переважно слідчі, які розслідують досліджувані правопорушення, запропонувала таку пропорцію, як 1:10. Представлені результати вказують, що усі групи експертів одностайні в думці про високу латентність втручання в діяльність судових органів. Відмінність їх відповідей полягає хіба що у розмірі цієї латентності. Видається, що при оцінці рівня прихованості розглядуваних

правопорушень слід дослухатись до експертної думки передусім суддів. Це пояснюється тим, що лише судді серед усіх категорій опитаних можуть (реально чи потенційно) стати жертвою втручання у їх діяльність. Тому їх думка з цього приводу вважається найбільш слушною.

Деякі судді у процесі відповіді на запитання анкети змінювали своє рішення і замість відповіді про відсутність в професійній кар'єрі випадків будь-якого незаконного впливу або тиску на їх незалежність вони відповідали позитивно. Інша частина опитаних суддів указувала, що вони не стикались з фактами втручання в їх діяльність, хоча стаж суддівської діяльності деяких з них перевищував 10, а інколи і 15 років. Таку психологію респондентів можна пояснити побоюванням за власну кар'єру. Адже чинне законодавство України передбачає логічно й обґрунтовано жорсткі вимоги щодо обов'язковості повідомлення суддею протягом 5 днів ВРП та Генерального прокурора про факт втручання у свою діяльність після того, як йому стало відомо про таке втручання [198]. Тому негативна відповідь таких суддів про наявний досвід незаконного тиску на них є своєрідним страхуванням і пересторогою від потенційних небажаних правових наслідків.

Перелічене свідчить про те, що анонсовані результати експертного опитування суддів відбивають їх думку щодо мінімального рівня латентності втручання у діяльність судових органів, який насправді може бути ще більшим. Виходячи із цього, на один облікований факт посягання на суддівську незалежність приходиться, як мінімум, 51 подібний необлікований випадок.

Наступним кроком є визначення рівня латентності кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, у межах існуючих у кримінологічній науці класифікацій. Найбільш поширеною є класифікація латентних злочинів, за якою вони поділяються на такі види:

а) мінімальнолатентні (злочини, рівень латентності яких не перевищує половини від кількості зареєстрованих);

б) середньолатентні (злочинні діяння, серед яких кількість латентних перевищує 50 %, але вона менше загальної чисельності зареєстрованих);

в) максимальнолатентні (злочини, рівень латентності яких перевищує кількість зареєстрованих діянь певного виду) [167, с. 73].

Хоча подібна класифікація злочинів за рівнем їх прихованості і має право на існування, однак вона у цілому не відповідає запитам сучасної кримінології й практиці запобігання злочинності. Градація злочинів за ступенем їх латентності у цьому групуванні є дещо завеликою. Це означає, що до максимальнолатентних злочинів можна за такою логікою віднести 90 % усіх кримінальних правопорушень, що охоплюються Особливою частиною закону України про кримінальну відповідальність.

Більш правдоподібною вважається класифікація злочинів за рівнем їх латентності, запропонована С. М. Іншаковим. Учений пропонує відрізняти злочини за величиною коефіцієнту латентності, який визначається порівнянням структури зареєстрованої та фактичної злочинності, і виділяє чотири групи злочинів:

- 1) низьколатентні (коефіцієнт латентності від 1 до 2);
- 2) середньолатентні (коефіцієнт латентності вище 2, але не більше 20);
- 3) високолатентні (коефіцієнт латентності вище 20, але не більше 50);
- 4) особливо високолатентні (коефіцієнт латентності більше 50) [254, с. 617-629].

При визначенні рівня латентності втручання у діяльність судових органів пропонується спиратись саме на вказану класифікацію. Це зумовлюється тим, що, по-перше, вона є результатом одного з останніх фундаментальних досліджень проблеми латентної злочинності, а, по-друге, включає більшу кількість груп латентних злочинів, які чіткіше відбивають ступінь їх прихованості. У межах указаної класифікації посягання на незалежність судових органів є особливо високолатентним злочинним проявом у сфері правосуддя, оскільки коефіцієнт латентності, за результатами емпіричного дослідження, перевищує 50.

Дослідження латентності указаних кримінальних правопорушень передбачає також з'ясування її причин. Вони встановлювались у результаті експертного опитування і найбільш поширені з них представлені у додатку М до дисертації.

Із аналізу наведеної вище інформації виходить, що на латентність подібних

правопорушень найбільше впливає обставина у виді недостатньої ефективності правоохоронних органів (органів прокуратури і Національної поліції) щодо їх виявлення та розслідування (42,7 %). Дійсно, розуміння суддями, що навіть після звернення до компетентних суб'єктів із повідомленням про посягання на їх незалежність винні у втручанні особи не понесуть за це встановленої законом відповідальності, може призвести до певної інертності у захисті свого незалежного статусу і намаганні розв'язати цю проблему в межах існуючих процесуальних механізмів.

Майже кожний п'ятий (19,2 %) опитаний суддя зазначив, що латентність втручання у діяльність судових органів тісно пов'язана з пасивністю ВРП. Як уже вказувалось, більше, ніж у третині з усіх повідомлень суддів за результатами проведених перевірок не доводиться факт втручання в їх діяльність. І вагома частина повідомлень суддів, які потребують захисту їх незалежності, залишається без належного реагування, і у підсумку вони не обліковуються як кримінальні правопорушення.

Респонденти також часто вказували на таку причину, як небажання суддів-потерпілих афішувати фактами втручання в їх діяльність (17,3 %). Таке небажання може бути зумовлене багатьма чинниками: наявність кар'єрних амбіцій; уникнення конфлікту з суддями-колегами; боязнь розправи з боку особи, яка є стороною по справі; небажання надання публічності судовому процесу та ін.

Під час опитування жодний суддя не зазначив серед обставин латентності цих кримінальних правопорушень незаконний вплив на суддів з боку голови суду. Хоча 25 % опитаних адвокатів, 13,5 % поліцейських і 6 % прокурорів так не вважають. Подібну логіку суддів-респондентів можна пояснити небажанням конфліктувати з головою суду, спробою уникнути потенційного конфлікту з ним.

Представлена структура причин, за якими кримінальні правопорушення, передбачені ст. 376 КК України, не обліковуються правоохоронними органами, показує, що їх латентність здебільшого має штучний характер.

Виділені причини латентності втручання у діяльність судових органів кореспондуються із результатами інших досліджень на цю тематику. Зокрема,

зазначається, що такими є: небажання псувати статистику й підривати у такий спосіб авторитет органів кримінальної юстиції; помилкове розуміння суддями корпоративності; складність отримання доказів по цій категорії справ; уникнення окремими службовими особами судових і правоохоронних органів кримінальної відповідальності через їх імунітет та притягнення до дисциплінарної відповідальності та ін. [97, с. 57]

Кримінологічна характеристика передбачає вивчення не лише кількісних та якісних показників втручання у діяльність судових органів, а й особи правопорушника, винного у незаконному впливі на суд.

Висновки до розділу 1

1. Діяльність судових органів має відповідати цілій низці стандартів (вимог, засад). Головний із них – стандарт незалежності. Тому втручання у діяльність судів і суддів фактично порушує вказаний стандарт.

2. Стандарт незалежності діяльності судових органів нормативно врегульований на міжнародно-правовому, регіональному (європейському) й національному рівнях. Визначальними міжнародно-правовими актами, які його закріплюють, є низка конвенцій ООН. Уточнення на європейському рівні нормативного врегулювання стандарт незалежності судів набув передусім у багатьох рекомендаціях КМ РЄ й висновках КРЄС. Національний рівень нормативно-правового забезпечення цього стандарту спирається на Конституцію України й Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

4. Виділення двох складових (зовнішньої і внутрішньої) структури незалежності діяльності судових органів має методологічне значення для дослідження детермінації та розробки системи запобігання різним злочинним проявам, що посягають на неї.

5. Стан цих кримінальних правопорушень характеризується збільшенням їх рівня протягом 2013–2022 рр. Щороку обліковується до 200 таких фактів. Коефіцієнт інтенсивності втручання у діяльність судових органів за указаний період збільшився майже у 10 разів. Його динаміка є негативною, хоча і має

стрибкоподібний характер. Рівень цих правопорушень і рівень судимості за них не відбиває справжніх тенденцій їх поширеності, відтворення й загалом криміналізації сфери правосуддя в Україні.

6. Кримінологічна структура незаконного впливу на суд характеризується переважанням у діяльності загальних судів (88,3 %) при розгляді кримінальних справ; вчиненням, як правило, громадськими активістами й членами громадських організацій; спрямованістю на винесення суддею рішення на користь однієї зі сторін на стадії судового розгляду; учиненням частіше в усній та непроцесуальній (59,8 %) формах, рідше у письмовій процесуальній формі чи за допомогою технічних засобів зв'язку; прямим або опосередкованим проявом; домінуванням заздалегідь обміркованого впливу на суддю (80 %).

7. Кримінально-правова структура виражається: часом, який відповідає режиму роботи суду; місцем у виді приміщення суду; обстановкою, що часто збігається з проведенням судового засідання; співучасниками, якими частіше є сторона у справі та його адвокат; сукупністю, коли втручання відбувається разом із хуліганством, умисним пошкодженням чужого майна та деякими іншими злочинами; у типових загальних способах тиску на суд у виді: критики судді у ЗМІ (35,8 %), залякуванні судді та його близьких (32,7 %) або проханні (9,6 %); у додаткових способах учинення шляхом: організації стихійних мітингів у зв'язку з розглядом конкретної справи (28,9 %), неналежною поведінкою у залі судових засідань (23,3 %) чи зверненням народних депутатів та інших осіб до ВРП зі скаргою на суддю (11,9 %).

8. Географія демонструє, що найбільше втручання у діяльність судових органів поширене у м. Києві, Дніпропетровській та Одеській областях, а найменше – у Волинській, Кіровоградській та Чернігівській областях.

9. Негативні соціальні наслідки указаних правопорушень у сфері правосуддя виражаються шкодою політичного, економічного, соціально-психологічного та організаційного характеру. Найбільш деструктивний характер мають такі з них: підрив демократії та верховенства права; руйнація балансу владної системи стримувань і противаг; порушення прав громадян на справедливий і неупереджений

суд та ін.

10. Втручання у діяльність судових органів є особливо високолатентним кримінальним правопорушенням. На один подібний облікований випадок приходиться щонайменше 51 необлікований. Латентність має переважно штучний характер. Основними причинами латентності вважаються: низька ефективність правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування цих правопорушень; пасивність ВРП; небажання суддів-потерпілих афішувати фактами втручання у їх діяльність.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ПРАВОПОРУШНИКА, ЯКИЙ ВТРУТИВСЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВОГО ОРГАНУ

2.1 Соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні риси осіб, які втручаються в діяльність судових органів

Особа, яка вчинила злочин, посідає особливе місце не лише в науці кримінології, а й у багатьох інших галузях знань. Без перебільшення, жодна з наук кримінально-правового циклу не досліджує так глибоко різні боки особи злочинця, як кримінологія. Тому правий В. І. Борисов, зазначаючи, що більш ширше коло соціально значущих якостей особи, яка вчинила злочин, утворює поняття «особа злочинця» порівняно з обмеженим переліком рис злочинця, які мають значення для складу злочину [29, с. 472]. На кримінологію покладається надскладне й одночасно надважливе завдання щодо врахування соціально-демографічних, кримінально-правових, морально-психологічних та низки інших особливостей злочинців для розробки системи заходів запобігання вчиненню різних кримінальних, а також адміністративних правопорушень. Головна перевага кримінології перед переліченими галузями знання полягає в акумулюванні потужним науковим потенціалом для завчасного запобігання злочинам. У цьому і виявляється, виражаючись словами А. П. Закалюка, центральна конструктивно-проективна й прикладна функція кримінології [89, с. 162, 163].

Причини злочинної поведінки зосереджені в особі злочинця. Щоб їх зрозуміти, необхідно вивчити цю особу, виявити зовнішні відносно неї соціальні явища та процеси, які сформували її криміногенні риси. Саму злочинну поведінку необхідно досліджувати не лише для її відвернення чи припинення, а й для розуміння її першоджерела. Указане міркування є важливим не стільки для теорії, скільки для практичної діяльності [6, с. 6].

Спираючись на погляди окремих кримінологів на особу злочинця, можна сказати, що є можливість схематично виокремити три вузлових питання, які підлягають дослідженню у цьому розділі: а) хто ці люди; б) як вони сприймають

соціальну дійсність та ставляться до неї і в якій інтегративній властивості міститься їх криміногенний потенціал; в) у яких формах кримінальної поведінки вони реалізують цю властивість і чому? [60, с. 119]

У кримінології уже давно закріпилось поняття «кримінологічна характеристика особи злочинця». Воно включає щонайменше дані про соціальні, демографічні, моральні, психологічні, деякі кримінально-правові особливості осіб, які вчинили певний вид правопорушення. На підставі вивчення цих показників можна сформулювати уявлення про загальний кримінологічний портрет такого злочинця. Останній, будучи результатом кримінологічної характеристики особи злочинця, є своєрідною узагальненою «картинкою» цього скрупульозного процесу. Він у стислій формі визначає й описує характерні для особи злочинця риси та ознаки [262].

Теза щодо необхідності вивчення не лише особи правопорушника, який фактично втрутився у діяльність судового органу та вина якого була доведена у встановленому законом порядку, а й латентного для цього дослідження є, з одного боку, нестандартною, а, з другого, певним чином не вписується у традиційні постулати теорії особи злочинця. Річ у тім, що особливість кримінологічного пізнання особи, у тому числі латентної, яка втрутилась у діяльність судових органів, обмежена скромною судовою практикою по таким кримінальним правопорушенням. У цьому зв'язку застосування закону великих чисел є об'єктивно обмеженим для дослідження такої особи. Однак зазначена обставина не має стати на заваді всебічного вивчення осіб, які посягнули (відкрито чи приховано) на судову незалежність. Навпаки, подібна ситуація є додатковим випробуванням на предмет всебічного кримінологічного дослідження особи правопорушника у сфері правосуддя й своєрідною перевіркою здатності дослідника отримати більш-менш об'єктивне знання про невід'ємний елемент кримінологічної характеристики таких злочинців. З метою компенсації необхідних відомостей, що зазвичай містяться у матеріалах судових справ, використано не менш ефективні джерела наповнення банку даних кримінологічної інформації про особу такого правопорушника. Йдеться про результати експертного опитування, офіційні щорічні доповіді, а також

неофіційні (альтернативні) узагальнення, які стосуються стану незалежності судових органів в Україні.

Для поглибленого вивчення особи, яка втручалась, у тому числі латентно, у діяльність судів, застосовано додаткові монографічний метод й метод контент-аналізу публікацій у ЗМІ. Тому можна говорити, що у цьому розділі дисертації йтиметься більше про так званий збірний образ особи правопорушника, вина якого офіційно хоча і не була доведена у встановленому законом порядку, однак щодо якого є усі підстави вважати, що він причетний до посягання на незалежність суддів. Ураховуючи вищевикладене, така особа нами називатиметься не злочинцем, а правопорушником, щоб не заперечувати відповідні сформовані канони теорії кримінологічної науки.

Перший блок характеристики особи такого правопорушника стосується *соціально-демографічних* ознак: статі, віку, освіти, національності, громадянства, сімейного стану, професії, місця проживання та ін. Перелічені ознаки за умови їх узагальнення дають уявлення про якісну сторону складу злочинців у структурі злочинності взагалі та окремих її видів. При розгляді їх разом з іншими групами ознак, вони несуть цінні кримінологічні знання, що мають значення для проведення типологізації [15, с. 243].

За статтю ці кримінальні правопорушення переважно вчиняють чоловіки. Дві засуджених протягом 2013–2019 рр. особи за втручання у діяльність судового органу є чоловіками. Відповідно до статистичної інформації Офісу Генерального прокурора щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (форма 2), із 22 виявлених у 2013–2019 рр. осіб за незаконний вплив на суддів 5 були жінками, що становить 22,7 % [144]. Для порівняння зазначимо, що, наприклад, у 2019 р. із 1 185 засуджених осіб за вчинення усіх злочинів проти правосуддя 12,7 % виявились жінками [251]. Виходить, що приблизно кожною п'ятою особою, яка втручається у роботу суду, є саме жінка, а решта – чоловіки.

Вікова структура таких правопорушників виглядає так: 29-39 років – 40,9 %, 40-54 роки – 40,9 %, 55-59 років – 4,5 %, 60 років і більше – 13,7 % [141]. Тобто чітких закономірностей у цьому показникові немає. Особливість полягає хіба що у

відсутності неповнолітніх і молодих осіб до 29 років, які вчиняють подібні правопорушення. Що стосується підлітків, то їх інтереси в суді представляють повнолітні особи (адвокати, батьки, опікуни). Відсутність осіб віком 18-28 років більше пов'язується з латентністю їх незаконних дій, адже нерідко саме молоді особи, які представляють різні політичні або громадські організації, вдаються до блокування роботи суду, пошкодження державного майна, порушення громадського порядку під час судових засідань.

Характеристика освіти у виявлених осіб, які у певний спосіб тиснули на суд, виглядає так: повна вища і базова вища освіта – 59,1 %, професійно-технічна освіта – 4,5 %, повна загальна середня та базова загальна середня освіта – 36,4 % [144]. Як бачимо, за освітнім рівнем переважають особи із вищою освітою. Можна погодитись із твердженням, що покращення показників освіченості виявлених осіб, які вчинили злочини, відбиває загальну тенденцію підвищення рівня освіченості населення країни [138]. Однак високому рівню освіти винних є й інше пояснення, адже до втручання у діяльність суду причетні представники сфери юстиції. Головною вимогою їх професії є наявність вищої юридичної освіти. До речі, високий освітній рівень, наявність спеціальних знань, навичок, умінь, професійного досвіду роботи ними і використовується для того, щоб впливати на суддів для винесення останніми бажаного рішення. Низький освітній рівень властивий більше особам, які є сторонами у справі.

Інформація щодо громадянства і національності не виявили жодних несподіванок: усі особи є громадянами України та українцями за національністю. Це витікає загалом із традиційних вимог чинного законодавства України до осіб, які претендують на державну службу. У перебігу дослідження не було виявлено іноземців, апатридів, нелегальних мігрантів чи біженців, які б у незаконний спосіб відстоювали свої права шляхом впливу на діяльність судових органів.

Дані щодо сімейного стану злочинців є обмеженими. При цьому вони не мають великого кримінологічного значення порівняно з іншими видами злочинів, особливо майнових. Навряд чи відсутність власної сім'ї можна пов'язувати з формуванням певних негативних соціальних якостей особи, здатних вплинути на неї

і викликати схильність до вчинення таких кримінальних правопорушень у сфері правосуддя.

Однак так це не скажеш про професійний статус особи правопорушника, який має глибший кореляційний зв'язок з її незаконною поведінкою. При дослідженні цих доволі латентних кримінальних правопорушень важко знайти однозначну відповідь щодо точної частки осіб, які мають той чи інший соціально-професійний статус. Разом із тим розширити уявлення про це можна, вивчивши суб'єктів, які втручаються у діяльність судових органів. Тому є думка, що одним із центральних показників характеристики особи правопорушника є суб'єкт втручання. Його пропонується дослідити не як елемент суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 376 КК України, а як кримінологічну ознаку, яка стосується особи правопорушника.

Обізнаність про нього дає змогу виробити комплекс перспективних запобіжних заходів, спрямованих на недопущення або хоча б обмеження можливостей для різноманітних посягань з боку конкретних органів чи службових осіб на незалежність судів і суддів. Результати експертного опитування суддів, прокурорів, працівників Національної поліції та адвокатів дозволяє з'ясувати коло осіб, які найчастіше втручаються у діяльність судових органів. Відповіді респондентів щодо трійки найбільш поширених суб'єктів у посяганні на незалежність суддів виглядають так: судді (активісти – 55,6 %; громадські організації – 40,8 %; сторони по справі – 23,7 %); прокурори (активісти – 55 %; адвокат – 35,3 %; громадські організації – 31,2 %); працівники Національної поліції (активісти – 63,8 %; громадські організації – 45 %; журналісти – 39 %); адвокати (прокурор – 66,1 %; правоохоронні органи – 33,9 %; сторони по справі – 26,8 %).

У цілому відповіді експертів є схожими за виключенням думки прокурорів й адвокатів, які у судовому процесі є протилежними сторонами (прокурори представляють сторону обвинувачення, адвокати – сторону захисту). Тому деякі неспівпадіння у відповідях прокурорів й адвокатів пов'язуємо із певним упередженням, не завжди професійним й дружнім їх ставленням один до одного. Ураховуючи, що експертні оцінки різних груп респондентів у своїй більшості

узгоджуються між собою, мають багато спільного, є думка, що за основу можна взяти відповіді саме суддів. Вони є основною експертною групою, представники якої самі часто стають жертвами цих правопорушень (див. додаток Н).

Наведені результати емпіричного дослідження загалом співпадають із узагальненнями, здійсненими по цьому питанню ВРП, яка формує реєстр повідомлень суддів про втручання у їх діяльність. Наприклад, у 2018 р. із 436 поданих суддями таких повідомлень випливає, що у 51 % випадків суб'єктом втручання були учасники судових справ; у 25,7 % випадків – невстановлені особи; у 23,4 % випадків – органи влади; у 4,4 % випадків – ЗМІ; у 3,9 % випадків – суб'єкти із судової системи (голова суду, інші судді, апарат суду) [209, с. 17]. Різниця результатів анонсованих експертних оцінок суддів з даними ВРП пояснюється просто: останні відбивають структуру суб'єктів втручання на прикладі одного року, а перші – загальне враження суддів про стан власної незалежності, сформоване протягом останніх кількох років. Однак у цілому перелік цих суб'єктів у двох дослідженнях співпадає, відмінність полягає лише в їх ранжуванні.

На відмінність результатів опитування різних респондентів щодо втручання у діяльність судів указують результати й інших соціологічних досліджень. Зокрема, у межах проекту РЄ «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» (2014 р.) за допомогою опитування суддів були зроблені висновки про те, що найбільший вплив на роботу суддів відбувається від учасників мітингів та пікетувань – 61,5 %, представників політичних партій – 48,2 %, ЗМІ – 47,3 %, народних депутатів – 45,4 % та представників громадських організацій – 45,4 %. При цьому адвокати мають власну думку про суб'єктів втручання у діяльність суду: керівники судів, де розглядається справа – 76,1 %, прокурори – 76,1 %, керівники та судді судів вищих інстанцій – 65 %, народні депутати – 59,8 %, сторони по справі та їх представники – 58,1 % [159; 59]. Як бачимо, значна частина опитаних адвокатів також указала на втручання з боку прокурорів.

Виходячи із наведеної структури суб'єктів втручання у діяльність судових органів, можна однозначно стверджувати, що своєрідним трендом останніх років є збільшення фактів посягання на незалежність суддів саме з боку громадських

активістів, членів громадських організацій, мітенгувальників, пікетувальників та інших учасників подібних громадських заходів. Насправді у цьому питанні слід знайти певний баланс («золоту середину») між реалізацією громадянами права на мирні збори, мітинги, походи і демонстрації, закріплене у ст. 39 Конституції України, та відвертим порушенням закону, громадського порядку і тиском на суд.

Унаслідок бурхливих подій, що відбулись під час Помаранчевої революції (2004 р.) та Революції Гідності (2014 р.), учасниками яких були тисячі як окремих громадян, так й членів чисельних громадських організацій, деякі особи неправильно трактують своє право на мирні збори, свідомо підмінюючи його правом на всюдозволеність і безкарність за такі дії. За умови пасивності органів Національної поліції, частина працівників яких у 2014 р. самі стали жертвами суспільного революційного хаосу, деякі громадські активісти вдаються до різного роду незаконних дій (образи суддів, необґрунтовані звинувачення на їх адресу, погрози фізичною розправою, висловлення намірів пошкодження та знищення державної власності й власності суддів), які спрямовують у більшості випадків не для донесення владі власної громадянської позиції, захисту прав окремих громадян, а навпаки: впливу у такий незаконний спосіб на діяльність суду з метою винесення суддею потрібного рішення по конкретній справі.

Типовий приклад незаконної діяльності громадських активістів з ознаками втручання у діяльність судових органів ґрунтовно викладений у зверненні голови Приморського районного суду міста Одеси до Ради суддів України. Зокрема, у 2016 р. неодноразово під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою кільком підсудним, колишнім працівникам поліції, які звинувачувалися у вчиненні низки тяжких злочинів, група агресивно налаштованих «активістів» у кількості близько 50 осіб здійснювала тиск на суддів. Частина з них увірвалася до службового приміщення суду, а згодом – і до нарадчої кімнати судді, грубо порушуючи при цьому громадський порядок. При цьому ці особи висловлювалися нецензурною лайкою, погрожували, поводитися зухвало та образливо по відношенню до працівників апарату суду та суддів, а також сторонніх відвідувачів суду. У відповідь на коректне зауваження стосовно припинення

неетичної поведінки один з «активістів» наніс чисельні удари кулаком в обличчя та область голови кільком співробітникам суду, розірвавши одяг останніх. Такі дії у цьому зверненні було розцінено суддями як втручання у діяльність суду. Головне, що перелічені незаконні дії здійснювались у присутності начальника головного управління Національної поліції в Одеській області й журналістів ЗМІ, які були заздалегідь запрошені зацікавленими особами [182]. Подібних прикладів можна нарахувати по всій Україні кілька десятків за останні кілька років.

Окрім громадських активістів і членів громадських організацій до тиску на суддів вдаються й сторони у справі, про що свідчить наявна, хоча й скромна, судова практика. У 2018 р. позивач по цивільній справі, отримавши відмову колегії суддів Апеляційного суду м. Києва у задоволенні поданого ним клопотання, з метою тиску на суддю і прийняття нею бажаного рішення, кинув у неї паперовий пакет з порошкоподібною речовиною білого кольору. Згодом з'ясувалося, що цією речовиною було звичайне борошно. Незважаючи на це, винний порушив штатний режим роботи судді, перешкодив виконанню нею службових обов'язків. У підсумку йому було призначене судом покарання у виді арешту на строк шість місяців [127].

Виходячи із характеристики суб'єктів втручання у діяльність судових органів, можна зробити певні висновки щодо їх професійного статусу. На переконання М. В. Шепітька, професійний статус істотно впливає на характер учасника судочинства, роблячи його злочинну поведінку зумовленою професійними обов'язками, з одного боку більш зухвалою, а з іншого боку, більш завуальованою для стороннього спостерігача, який не володіє такими знаннями. І до таких знань можна віднести юридичні або спеціальні знання [274, с. 116].

Так, найбільш поширені суб'єкти, які незаконно впливають на суддів, у виді громадських активістів, членів громадських організацій, сторін у судовій справі, насправді можуть мати різний соціальний статус і професію. До половини з усіх осіб, які втрутились у діяльність суду, представляють різні робітничі професії, можуть бути підприємцями, а також ніде не працювати і навіть мати статус безробітного. Майже кожним п'ятим правопорушником є службові особи, які обіймають різні посади в органах виконавчої влади, органах місцевого

самоврядування, і навіть депутати різних рівнів. До 10 % винних є журналістами, які працюють на телебаченні, у друкованих ЗМІ, блогерами зі статусом журналіста, які готують публікації у мережі Інтернет. Близько 5 % осіб, які тиснули на суд, є працівниками органів прокуратури і Національної поліції. Про залучення правоохоронців для незаконного впливу на суддів указується й у спеціальній літературі [136, с. 24]. До 4 % таких осіб представляють судові органи (судді, голова суду, співробітники апарату суду). Решта приходить на інші категорії злочинців.

У попередньому підрозділі дисертації наголошувалось на тому, що для втручання у діяльність судових органів властива, окрім іншого, співучасть сторони у справі зі своїм адвокатом. З цього приводу у літературі зазначається, що деякі адвокати для отримання солідної винагороди за свою юридичну допомогу згодні переступити закон. Їх через це пропонується навіть називати адвокатами-бізнесменами [274, с. 131, 132]. Як показали результати емпіричного дослідження, адвокати вдаються не лише до законних консультацій своїх клієнтів, роз'яснень їм положень чинного законодавства України. Адвокати нерідко надають неправову допомогу, рекомендуючи своїм роботодавцям ефективні способи тиску на суддів з метою винесення ними бажаного судового рішення. Більше того, свої юридичні знання адвокати можуть застосовувати для зловживання процесуальними правами, створення умов для відводу принципового судді, який не бажає задовольняти незаконні вимоги адвоката та його клієнта. Наприклад, у липні 2018 р. від судді М. Верховного Суду було спрямовано повідомлення про втручання у його діяльність. У ньому зазначено, що адвокатом Л., який представляв у цьому процесі третю сторону, було подано заяву про відвід колегії суддів. Підставою для відводу стало перерахування невстановленою особою на банківську картку судді поза його волею 5 тис. грн. Причому адвокату стало відомо про цей факт і він першим виклав обставини у своїй заяві. У результаті Офісом Генерального прокурора було відкрито відповідне кримінальне провадження за фактом учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 376 КК України [48].

Щодо місця проживання осіб, які втручаються у діяльність судового органу, то у переважній більшості випадків воно співпадає з місцем розташування суду.

Адже це відповідає принципу територіальності судоустрою. Сторони у справі, працівники правоохоронних органів, інших органів державної влади і місцевого самоврядування, члени громадських організацій, громадські активісти переважно втручаються у роботу суду в межах одного населеного пункту. Виключення можуть становити журналісти із центральних ЗМІ, народні депутати України, керівництво центральних органів виконавчої влади. Ці суб'єкти, нерідко перебуваючи у Києві, здійснюють незаконний тиск з використанням свого привілейованого становища, високої посади і зв'язків на судові органи, розташовані в інших регіонах.

Кримінально-правові ознаки особи злочинця властиві винним у вчиненні злочину. Вони розкривають правові характеристики останнього, є значущими для правильної кваліфікації вчиненого, індивідуалізації й диференціації покарання, що призначається судом винній особі [15, с. 255]. Ця група показників включає: форму вини; мету; груповий чи одноособовий характер злочинної поведінки; мотив; наявність ознак спеціального суб'єкта; рецидив; тривалість злочинної діяльності; причини припинення кримінального правопорушення; вид і розмір призначеного покарання та ін.

Втручання у діяльність судових органів характеризується двома обов'язковими ознаками: виною у формі прямого умислу та спеціальною метою. Останньою є коригування діяльності судді, присяжного чи народного засідателя, щоб схилити до виконання дій, вигідних винному, завадити виконанню потерпілим покладених на нього законом обов'язків щодо здійснення правосуддя й домогтися у такий спосіб постановлення суддею неправосудного рішення, яке не відповідає вимогам чинного законодавства [32, с. 11, 12]. Щодо злочину, передбаченого ч. 2 ст. 376 КК, то він може бути вчинений зі змішаною формою вини. Це зумовлено можливістю необережного ставлення до суспільно небезпечних наслідків у виді перешкоджання запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила. Деякі науковці обґрунтовують навіть доцільність внесення змін до диспозиції ч. 1 ст. 376 КК, спрямованих на деталізацію мети злочину шляхом її описання таким чином: «...з метою перешкоджання всебічному, повному та об'єктивному розгляду справи, провадження чи будь-якого звернення громадянина або службової особи» [19, с. 9].

Видається зайвою така деталізація, оскільки є очевидною спрямованість злочину, наведеного у диспозиції ч. 1 ст. 376 КК.

Надання характеристики формам злочинної поведінки щодо обмеження незалежності суддів є складним через майже відсутність судової практики за цією категорією кримінальних проваджень. Разом із тим аналіз реєстру повідомлень суддів про втручання у їх діяльність ВРП дає підстави стверджувати, що незаконний вплив на суддів може відбуватись як одноособово, так й у складі групи. Найчастіше має місце група за попередньою змовою, коли сторони у справі втручається разом зі своїм адвокатом. Рідше злочинна змова стосується випадків залучення проплачених активістів й членів громадських організацій.

Мотив у розгляданого правопорушення у сфері правосуддя не є обов'язковою ознакою його суб'єктивної сторони. Тому він може бути будь-яким і на кваліфікацію не впливає [32, с. 12]. Детальний аналіз мотивів посягань на незалежність суддів здійснюватиметься у блоці морально-психологічної характеристики особи такого злочинця.

Щодо наявності ознак спеціального суб'єкта, то, виходячи із представленої вище професійної характеристики винних, можна говорити, що 40-50 % із них є службовими особами. При чому, як відмічається у спеціальній літературі, ними можуть бути як службові особи публічного права, так і службові особи юридичної особи приватного права, від якої залежить вирішення питань, що стосуються певної сфери життєдіяльності судді (присяжного) та його близьких [33]. Звідси на відправлення правосуддя можуть негативно впливати у першу чергу судді й службові особи правоохоронних органів [80, с. 41]. Тобто органи кримінальної юстиції, передусім органи прокуратури і Національної поліції, у деяких випадках попри свій обов'язок сприяти правосуддю, встановлювати істину у справі, забезпечувати всіма доказами, допускають втручання у діяльність суду. Цим не лише підривається його незалежність, а й не досягаються цілі правосуддя.

Слід погодитись із тезою, що злочини, які вчиняються суддями, представниками сторони обвинувачення з використанням своїх владно-процесуальних повноважень, службового становища, більше за інших руйнують

державу. Про їх подвійну суспільну небезпечність свідчить таке: сфера суспільних відносин як об'єкт злочинного посягання, призначення якій – відновлення порушених прав; виконавці – особи, покликані захищати ці права [30, с. 119]. Тому для службових осіб неспроста передбачена посилена кримінальна відповідальність згідно з ч. 2 ст. 376 КК України за вчинення кваліфікованих форм незаконного впливу на суд.

Вивчення рецидиву, як показника кримінально-правової структури особи такого злочинця, демонструє, що такі злочини можуть учинятись особами, які вже мають судимість за вчинення умисного злочину. Загалом для втручання у діяльність судових органів не є характерним рецидив злочинів. Хоча судова практика містить такі поодинокі факти. Зокрема, рецидивіст, який мав судимість за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження, у межах розгляду справи про адміністративне правопорушення за телефоном висловив погрозу судді, яка її розглядала. Це було визнано незаконним впливом на суддю і рецидивіста було притягнуто до відповідальності у виді двох місяців арешту [126].

Тривалість злочинної діяльності зазвичай залежить від кількох обставин: моменту усвідомлення суддею факту обмеження його незалежності; принциповості судді та його налаштованості на виконання приписів законодавства у частині обов'язковості повідомлення про факт втручання у його професійну діяльність; ступеня латентності й очевидності незаконних дій осіб, які впливають на рішення судді (присяжного, народного засідателя); характеру злочинної поведінки (відкрита, завуальована, процесуальна, непроцесуальна); професійного та соціального статусу особи, яка втручається, та ін. У цілому за ч. 1 ст. 376 КК карається злочин із формальним складом, який визнається закінченим з моменту здійснення самого втручання [129, с. 853]. Тобто результат незаконного втручання у виді обмеженості суддівської незалежності й винесення бажаного для винного судового рішення є по суті неважливим. Як показують результати емпіричного дослідження, у переважній більшості очевидних фактів тиску на суд судді упродовж 5 днів повідомляють про це компетентні органи. Беручи до уваги особливо високу латентність указаних кримінальних правопорушень, визначену в підрозділі 1.2. дисертації, не

виключається, що втручання може і не обмежуватись одним епізодом злочинних дій.

Типовою причиною припинення посягання на незалежність суддів є повідомлення ними про незаконний вплив на їх професійну діяльність. У такий спосіб подібним фактам надається статус публічності, що сприяє зменшенню інтенсивності злочинного впливу, а також відновленню незалежного статусу судді. У деяких випадках втручання у діяльність суду припиняється через інші обставини: затримання винного у залі судових засідань або в іншому приміщенні суду внаслідок його неналежної поведінки, вчинення хуліганських дій, умисного пошкодження майна; розгін стихійних зібрань громадськості біля будівлі суду; посилення охорони суду працівниками Національної поліції, Національної гвардії, підрозділами спеціального призначення та ін.

Дослідження виду і розміру призначеного покарання дозволяє оцінити ефективність кримінально-правових засобів запобігання втручанням у діяльність судів. Ознайомлення з резульативною частиною двох винесених протягом 2013–2019 рр. обвинувальних вироків по таким правопорушенням дає підстави говорити, що судами за подібні дії призначається покарання у виді арешту. Його строк коливається від 2 до 6 місяців. Зрозуміло, що ці відомості позбавлені належної репрезентативності через малу соціологічну вибірку. Натомість із наведеної інформації можна здійснити інший, більш кримінологічно значущий, висновок. Він зводиться до констатації обмеженості кримінально-правового запобігання таким правопорушенням. На це вказує неспіврозмірна пропорція кількості поданих щороку суддями повідомлень про втручання у їх діяльність та кількості винесених судових вироків винним особам. Тому слід зайвий раз підкреслити, що основний акцент в обмеженні поширеності розглядуваних правопорушень у сфері правосуддя має здійснюватись передусім на кримінологічних (нерепресивних) заходах.

Морально-психологічна структура особи правопорушника відбиває його внутрішні особливості. Низка її показників здатні більш чітко з'ясувати корені злочинної поведінки. У підсумку в узагальненому виді дослідження морально-психологічних рис і властивостей злочинців може надати відповідь про типові

причини учинення правопорушень певного виду, включаючи втручання у діяльність судових органів. Морально-психологічна характеристика особи такого правопорушника включає такі ознаки, як: потреби; мотиви; інтереси; ціннісні орієнтації; поведінкові установки; риси характеру тощо.

Центральною складовою, яка фактично визначає усі інші елементи морально-психологічної конституції будь-якої особи (не лише злочинця), є потреби. Як зазначає В. М. Кудрявцев, базові (біологічні) потреби в їжі, воді, самозбереженні рідко стають джерелом антисупільних учинків, якщо не рахувати форс-мажорні обставини у виді голоду, масового зубожіння населення. У цілому сучасне суспільство навчилось їх задовольняти. У людини ХХІ ст. останні тісно пов'язуються з потребами більш високого соціально-психологічного рівня. Такими є передусім матеріальні потреби й потреби у соціальному спілкуванні. У малих групах й у суспільстві загалом можуть виникати труднощі для задоволення указаних потреб. Це призводить до спроб досягти бажаних результатів «обхідним», неправомірним шляхом. Не виключаються й збочені форми цих потреб [134, с. 56].

Загалом підтримуємо висловлену позицію, однак з деякими уточненнями, які витікають із предмета представленого дослідження. Видається, що потреби осіб, які втручаються у діяльність судових органів, можна розділити на дві групи. Перша потреба у безпеці, соціальному спілкуванні, свободі пересування властива тим особам, які перебувають у процесуальному статусі обвинуваченого (підсудного) й відносно яких відкрито кримінальне провадження. Недарма більшість опитаних експертів зазначила, що саме при розгляді кримінальних справ найчастіше спостерігається незаконний вплив на суд. Такі особи, стосовно яких здійснюється судовий процес, прагнучи залишитись на волі, бажаючи пом'якшити покарання для себе, намагаються тиснути на суд. Це може здійснюватись як одноособово у процесуальний спосіб, так й за допомогою свого адвоката. У деяких випадках обвинувачені організують непроцесуальний ешалований незаконний вплив на суддю, який розглядає справу, з тим, щоб уникнути установленної законом відповідальності.

Друга потреба – матеріальна – властива особам (прокурорам, слідчим

Національної поліції, іншим суддям, представникам органів державної влади, депутатам, громадським активістам, журналістам), які сприяють у співучасті з обвинуваченим у втручанні в діяльність суду. Тобто для них уразливе становище останнього є можливістю задовольнити свою матеріальну потребу, яка у більшості випадків має гіпертрофованій і певним чином збочений (за В. М. Кудрявцевим [134, с. 56]) вигляд. Вона більше схожа на потребу у збільшенні капіталу. Матеріальна потреба, що поєднана, у тому числі, з потребою фінансового благополуччя, характерна також для широкого кола осіб, які є сторонами (позивачами, відповідачами) у цивільних, господарських і навіть адміністративних справах.

Матеріальна потреба багатьох службових осіб судових і правоохоронних органів, причетних до незаконного впливу на суддю, може бути поєднана й із потребою не бути відкинутим соціальною корпоративною групою колег по суду, органу прокуратури чи підрозділу поліції. Це може бути й потреба в безпеці та комфортній професійній діяльності, оскільки є ризик помсти з боку інших осіб у разі незадоволення їх прохання у сприянні прийняття необхідного судового рішення.

Предметом потреби є мотив. Джерелом мотивоутворення може стати актуальна потреба, задоволення якої здійснюється у результаті конкретного способу дії. Вибір злочинного способу дії і є джерелом виникнення кримінального мотиву [96, с. 63, 64]. Мотив – це внутрішня безпосередня причина злочину, яка виражає особисте ставлення до того, на що спрямовані злочинні дії. Мотив визначає те, заради чого реалізується злочинна поведінка, у чому її особистісний сенс. Тому мотиви відбивають найбільш важливі та істотні риси й властивості, потреби й прагнення особи. У зв'язку із цим цілком обґрунтованим є твердження, що які мотиви, така й особа, і навпаки. Звідси мотиви є повною і точною характеристикою конкретної особи [5, с. 133-139].

Мотиви втручання у діяльність суду залежать від інтересів, що лежать в основі злочинної поведінки тих або інших осіб, які тиснуть на суддю. Не погоджуємось із позицією, що мотивами незаконного впливу на суд є передусім особисті (хвилювання за подальшу долю підсудного) та соціальні (помилкове розуміння суспільних інтересів) інтереси [158]. Це так звана академічна структура мотивів, яка

не відбиває реальної кримінологічної природи досліджуваних правопорушень. Насправді одним із мотивів їх учинення є уникнення підсудним відповідальності, зміна судом виду і міри покарання (при втручанні у кримінальних справах). Він відповідає потребі у безпеці, соціальному спілкуванні, свободі пересування. Виділення цього мотиву узгоджується з особливостями психології винних у вчиненні злочинів проти правосуддя. Це вказує на панування захисної домінанти поведінки не лише обвинувачених, але й взагалі здійснення усього правосуддя [274, с. 115]. Звідси захист властивий не тільки кримінальному, а й цивільному, господарському та адміністративному судочинству. Захищаються не лише підсудні для уникнення або пом'якшення кримінального покарання. Це стосується й сторін у судовій справі (відповідачів, позивачів), які намагаються не втратити певні блага (фінансові, матеріальні), що оскаржуються у судовому порядку. Тому мотивами вчинення цих правопорушень можуть бути також збереження майна або майнових прав (при втручанні у цивільних та господарських справах), збереження соціального і матеріального статусу шляхом оскарження звільнення із займаної посади, визнання рішення органу державної влади незаконним (при втручанні в адміністративних справах). Ці мотиви відповідають матеріальним потребам.

Однак, окрім перелічених мотивів сторони у справі, є корисливі мотиви, властиві їй співучасникам. Такими є члени громадських організацій, які за певну плату своїх послуг тиснуть на суд через пікети і мітинги, зривають судові засідання. Це і адвокати, службові особи правоохоронних органів, органів державної влади. Останні з використанням своїх владних повноважень у різний спосіб вдаються до необґрунтованого відкриття відносно суддів кримінальних проваджень за надуманим фактом винесення неправосудного рішення (до моменту визнання ст. 375 КК неконституційною [243]), здійснення обшуків у службовому кабінеті судді або за місцем його проживання, допиту судді у час, який збігається із часом конкретного судового засідання, та ін. Корисливий мотив може реалізовуватися й спробою прямого підкупу судді. Не виключаються для службових осіб мотиви іншої особистої зацікавленості, зумовленої прагненням реалізації кар'єрних амбіцій і службового зростання.

Як бачимо, корисливий мотив є домінантним у вказаних кримінальних правопорушеннях. Визнання факту типовості корисливої мотивації більшості винних має методологічне значення. Це спрямовує увесь дослідницький процес у бік поглибленого вивчення детермінантів, притаманних службовим і корупційним правопорушенням.

Наведені міркування щодо мотивів втручання у діяльність судових органів у цілому узгоджуються з результатами інших досліджень. Так, М. В. Шепітько виділяє такі типові мотиви учинення злочинів проти правосуддя злочинцями-учасниками судочинства (провадження): корисливий/корупційний, помста, кар'єризм, ненависть, злість/жаль до учасника судочинства [275, с. 28]. Тобто як мінімум два мотиви із перелічених (корисливий, кар'єризм) пояснюють причину втручання у діяльність суду з боку частини винних.

На корисливу мотивацію як суддів, так й інших представників сфери юстиції, які впливають на діяльність судових органів, указують результати анонімного експертного опитування. Так, один з опитаних суддів Конституційного Суду України, надаючи доволі відверту і розширену відповідь по багатьом питанням анкети, зазначив, що головною причиною посягання на незалежність суддів є користолюбство, яке сформувалося у багатьох осіб через багаторічну відсутність дієвого фінансового контролю їх діяльності. Також респондент зазначив, що на корисливу спрямованість винних впливає їх конформізм, звичка жити «на широку ногу», бажання продемонструвати друзям і колегам «уміння жити» і бути успішним. Тобто виходить, що корисливі та кар'єристські мотиви особи такого злочинця можуть поєднуватись із мотивами жадоби життєвого успіху, корпоративної солідарності, самоствердження та підтримання високого соціального статусу. Тому деякі судді, прокурори, слідчі органів внутрішніх справ, керівники органів державної влади, депутати різних рівнів, прагнучи відповідати неформальному стандарту «красивого життя», поширеному у вузькій соціальній групі колег, здатні поступитись обов'язком дотримання високих правил професійної етики й незаконно вплинути на рішення судді, обмеживши його незалежність.

На мотиваційну сферу особи злочинця можуть впливати не лише потреби і

мотиви її поведінки, а й інтереси та система її цінностей [5, с. 142]. Інтереси особи розглядуваного злочинця мають яскраво виражений індивідуально-егоїстичний характер. Він виявляється в бажанні винесення суддею бажаного судового рішення попри вимоги закону, інтереси інших сторін у справі, їх права, а найголовніше – всупереч незалежності самого судді, гарантованою державою.

Система ціннісних орієнтацій є показником якості соціального розвитку особи, вона виконує морально-оціночну та когнітивно-контролюючу функцію психіки, санкціонує вибір моделі поведінки. Ціннісні орієнтації відбивають взаємодію особи і середовища в ході життєдіяльності [60, с. 134, 135]. Звідси можна говорити, що на цінності широкого кола службових осіб судових і правоохоронних органів, які втручаються у діяльність суддів, можуть впливати стереотипи недоброчесної професійної поведінки, сформовані роками кількома поколіннями посадовців на усіх ланках державного управління. На жаль, для деяких із них є нормою здійснити службове зловживання, допустити одержання неправомірної вигоди, укрити відомий факт корупції серед колег, посягнути на незалежний статус судді. Тому для частини перелічених осіб подібні практики виступають своєрідним світоглядним поведінковим орієнтиром і моральним стандартом. Аналогічно можна сказати й про винних, які не є службовими особами, а представляють сторону у справі. Низький рівень їх морального розвитку, духовна скудність, неповага до представників сфери юстиції і правосуддя у підсумку призводить до формування їх готовності посягнути на незалежність судді для винесення ним бажаного судового рішення.

Окремими науковцями у контексті вивчення злочинної установки деяких категорій службових осіб-корупціонерів зазначається, що її стійкість зумовлюється тривалістю злочинної діяльності, її інтенсивністю та різноманіттям способів реалізації корисливих спонукань [170, с. 65]. Якщо вести мову про сторони у справі, окремих журналістів або громадських активістів, які у свій спосіб, що відповідає їх професійній діяльності, втручаються у діяльність суддів, то їх злочинна установка має переважно ситуативний характер. Вона залежить від особливостей перебігу судового процесу, законності винесення суддею ухвал і рішень, тривалості судового

процесу, наявності ознак його свідомого затягування, дій протилежної сторони по справі. Деякі опитані адвокати вказували, що незаконний вплив на суддів іноді відбувається внаслідок відвертого затягування суддею розгляду справи, який може тривати роками. В окремих випадках втручання є відповіддю на незаконні дії іншої сторони по справі, яка намагається тиснути на суд або підкупити суддю. Після вичерпання законних процесуальних важелів щодо припинення затягування розгляду справи або неналежної оцінки наявних доказів сторона у справі у певних випадках вдається до рішучого, однак злочинного способу відстоювання своїх прав шляхом втручання у діяльність судді.

Щодо службових осіб, які втрутились у діяльність суду, то їх злочинні установки мають здебільшого стійкий характер. Вони корелюватимуть із тим, наскільки часто вони не лише раніше тиснули на суддів, а й брали участь у корупційних практиках, допускали інші службові зловживання.

Інтелектуальні особливості таких правопорушників частково зумовлені встановленим раніше їх високим освітнім рівнем. Адже більшість із них мають вищу юридичну освіту і нерідко працюють в органах юстиції. Це цілком стосується не лише винних з органів прокуратури, суду, поліції, а й адвокатів, які представляють інтереси осіб, зацікавлених у прийнятті конкретного судового рішення. Адвокати, застосовуючи свій нерідко високий інтелект, фахові юридичні знання, досвід професійної діяльності розробляють дієві схеми як відкритого, так і завуальованого впливу на суд. Це стосується, наприклад, випадків зловживання процесуальними правами, звинувачення судді в упередженому ставленні до клієнта, подання скарг на суддю до правоохоронних органів і ВРП. Зрозуміло, що недосвідчені судді, судді з низьким рівнем стресостійкості або ті з них, які не бажали псувати свою ділову репутацію перед призначенням на посаду безстроково (до відповідних конституційних змін у 2016 р.), усвідомлено йдуть на поступки і виносять потрібне одній зі сторін рішення, яке априорі є неправосудним.

Аналіз вольових якостей винних характеризує їх як достатньо впевнених і енергійних осіб, із сильним характером, розрахунком на власні сили, комунікативні здібності й допомогу з боку інших осіб, зацікавлення яких у винесенні суддею

бажаного рішення підвищується матеріальними стимулами.

З метою всебічного дослідження особи злочинця, який втрутився у діяльність судового органу, виникає необхідність у проведенні її типології, що пропонується здійснити у наступному підрозділі дисертаційної роботи.

2.2 Типологія особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу

Запобігання злочинності не може орієнтуватися лише на індивідуальну неповторність кожної особи, водночас вона повинна враховувати неоднорідність контингенту злочинців. Ця проблема розв'язується шляхом розподілу злочинців на окремі види, що досягається за допомогою типології [27, с. 85]. У кримінологічних дослідженнях окремих видів кримінальних правопорушень типологія особи злочинця вважається стандартним дослідницьким процесом. Його поширення в науці пояснюється не лише значним прирощенням наукового знання, а й передусім прямою практичною спрямованістю. Вона виявляється у можливості використання результатів здійсненої типології осіб, винних у вчиненні певних злочинів, для розробки заходів запобігання злочинній поведінці кожного із виділених типів.

Дослідження типології особи указанного правопорушника передбачає розв'язання принаймні двох наукових задач. Перша стосується співвідношення методів класифікації та типології. Друга – критерію поділу правопорушників на різні види.

У науковій літературі можна спостерігати різні підходи до групування злочинців (правопорушників). Одні учені ототожнюють класифікацію і типологію, інші, навпаки – вважають їх абсолютно різними методами. Нами поділяється друга позиція, відповідно до якої типологію не можна уподібнювати до класифікації через різні завдання, які вирішуються за їх допомогою, нетотожності їх пізнавальних можливостей, а так само сфер практичного застосування [16, с. 120].

Класифікація є простим поділом явищ і процесів на певні види за конкретним критерієм (підставою). Вона має яскраво виражений лінійний характер. Від неї якісно відрізняється типологія. Остання фіксує не просто те, що трактується

найчастіше, а закономірне, що є логічним результатом соціального розвитку особи. Типологія поглиблює знання про злочинців, що сприяє розв'язанню загальних завдань запобігання злочинності, й зокрема, підвищенню ефективності індивідуальної профілактики злочинів і ресоціалізації засуджених [131, с. 96]. Тобто типологія здатна проникнути у суть явища, яке вивчається, дослідити причини його виникнення і поширення.

Щодо критерію групування правопорушників, то найбільш поширеною та універсальною вважається класифікація, запропонована свого часу О. Б. Сахаровим, хоча в багатьох навчальних виданнях вона називається типологією [133, с. 99, 100]. Учений запропонував поділяти злочинців за змістом їх антисоціальної спрямованості та ціннісних орієнтацій. За цією підставою, яку іноді називають характером антисоціальної спрямованості, мають місце негативно-нехтувальні (убивства, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, зґвалтування, хуліганства), корисливі (крадіжки, грабежі, розбої, шахрайство, вимагання та ін.), індивідуалістичні (злочини проти порядку управління, деякі злочини у сфері господарської діяльності, військові злочини), легковажно-безвідповідальні (необережні злочини) злочинці. За іншим критерієм глибини та стійкості антисоціальності мають місце випадкові, ситуаційні, нестійкі, злісні й особливо злісні злочинці. До речі, О. Б. Сахаров відніс злочинців, які вчиняють злочини у сфері правосуддя, у тому числі правопорушення, передбачені ст. 376 КК України, до індивідуалістичного типу. Вони мають специфічне ставлення до соціальних приписів та службових обов'язків [235, с. 37-39]. Зрозуміло, що ці приписи і обов'язки витікають із процесуального статусу сторін судового процесу, а також незалежного статусу судді, гарантованого державою і законом.

Спираючись на результати здійсненого емпіричного дослідження, урахувавши існуючі погляди в науці на типологію та підстави її проведення, пропонуємо побудувати типологію особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу, за мотивом його злочинної поведінки. У цьому контексті поділяємо також висловлену в науці позицію, згідно з якою неможливо сформувавши типологію особи злочинця, який учинив певний вид злочину, лише за мотивами його кримінально

караних діянь [6, с. 36]. Є думка, що типологія має додатково враховувати характер злочинної поведінки. Звідси можна запропонувати такі умовні типи правопорушників, які втрутились у діяльність судового органу: інтелектуальний, корисливий, корупційний, хуліганський, агресивний, кар'єристський, комбінований. Не виключаються, звичайно, й інші типи таких правопорушників з огляду на широку палітру мотивів винних, які були проаналізовані у попередньому підрозділі наукової праці.

Інтелектуальний тип. Назва цього виду правопорушників витікає зі способу їх незаконного впливу на суд. На відміну від інших, особливо агресивноспрямованих правопорушників, такі особи здійснюють переважно непрямий (завуальований) тиск на суддю, прикриваючи свої наміри зовнішньою ширмою законності й використовуючи свої права, регламентовані законодавством.

Мотиви злочинної поведінки таких правопорушників можуть насправді бути різними і залежать від виду судочинства, в якому вони беруть участь. Це і мотиви уникнення відповідальності (кримінальної, адміністративної), зміни виду і міри кримінального покарання. Якщо особа є стороною у цивільній, господарській або адміністративній справі, то не виключаються мотиви збереження майна або майнових прав, забезпечення належного соціального статусу та ін. Якщо посягання на незалежність судді здійснюється з боку адвоката, то для нього характерний корисливий мотив злочинної поведінки.

Типовим представником інтелектуального типу правопорушника є саме адвокат, який вдається до непрямого впливу на суд. Спочатку ним використовується увесь арсенал можливостей, передбачених чинним процесуальним законодавством: заявлення відводів судді; подання клопотань про перенесення розгляду справи; підготовка недійсних медичних довідок щодо неможливості клієнта бути присутнім на судовому засіданні за станом здоров'я; вжиття інших заходів, спрямованих на затягування справи, тощо.

Якщо перелічені дії не спрацьовують, зазвичай адвокати вчиняють інші дії щодо зловживання своїми процесуальними правами. Це виявляється у поданні скарг на суддю за надуманими підставами до ВРП, Офісу Генерального прокурора,

Національної поліції, НАБУ, Ради суддів України та інших органів. Указане робиться для того, щоб зламати психічну стійкість судді, який теоретично не захочить витрачати свій час, нерви і винесе бажане для клієнта такого адвоката рішення.

До інтелектуального типу можна віднести й осіб, які є стороною у справі та самотійно здійснюють комплекс зазначених вище дій, спрямованих на процесуально-завуальоване втручання у діяльність суду.

Іноді такі правопорушники вдаються до нестандартних способів відсторонення принципового судді, який відмовив у задоволенні незаконних й необґрунтованих вимог чи прохань сторони у справі. Вони пов'язуються із переведенням грошей, як правило, кількох тисяч гривень, на банківську картку судді з подальшим його звинуваченням в одержанні неправомірної вигоди з тим, щоб були підстави для його відводу.

Так, судді П. Східного апеляційного господарського суду невідома особа поповнила його банківську картку на 1 тис. грн. Згодом одна зі сторін процесу зізналася у своїй причетності до цієї фінансової операції та заявила, що суддя не може бути об'єктивним, оскільки має перед нею заборгованість. За цим фактом суддя повідомив ВРП про втручання в його діяльність [163].

Корисливий тип названий через провідний (корисливий) мотив злочинної поведінки правопорушників, які посягнули на незалежність судді. Основана спрямованість таких осіб – отримати вигоду від своєї участі у тиску на суд шляхом створення різноманітних перешкод для об'єктивного, неупередженого і незалежного відправлення правосуддя в інтересах сторони у справі. Вона у свою чергу готова оплачувати таку незаконну діяльність.

До цього виду правопорушників можна впевнено віднести громадських активістів, членів різноманітних громадських організацій, спілок, а також журналістів. Ці суб'єкти часто за щедру плату виконують замовлення свого роботодавця, який паралельно є стороною у судовій справі та зацікавлений у винесенні суддею або колегією суддів бажаного рішення. Фактично такі особи є співучасниками групового втручання у діяльність судового органу.

Як показують результати емпіричного дослідження, у тому числі дані із реєстру повідомлень суддів про втручання в їх діяльність ВРП, задачею громадських активістів, мітингувальників і журналістів є придання максимальної публічності конкретному судовому процесу. Це ними здійснюється у різний спосіб. Перші тиснуть на суд шляхом виступів перед будівлею суду, голосно викрикують, у тому числі із використанням звукової апаратури, свої вимоги. Журналісти виконують свою роль, але в інформаційному просторі (на телебаченні, друкованих ЗМІ, мережі Інтернет, соціальних мережах). Їх задача полягає в тому, щоб суспільство і контролюючі судові органи повірили в упередженість дій суду з розгляду конкретної справи, несправедливість винесеного рішення. Корисливі правопорушники відрізняються від агресивного і хуліганського типів правопорушників зовнішнім відносно спокійним тиском, тобто без застосування сили.

Типовість дій цього виду правопорушників описана у повідомленні № 2838/0/6-17 до ВРП від шістьох суддів Апеляційного суду Кіровоградської області. Зокрема, у ньому зазначено, що невдоволений рішенням цього суду відповідач залучив громадську організацію «Стоп корупції». У дні розгляду земельних спорів під будівлею суду біля 50 громадських активістів влаштували стихійний пікет, облаштували намети під супровід гучної музики. Усі судові засідання проходили за присутності громадських активістів, які принесли з собою плакати із критичними написами. Журналісти вказаної організації у свою чергу оприлюднили на своєму сайті неправдиву інформацію про суддів, звинувачуючи у службових злочинах та корупції [164].

Дії *корупційного типу* правопорушників відзначаються найвищим ступенем латентності й одночасно мають найбільшу суспільну небезпечність. Вони мають схожі ознаки із представниками корисливого типу. Однак на відміну від останнього перші є службовими особами. Вони, окрім незаконного впливу на суд, передбаченого ст. 376 КК України, вчиняють ще й злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Частіше таким є прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної

вигоди службовою особою (ст. 368 КК України). Тиск на суд такими правопорушниками здійснюється як за корисливими мотивами, так й допускаються мотиви самоствердження, підтримання високого соціального і матеріального статусу.

До основних категорій службових осіб, які відносяться до корупційного типу особи такого правопорушника, можна віднести: суддів; голову суду; працівників апарату суду; прокурорів; слідчих органів внутрішніх справ; членів ВРП, які мають широкі владні повноваження і можуть їх використовувати для схиляння суддів у прийнятті певного судового рішення; депутати міських і обласних рад; народні депутати України; керівники центральних органів виконавчої влади тощо.

Найбільш поширеними способами втручання у діяльність суду з боку корупційного типу правопорушників є: вилучення правоохоронними органами у перебігу обшуку або інших слідчих дій кримінальних справ, по яким ще не прийнято рішення; відкриття відносно судді кримінального провадження за фактом винесення неправосудного рішення по іншій справі; психологічний тиск на суддю з боку голови суду, висловлення їм прохань, указівок, рекомендацій щодо результату розгляду певної справи; виклик судді на допит, у тому числі у час, який співпадає з часом розгляду конкретної справи, завдання судді питань, які стосуються його суддівської роботи; витребування органами прокуратури і Національної поліції інформації про хід і перспективи розгляду справи; спрямування депутатських запитів, які стосуються певної справи, тощо.

Прикладів про втручання у діяльність суду з боку високопосадовців чимало. Так, народний депутат В. Купрій у своєму листі до судді Верховного Суду К. звернувся із вимогою поновити на роботі співробітника одного із держпідприємств Харкова та повідомити йому про результати прийнятого рішення. Є приклад із незаконної діяльності колишнього голови НБУ В. Гонтаревої, яка звернулась до голови Верховного Суду з вимогою навести лад із рішеннями судів, за якими відновлюється робота ліквідованих банків. Є прецедент й з боку колишнього міністра внутрішніх справ А. Авакова, який погрожував зняти із судів поліцейську

охорону, коли йому не сподобалось одне з рішень, пов'язане зі справою мера Одеси [219]. Усім переліченим фактам надана відповідна правова оцінка.

Хуліганський тип правопорушника. За зовнішнім проявом їх незаконні дії є хуліганськими і вчиняються за мотивом явної неповаги до суддів і системи правосуддя. Це зазвичай виражається у зневажливому ставленні до порядку на судовому процесі, норм моралі та етики. Особлива зухвалість проявляється в умисному знищенні або пошкодженні майна суду, зриві судового засідання, вираженні неповаги до суддів, прокурора, іншої сторони у справі або її адвоката. Попри зовнішню хуліганську оболонку злочинні дії указаних правопорушників можуть учинитись й через корисливі мотиви, коли хуліганство на судовому засіданні є проплаченою акцією, що переслідує конкретну мету. Також не виключаються навіть ідеологічні мотиви, коли, наприклад, члени націоналістичних громадських організацій, партій, рухів для «підтримки» свого побратима і колеги по одній організації вдаються на абсолютно безоплатній основі до різних хуліганських дій під час судового засідання.

До хуліганського типу можна віднести підозрюваних, обвинувачених у кримінальних справах, сторону в цивільних, господарських, адміністративних справах, навіть їх адвокатів. Нерідко такі дії вчиняють громадські активісти, інші присутні на засіданнях суду особи.

Наведемо конкретний приклад учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 376 КК, правопорушником-хуліганом. Так, під час судового засідання, яке проводила у грудні 2019 р. колегія суддів Київського апеляційного суду у резонансній справі про вбивство журналіста П. Шеремета, адвокат підозрюваної разом із кількома вільними слухачами процесу здійснили втручання у діяльність суддів. Зокрема, при вирішенні питання про застосування до підозрюваної запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою указані особи у грубій формі вимагали присутності прокурора. Також вони упродовж 5 год. не покидали залу судових засідань, чим перешкодили проведенню інших засідань у цьому залі. Винні ображали суддів, пошкодили меблі та технічні пристрої. Для захисту майна суду і незалежності суддів останні були вимушені викликати поліцію.

Унаслідок цих дій суддями у порядку ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» було подано заяву за фактом втручання в їх діяльність [244].

Агресивний тип досліджуваного правопорушника має порівняно із попереднім вищу суспільну небезпечність. У цілому дії хуліганського та агресивного типу правопорушників є схожими за виключенням однієї обставини. За типовості їх загальної агресивної спрямованості злочинна поведінка останніх спрямовується не лише на пошкодження майна суду або образи присутніх. Ними допускаються ще й насильницькі дії відносно працівників апарату суду, іншої сторони у справі та його захисника, співробітників Служби судової охорони і навіть Національної поліції. У разі висловлення погроз або реального застосування фізичного насильства до судді (присяжного, народного засідателя) дії таких осіб кваліфікуватимуться вже за ст. 377 КК України. Аналогічні дії, вчинені відносно працівника правоохоронного органу, кваліфікуватимуться за ст. 345 КК України.

Як показують результати емпіричного дослідження, дії агресивного типу правопорушників, які втручаються у роботу суду, можуть також спрямовуватись на порушення таємниці нарадчої кімнати судді, блокування працівників суду в залі судових засідань, кабінеті судді, приміщенні суду [209, с. 14, 15].

Провідними мотивами таких осіб можуть бути уникнення відповідальності (кримінальної або адміністративної), якщо йдеться про підсудного у кримінальній справі, або корисливий, коли проплачені стороною у справі присутні особи проявляють крайню агресію шляхом нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості зазначеним вище суб'єктам.

Кар'єристський тип правопорушника, який незаконно вплинув на діяльність суду, відрізняється від інших видів правопорушників двома обставинами. Перша пов'язується із тим, що ці особи є службовими, частіше працівниками органів внутрішніх справ або органів прокуратури. Друга обставина зумовлюється специфічністю мотивів їх злочинної поведінки. Такими є кар'єристські мотиви, які іноді поєднуються з мотивами корпоративної солідарності.

Злочинна поведінка таких осіб спрямована не на незаконне збагачення і отримання матеріальної вигоди, як у випадку правопорушників, що втручаються у

діяльність суду за корисливими мотивами, а для того, що б вислужитися й догодити прямому чи безпосередньому начальству. Кінцева мета таких дій є дещо відстроченою у часі, однак цілком амбіційною. Адже порушення закону щодо обмеження незалежності судді спрямоване на схвальне ставлення керівництва до ідеї просування злочинця-кар'єриста по службовій дробині, отримання вищої посади, переведення на інше більш комфортне й високооплачуване місце роботи.

Незаконні дії таких правопорушників, на відміну від поведінки інших видів злочинців, здебільшого мають процесуальний характер, а тому є завуальованими під їх законну службову діяльність. Це наділяє злочинну поведінку кар'єристів ознаками латентності та підвищеної суспільної небезпечності. Вона виявляється, як показує практика, у такому: подання необґрунтованих клопотань; заявлення відводів судді або членам колегії суддів; оскарження дій судді у межах розгляду справи; тривале ознайомлення з матеріалами справи; нез'явлення на судові засідання; інші види затягування судового процесу; подання скарг на суддю з метою притягнення його до дисциплінарної відповідальності та ін.

Так, суддя К. Уманського міськрайонного суду Черкаської області звернувся до ВРП для захисту своєї незалежності, посягання на яку здійснювались з боку начальника місцевого відділу поліції, скерованого керівником місцевої прокуратури. Суддя наголосив, що вказані особи здійснюють позапроцесуальні намагання усунути його від здійснення правосуддя на підставі, як вони вважають, надмірної вимогливості судді до процесуальних документів [249]. У цьому випадку простежується залежність начальника поліції від керівника прокуратури, які подали скарги навіть з частково однаковим текстом. Бажання першого вислужитися пояснюється намаганням отримати певні професійні та владно-кар'єрні дивіденди у майбутньому. А своєрідним заручником такої ситуації став указаний суддя.

Комбінований тип правопорушника. Його особливістю є те, що посягання на незалежність судді здійснюється з одночасним поєднанням кількох перелічених вище мотивів злочинної поведінки. Наприклад, сторона у справі спочатку може впливати на суд, зловживаючи своїми процесуальними правами. Потім попросити безпосередньо суддю або через його секретаря, помічника, свого адвоката і навіть

інших суддів про необхідність винесення конкретного судового рішення. Якщо суддя відмовив, то здійснюється комплекс інших (агресивних, хуліганських, корисливих) дій, спрямованих на досягнення конкретної мети, однак вигідної злочинцеві.

Поєднання кількох мотивів, різноманіття злочинної поведінки представників комбінованого типу правопорушників свідчить про їх надзвичайну наполегливість, енергійність, рішучість. Це з одного боку. З другого, – указані чинники характеризують цих осіб більш суспільно небезпечними порівняно з іншими видами злочинців, у першу чергу тих із них, яких віднесено до інтелектуального типу.

Для вироблення науковообґрунтованої системи заходів запобігання певним злочинам не достатньо вивчити їх суб'єктивні причини, зумовлені низкою деформованих і частково антисоціальних морально-психологічних властивостей, притаманних різним типам правопорушників, які вчинили однорідні кримінальні правопорушення. Виникає також необхідність у дослідженні низки інших детермінантів. Вони мають більше об'єктивну природу та сприяють криміногенній дії причини, полегшуючи зрештою настання злочинного результату. Тому у наступному розділі дисертації пропонується розглянути криміногенні чинники, які детермінують втручання у діяльність судових органів.

Висновки до розділу 2

1. Соціально-демографічна структура особи правопорушника показала, що ці кримінальні правопорушення переважно вчиняють чоловіки. Близько 20 % винних приходить на жінок. Найбільша кримінальна активність має місце серед злочинців віком 29-39 років і 40-54 роки. За освітнім рівнем переважають особи із повною вищою і базовою вищою освітою (59,1 %). Усі особи є громадянами України та українцями за національністю. Трендом останніх років є збільшення фактів посягання на незалежність суддів з боку громадських активістів й членів громадських організацій. До половини з усіх правопорушників представляють різні робітничі професії, можуть бути підприємцями, а також ніде не працювати. Майже кожним п'ятим правопорушником є службові особи, які обіймають різні посади в

органах виконавчої влади і місцевого самоврядування, є депутатом різних рівнів. Місце проживання більшості винних співпадає з місцем розташування суду, у діяльність якого вони втрутились.

2. Кримінально-правова структура особи правопорушника характеризується таким: виною у формі прямого умислу та спеціальною метою; співучастю сторони у справі, як правило, з адвокатом, у групі за попередньою змовою; різним мотивом учинення злочину; значною (40-50 %) питомою вагою службових осіб; майже відсутністю рецидиву; типовістю причини припинення посягання на незалежність судді у виді повідомлення ним про втручання в його професійну діяльність.

3. Вивчення морально-психологічної структури особи правопорушника показало, що потреби осіб, які втручаються у діяльність судових органів, можна розділити на дві групи, властиві різним категоріям правопорушників: а) потреби у безпеці, соціальному спілкуванні, свободі пересування властиві особам, які перебувають у процесуальному статусі обвинуваченого; б) матеріальна потреба притаманна особам, які є співучасниками сторони у справі. Провідними мотивами цих правопорушників є: уникнення підсудним відповідальності, зміна судом виду і міри покарання, корисливі й кар'єристські мотиви, збереження соціального і матеріального статусу. Інтереси особи такого злочинця мають виражений індивідуально-егоїстичний характер. На цінності багатьох службових осіб, які тиснули на суд, впливають стереотипи недоброчесної професійної поведінки, сформовані роками кількома поколіннями посадовців на усіх ланках державного управління. Більшість винних мають високі інтелектуальні здібності та розвинені вольові якості.

4. Типологію особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу, побудовано за мотивом й характером злочинної поведінки. Вона включає такі умовні типи правопорушників: корисливий, корупційний, агресивний, хуліганський, інтелектуальний, кар'єристський, комбінований.

Інтелектуальний тип характеризується різними злочинними мотивами, які залежать від виду судочинства, в якому беруть участь винні: уникнення відповідальності, забезпечення належного соціального статусу, корисливий мотив.

Особи, які відносяться до корисливого типу правопорушника, відрізняються

наявністю відповідно корисливого мотиву.

До корупційного типу правопорушників, на відміну від попереднього, входять лише службові особи правоохоронних, судових та інших органів державної влади. Вони незаконно впливають на суд через корисливі мотиви, які можуть поєднуватися із мотивами самоствердження, підтримання високого соціального і матеріального статусу.

Для хуліганського типу правопорушників властиві хуліганські, ідеологічні і навіть корисливі мотиви злочинної поведінки.

Агресивний тип правопорушника відзначається мотивом уникнення відповідальності та корисливим мотивом. Відрізняється від хуліганського типу застосуванням фізичного насильства до працівників суду й сторін у справі.

Представниками кар'єристського типу є службові особи органів прокуратури і Національної поліції, які вчиняють злочин за кар'єристськими мотивами, що можуть поєднуватись з мотивами корпоративної солідарності.

Комбінований тип правопорушника характеризується втручанням у діяльність суду з поєднанням декількох мотивів та вчиненням злочинних дій, властивих іншим видам таких злочинців.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ

3.1. Зовнішні криміногенні чинники, що зумовлюють злочини, пов'язані з втручанням у діяльність судових органів

Кримінологія загалом та кримінологічні дослідження, зокрема, мають потужний критичний і пояснювальний потенціал [109]. Тому саме кримінологічна наука з її різноманітним науковим інструментарієм здатна подібно до хірурга аналітичним (теоретичним) й операційним (емпіричним) шляхом виявити справжню причину, образно виражаючись, соціального захворювання пацієнта у виді держави, суспільства, групи населення, сфери, галузі чи окремої особи. І значний критично-пояснювальний потенціал міститься саме у площині кримінологічної детермінації.

Детермінація злочинності являє собою окремий блок кримінологічного знання, покликаною пояснити кореляційні взаємозалежності впливу різних детермінантів на поширення певних видів злочинів і всієї злочинності. У літературі іноді спостерігається певна термінологічна плутанина у контексті дослідження детермінації. Зокрема, до так званих «загальних причин» окремої категорії злочинів проти правосуддя деякі науковці відносять: недосконалість нормативно-правової бази; нединамічний розвиток суспільства; його майнову диференціацію; правовий нігілізм громадян та ін. [53, с. 138]. У наданому переліку фактично йдеться не про причини (нехай і «загальні»), а саме про умови цих злочинів. Це вказує, з одного боку, на складність досліджуваної наукової матерії, а, по друге, – на необхідність дотримання методологічної визначеності, недопущення наукової розмитості під час вивчення кримінологічної детермінації злочинності.

Як зазначає О. М. Костенко, у сучасній українській кримінології набув поширення так званий еклектичний позитивізм, що має вигляд «теорії факторів» і не розрізняє причини та умови злочинів. Звідси у кримінології склалася ситуація, коли дослідники «за деревами не бачать лісу» [122]. Тому дуже важливо розрізняти основні категорії детермінації, якими є причини та умови. Під причиною

кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, пропонується розуміти дефектність морально-психологічної сфери особи правопорушника, яка втілюється у мотивах злочинної поведінки. Більш докладно про це йшлося у попередньому розділі праці. Від причини слід відрізняти умови злочинів. Ними є різні за характером та зовнішнім проявом негативні явища і процеси соціальної дійсності, які посприяли, зумовили і певним чином полегшили реалізацію причини й настання злочинного результату.

Найбільш конструктивною у галузі кримінологічної детермінації визнана позиція, що об'єднує детерміністський та каузальний (причинний) підхід. Тому не випадково домінує думка щодо детермінування злочинності багатьма чинниками [217]. Їх іноді називають факторами злочинності. Фактично ці чинники, криміногенні за своїм характером, є умовами, які, як підкреслювалось, зумовлюють злочини. Вони, на відміну від причини, мають не суб'єктивну, а об'єктивну природу, адже пов'язуються із негативними соціальними явищами і процесами.

При дослідженні детермінації слід урахувувати деякі інші методологічні аспекти: усі складові детермінації взаємодіють між собою; неможна протиставляти детермінанти окремого злочину і всієї злочинності; на детермінацію певного виду злочинів впливають детермінанти вищого рівня; умови злочинів (їх криміногенні чинники) завжди є соціальними за своїм характером і негативними за природою та ін. [135, с. 788-791].

Одним із основних методологічних питань детермінації втручання у діяльність судових органів є класифікація відповідних криміногенних чинників. Видається, що найбільш оптимальним дослідницьким шляхом є вивчення таких криміногенних чинників за рівнем системи їх поширення. Тобто йдеться про зовнішньосистемні криміногенні чинники, які функціонують поза сферою правосуддя, та, відповідно, внутрішньосистемні криміногенні чинники. Останні властиві безпосередньо судовій системі й пов'язані з діяльністю судових органів. Подібний підхід методологічно узгоджується із результатами дослідження міжнародно-правових стандартів незалежності судових органів.

Зовнішні криміногенні чинники, що впливають на поширення кримінальних

правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, мають соціально-економічний, соціально-психологічний, організаційно-управлінський та інший характер. До значущих серед них з огляду на найбільший детермінаційний вплив можна виділити такі, як: нестабільність соціально-економічної ситуації в державі; політичний вплив на відправлення правосуддя; неефективність діяльності правоохоронних органів; корупція в органах державної влади і органах місцевого самоврядування; обмеженість правової культури і правосвідомості громадян; скудність морально-етичних та професійних якостей деяких адвокатів і журналістів; недосконалість чинного законодавства України тощо.

Нестабільність соціально-економічної ситуації в державі. У науковій літературі справедливо підкреслюється, що вагома частина детермінантів злочинності має економічний характер. Причому найбільший криміногенний вплив на її стан здійснює бідність [141]. З цим важко не погодитись, але з деякими уточненнями. Бо тривала соціально-економічна криза, будучи зовнішньосистемною детермінантою й у свою чергу ускладнюючи здійснення судової реформи, зумовлює учинення різних кримінальних правопорушень у сфері правосуддя, включаючи втручання у діяльність судових органів. Соціально-економічні криміногенні чинники виступають сприятливим криміногенним середовищем для формування корисливої мотивації осіб, які прагнуть досягнути незалежності судді.

Соціальна та економічна криза, що має перманентний характер протягом усього періоду незалежності України, негативно позначається на реформуванні держави, її окремих галузях і напрямках діяльності. Доказом занедбаності багатьох сфер державного управління, які потребують відповідної модернізації, є Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». У ній було передбачено поглиблену перебудову майже усіх сфер життєдіяльності українського суспільства, яка включає аж 62 реформи та програми розвитку держави [214]. Складається таке враження, що з 1991 р., коли Україна отримала незалежність, до 2015 р., коли була прийнята указана Стратегія, у нашій державі не здійснювались жодні реформи й серйозні кроки, у тому числі спрямовані на побудову міцної економіки і відповідальної соціальної політики.

Прорахунки державної політики у перерозподілі національного багатства у 90-х рр. ХХ ст., фейкова приватизація державного майна, значне майнове розшарування населення, бюрократія, розгул корупції, дві революції (Помаранчева 2004 р. і Гідності 2014 р.), соціальні наслідки пандемії COVID–19, зовнішня військова агресія, що ториває з 2014 р. по теперішній час, та чимало інших негативних обставин вплинули і продовжують впливати на нестабільність соціально-економічної ситуації в Україні. Вона тісно пов'язана не лише із бідністю і люмпенізацією населення, а ще й виступає потужним джерелом криміногенності.

Наведемо конкретні цифри, які демонструють майже катастрофічний стан української економіки та уразливість соціальної сфери. Так, у Цілях сталого розвитку України на період до 2030 р. зазначено, що у 2015 р. частка населення, чий середньодушові еквівалентні сукупні витрати були нижчими за фактичний прожитковий мінімум, становила 58,3 %; питома вага бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення, дорівнювала 56,3 %; співвідношення рівнів бідності домогосподарств з дітьми та без дітей сягає 1,77 рази; частка витрат на харчування у сукупних витратах домогосподарств перевищувала 54 %; рівень зайнятості населення віком від 20 до 64 років – 64,4 % [216]. Із 11,3 млн українських пенсіонерів 75,4 % з них отримує пенсію у розмірі 3 064 грн (станом на квітень 2020 р.) [278]. З урахуванням курсу долару США, виходить, що 8,5 млн осіб одержують пенсію розміром близько 76 дол. США на місяць. А це удвічі менше, ніж 5,05 дол. США на день. Цей розмір щодобових витрат, за методологією ООН, вважається мінімальним для більш-менш повноцінного життя людини у сучасному світі. І це лише поверховий аналіз, м'яко кажучи, нестабільної соціально-економічної ситуації у нашій державі.

Достатньо показовими є дані, що містяться у різноманітних міжнародних рейтингах і стосуються стану соціально-економічної сфери України. Так, згідно із Глобальним звітом конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Report), у 2019 р. Україна перебувала на 85 місці із 141 економік світу. Уточнити цей показник можна, виходячи із місця України у різних сферах, зокрема: сприятливість середовища (розвиток інфраструктури – 57 місце; інформаційно-телекомунікаційні

технології – 78 місце; макроекономічна стабільність – 133 місце); людський капітал (здоров'я – 101 місце; навички людей – 44 місце); ринки (ринок продукції – 57 місце; ринок праці – 59 місце; обсяг ринку – 47 місце); інноваційна екосистема (динамізм бізнесу – 85 місце; інноваційна спроможність – 60 місце) [4, с. 570-573].

Відповідно до дослідження «Простота ведення бізнесу» (Doing Business), який здійснює Світовий банк, у 2020 р. Україна опинилась на 64 місці із 190 країн світу. Для визначення рейтингу враховується низка індикаторів: запуск бізнесу; оформлення дозволів на будівництво; електрифікація; реєстрація власності; отримання кредиту; захист неповнолітніх інвесторів; сплата податків; зовнішньоекономічна діяльність; забезпечення контрактів; процедура банкрутства. Для порівняння зазначимо, що Польща, як найближчий орієнтир для розвитку вітчизняної економіки, у цьому рейтингу перебуває на 40 сходинці, а світовими лідерами за простотою ведення бізнесу є Нова Зеландія та Сінгапур [2, с. 4].

До 24 лютого 2022 р. вважалось, що найбільшим негативним чинником стагнації української економіки за останні роки була пандемія COVID-19 [112]. Однак більш глобальними й катастрофічними для національної економіки виявились саме наслідки війни. Російська агресія призвела до скорочення ВВП України до 40 %, істотно посилила безробіття (39–57 % залежно від області держави), стала причиною безпрецедентного для світової спільноти вимушеного внутрішнього й зовнішнього переміщення громадян (понад 10 млн осіб). За даними Світового банку, Єврокомісії та КМУ, станом лише на червень 2022 р. прямі збитки від російсько-української війни становили 349 млрд дол. США [234]. Згідно з інформацією ДСА станом на середину вересня 2022 р. в Україні унаслідок злочинних дій російської армії зруйновано або пошкоджено 85 судових установ [148]. Через це відправлення правосуддя не уявляється можливим або значно ускладнюється. Зрозуміло, чим далі затягуватимуться військові дії, тим більшими будуть соціальні, економічні та інші збитки від останніх.

Як бачимо, нестабільність соціально-економічної ситуації в Україні виступає істотною перешкодою для реформування держави, у тому числі для підвищення ефективності правосуддя та упровадження прогресивних міжнародно-правових

стандартів незалежності судових органів.

Політичний вплив на відправлення правосуддя. За результатами емпіричного дослідження, найчастіше на незалежність суддів здійснюється у цьому контексті посягання з боку керівництва державних органів влади, органів місцевого самоврядування, не є поодинокими випадки тиску на суд депутатами різних рівнів. Більше того, 21,4 % адвокатів, 19,9 % працівників Національної поліції, 11,5 % прокурорів, 2,4 % суддів, які були анонімно опитані, зазначили, що на поширення втручання у діяльність судових органів впливає зловживання народними депутатами України своїм імунітетом.

У низці міжнародно-правових та інших нормативних актах, наведених у першому розділі праці, наголошується на неприпустимості зовнішнього політичного впливу на систему правосуддя і діяльність судових органів. Зокрема, у Рекомендації № 94 КРЄС «Щодо незалежності, ефективності та ролі суддів» указано, що політичний вплив, особливо під час призначення суддів на посаду, має негативний характер й не сприяє незалежності суддів. А такі явища, як фаворитизм, консерватизм, корпоративізм існують, коли призначення здійснюється не на основі визначеної процедури, а на підставі особистих рекомендацій [74, с. 53]. На це зверталась увага й Пленумом Верховного Суду України, який у відповідній постанові зазначив, що в Україні гарантії незалежності судів належним чином не забезпечені через втручання законодавчої та виконавчої влади у процес правосуддя і тиск на суддів [207]. Подібні проблеми обговорювались у 2015 р. на XIII з'їзді суддів України, на якому наголошувалось, що ВР України упродовж двох років не розглядала питання про обрання кандидатів на посаду судді безстроково, хоча має це зробити протягом 30 днів [162]. Таке зволікання парламенту можна пояснити спробою впливу на суддів, підкорення їх волі з тим, щоб у майбутньому вони «віддячили» ухваленням певного судового рішення.

Насправді політичний вплив на правосуддя в Україні не з'явився нещодавно. Він є результатом деформованої психології державного управління, який формувався щонайменше останні 100 років. Підґрунтям ідеолого-психологічного характеру поширених практик, які укоренилися десятиліттями у діяльності судів й

психології суддів, щодо втручання у діяльність судових органів й своєрідної вторинності судової влади була хибна політика колишнього СРСР. У цій тоталітарній державі, частиною якої була й сучасна Україна, судова система виконувала функцію знаряддя у руках правлячої партії, що використовувалась для реалізації ідеологічних, політичних, економічних задач держави [41, с. 12].

Ідеологія радянської держави, де за усі напрями діяльності країни відповідало її керівництво (обмежене коло членів політбюро із власним уявленням про верховенство права, запереченням демократії, несприйняттям загальнолюдських цінностей і прав громадян) зводилась до тотального контролю над усіма суспільно-політичними процесами. Судові органи у цьому відношенні не були виключенням. Тому суди в особливо резонансних справах ухвалювали саме ті рішення, які узгоджувались із існуючою на той час політичною кон'юктурою та відповідали інтересам радянської політичної еліти.

Не допомогла й Конституція УРСР 1978 р., де було закріплене положення про незалежність суддів і підкорення судів лише закону. Цей документ перетворився лише на формальну «паперову» заборону втручань у діяльність судів [218]. Тобто за період радянської України у суддів сформувався певний стереотип, своєрідна «васальна» ментальність толерантного ставлення до незаконного впливу партійної номенклатури на їх діяльність. І ця викривлена психологія продовжувала мати місце ще багато років навіть після розпаду СРСР.

З набуттям незалежності в Україні, на жаль, зберігалась до певного часу подібна спотворена практика діяльності судів. Особливого загострення вона набула у період правління Президента В. Януковича. У 2010 р. була невдало реалізована судова реформа [221]. Її справжня мета – побудова міцної вертикалі державної влади, на вершині якої перебував Президент. Ця вертикаль передбачала підкорення і повне маніпулювання у «ручному» режимі судовою владою, нехтування принципом незалежності суддів. За оцінкою експертів, ця реформа призвела до того, що судова влада перестала бути самостійною і незалежною. Примітно, що неконституційна зміна статусу судової влади у 2010 р. відбулася шляхом використання легальної юридичної форми – прийняття відповідних законів та їх виконання. На той час було

істотно послаблено громадський і правовий контроль над діяльністю самих судів. Це створило сприятливі передумови для судового свавілля та безкарності суддів за ухвалення неправосудних рішень. Особливістю вітчизняного судочинства після указаної судової реформи стала прогнозованість судових рішень у так званих політичних справах стосовно відомих високопосадовців попередніх урядів, справи про виборчі спори, справи щодо реалізації громадянами права на мирні збори тощо [250].

В Україні, на жаль, поширене «телефонне» (тіньове) право, коли представники виконавчої і законодавчої влади намагаються вплинути на рішення судді через телефонну розмову нібито на нейтральну тему, що не стосується розгляду конкретної справи. З цього приводу деякими ученими справедливо зазначається, що справжнім джерелом злочинності є наявність у соціумі тіньової влади, тіньового права, тіньової економіки, тіньових соціальних сил та тіньової ідеології [166].

Продовжуючи логіку представлених висновків у контексті українських реалій, можна сказати, що «тіньова» держава існувала за часів правління Президента В. Януковича. Колишнього голову держави разом з його найближчим політичним оточенням називали «Сім'єю». Вона представляла собою злочинну організацію, що розкрадала державний бюджет, у тому числі шляхом злочинного впливу на суди. На теперішній час, хочеться вірити, цього не існує. Однак окремі юридичні факти, осіяні чисельними публікаціями у ЗМІ, указують, що мають місце спроби виконавчої і законодавчої гілок влади тиснути на судову владу (тіньова влада). Є певні обставини, що свідчать про намагання вирішити окремі резонансні справи (справа убивств на Майдані у 2014 р., справи про притягнення до відповідальності політиків часів режиму В. Януковича) (тіньове право). Головне, щоб у сфері українського судочинства назавжди «засох» корінь тіньової ідеології, паростки якої, маючи стійкий імунітет до правових засобів регулювання суспільних відносин, намагаються пробитись крізь неміцний ґрунт поки несистемного судового реформування.

Політичним впливом можна також вважати спроби окремих політиків підняти на рівень суспільного діалогу питання позбавлення суддів їх імунітету. Іноді такі

ініціативи обґрунтовуються принципом рівності усіх громадян перед законом [264, с. 92]. Активно воно почало обговорюватись після зняття депутатської недоторканності у 2019 р. Однак порівнювати ці два види імунітету неможна. А вже призначення депутатської недоторканності за роки незалежності України спаплюжилось і вже давно втратило свою важливу первинну спрямованість. В останній час депутатський імунітет слугував індульгенцією від притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення різних злочинів, він мав ознаки права на безкарність. Нерідко це право купувалося за великі гроші. Натомість недоторканність суддів є гарантією їх незалежності й інструментом забезпечення у державі верховенства права, механізмом реалізації права громадян на справедливий та неупереджений суд.

Різновидом політичного тиску також вважаються іноді необґрунтовані звинувачення і критика на адресу судових органів та окремих суддів з боку представників законодавчої і виконавчої влади [162]. Подібні заяви мають бути відповідальними й кореспондуватися з конституційним принципом презумпції невинуватості. Він стосується не лише пересічних громадян, а поширюється й на суддів. Тому за необґрунтовані заяви і звинувачення, які можуть завдати непоправимої шкоди іміджу судової системи і діловій репутації суддів, мають слідувати відповідні правові наслідки.

Неефективність діяльності правоохоронних органів була виділена усіма групами опитаних експертів. Зокрема, 66,1 % адвокатів, 51,5 % суддів, 18,8 %, прокурорів й 8,2 % співробітників Національної поліції указали, що на поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, впливає неефективна робота правоохоронних органів щодо їх розслідування.

Слід погодитись, що запобігання злочинності в Україні перебуває у системній кризі. Одним із парадоксів у цій сфері обґрунтовано вважається висока латентність злочинності, рівень якої у нашій державі сягає 90 % [146, с. 47, 53]. Остання природно сприяє тотальній безкарності осіб, які вчинили сотні тисяч різних за характером правопорушень, у тому числі у сфері правосуддя. З цього приводу набуває актуальності відома біблейська істина про те, що «не швидко здійснюється

суд над поганими справами; від цього і не страшиться серце синів людських робити зло».

Безкарність осіб, які втручаються у діяльність судів, не в останню чергу зумовлена прорахунками у роботі органів прокуратури. Останні навіть попри втрату функції загального нагляду у контексті цієї проблематики мають достатньо широкі процесуальні можливості як для запобігання фактам тиску на суд, так й для свідомого створення сприятливих умов для подібного тиску. Це можна пояснити кількома обставинами:

1) прокуратура відповідно до чинного законодавства виконує функцію обвинувачення у суді у кримінальних справах. Звідси від неї залежить принциповість позиції щодо осіб, у тому числі які звинувачуються у втручанні в діяльність суду;

2) прокуратура здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням подібних кримінальних правопорушень. Тому якість збору доказової бази, ефективність роботи слідчих органів внутрішніх справ та перспектива спрямування обвинувального акту в суд перебуває у прямій кореляційній залежності від вимогливості, професіоналізму та можливої наявності заангажованості прокурорів. У цьому зв'язку у літературі цілком справедливо зазначається, що значний розрив між кількістю повідомлень суддів про втручання у їх діяльність та кількістю вироків, постановлених у таких справах, полягає у саботажі або некомпетентності передусім з боку органів прокуратури [103, с. 202];

3) на законодавчому рівні прокурор має більше привілеїв порівняно з адвокатом, що може бути використано ним для впливу на суддю. Згідно із результатами раніше проведених досліджень, 98 % опитаних прокурорів указали, що хоча б раз мали односторонню комунікацію із суддею за відсутності адвоката [180];

4) окремі прокурори, маючи певну зацікавленість (матеріальну, службову) в ухваленні суддею певного рішення, можуть маніпулювати його діями, здійснювати потужний морально-психологічний тиск. Його важелями до певного часу часто було відкриття необґрунтованих кримінальних проваджень про постановлення суддею

завідомо неправосудних рішень в інших справах.

Указані тези підтверджуються результатами соціологічних досліджень. Зокрема, за даними моніторингу GRECO, здійсненому у 2016 р., 5,5 % українських суддів визнали втручання у свою діяльність з боку прокуратури. У зв'язку із цим експерти цієї міжнародної організації зазначили, що оцінювання фактів або доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не має бути приводом для кримінальної відповідальності, окрім випадків наявності злочинного умислу [252].

Указана група криміногенних чинників зумовлюється й недостатньою результативністю слідчих Національної поліції, які розслідують кримінальні правопорушення, передбачені ст. 376 КК України.

Корупція в органах державної влади і органах місцевого самоврядування є потужною детермінантою, яка зумовлює не лише аналізовані злочини, а й злочинність в Україні загалом. Вона стосується як органів виконавчої, законодавчої влади, органів місцевого самоврядування, так й правоохоронних органів. Цю обставину виділили усі групи опитаних експертів: 73,2 % адвокатів, 36,9 % співробітників Національної поліції, 18,8 % прокурорів, 4,1 % суддів.

Поширення корупційних практик у діяльності багатьох державних органів сприяє втручанням службових осіб у роботу судів. Адже бажання сторони у справі ухилитись від відповідальності, зберегти чи примножити свій матеріальний статус унаслідок винесення потрібного судового рішення може бути забезпечене залученням представників певних органів, які мають відповідні владні повноваження. Як правило, схилити прокурорів, керівників державних структур, народних депутатів України та інші категорії службових осіб до втручання у діяльність суду вдається шляхом надання їм неправомірної вигоди.

В Україні за роки її незалежності, на жаль, сформувався специфічний тип державного управління. Його ознаками є корупція, службові зловживання, кругова порука, деформована корупційна корпоративна солідарність, неефективність менеджменту, застарілі підходи управління персоналом, бюрократичні прояви тощо. Перелічені недоліки службової діяльності властиві в тій або іншій мірі майже усім державним органам влади.

Глибоке проникнення корупції в Україні у роботі державних структур за усією вертикаллю державного управління доводиться результатами чисельних національних та міжнародних досліджень. Так, значна частка опитаних у 2018 р. громадян у межах проекту USAID «Нове правосуддя» вважає, що загрозою для розвитку України є такі проблеми: корупція у вищих ешелонах влади – 81 %; відсутність реальних результатів у протидії корупції – 74 %; корупція на локальному рівні, включаючи Національну поліцію, прокуратуру, органи місцевого самоврядування – 67 %; толерантність (терпимість) людей до корупції – 62 % [224].

Несприятливу ситуацією із корупцією в Україні та ефективністю її обмеження підтверджують дані міжнародної організації Transparency International. Зокрема, у 2019 р. Україна за індексом сприйняття корупції посіла 126 місце із 180 країн світу. Спеціалістами цієї організації зазначається, що головними причинами незадовільного стану корупції у нашій країні є: намагання влади обмежити незалежність антикорупційних органів; затягування запуску роботи ВАКС; створення штучних законодавчих обмежень; політична заангажованість НАЗК; відсутність реформ в органах правопорядку [100]. До цього списку можна додати неефективність діяльності НАБУ, САП, ДБР щодо виявлення та розслідування корупційних злочинів, особливо що вчинені так званими VIP-корупціонерами, тобто службовими особами категорій А і Б державної служби.

Із вищесказаного випливає, що корупція у діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування не лише заважає їх реформуванню, а й виступає чинником, який негативно позначається на стані незалежності судових органів, а значить – рівні демократії і верховенства права в Україні.

Обмеженість правової культури громадян, їх низька довіра до судових органів відносяться до соціально-психологічної сфери суспільства. Остання по праву вважається такою, що здатна впливати на стан злочинності через формування специфічних уявлень, поглядів, оцінок, установок значної частини населення. Деякі кримінологи, інтерпретуючи результати загальнодержавного соціологічного опитування українців, яке торкалось соціально-психологічних явищ і процесів, підкреслюють їх загострення, що відбивається на криміналізації суспільства.

Зокрема, зазначається, що наразі зростає індекс аномійної деморалізованості населення; значна його частина вважає, що у сучасному суспільстві значну роль відіграють злочинці; помітною є готовність громадян до незаконних протестних акцій. Це складає психологічну основу для втрати частиною громадян відчуття суспільної солідарності, поваги до встановлених правових норм, формування установки на задоволення власних суто егоїстичних інтересів, зокрема за рахунок учинення злочинів, тощо [140].

Вищезазначене повністю узгоджується із результатами експертного опитування різних груп респондентів, які до криміногенних чинників втручання у діяльність судових органів віднесли: правовий нігілізм осіб, які намагаються втрутитись (судді 56,8 %, прокурори 34,9 %, адвокати 32,1 %, співробітники Національної поліції 14,5 %); вичерпання у суспільства довіри до судової системи (адвокати 42,9 %, прокурори 27,5 %, співробітники Національної поліції 25,5 %, судді 24,9 %). Із указаними соціально-психологічними недоліками тісно пов'язана неповага учасниками судового процесу судді та нехтування його незалежністю, яку відмітили у перебігу авторського опитування 62,7 % суддів, 42,7 % прокурорів, 29,1 % співробітників Національної поліції та 25 % адвокатів. Анонсовані результати кореспондуються із поглядами учених на цю проблематику, які зазначають, що на реалізацію незалежності судової влади суттєво впливає правова культура, традиції та моральний клімат суспільства [63, с. 13; 151].

Сучасне українське суспільство характеризується глибокою психологічною прірвою між вимогами закону й громадянським обов'язком не посягати на права і свободи, честь та гідність інших людей (ст. 68 Конституції України), з одного боку, та стереотипами, поглядами, суспільними установками, типовими способами задоволення потреб громадян, – з другого. Ця умовна прірва сформувалась унаслідок бідності майже половини частини населення України, відсторонення держави від реального задоволення соціальних потреб громадян, соціальної нерівності й несправедливості, безкарності чиновників і представників великого бізнесу при розкраданні ними мільярдів гривень із Державного бюджету України протягом останніх 30 років. Тому частина громадян, девізом життя яких є «Якщо їм

можна, то мені і теж!», на підсвідомості копіює подібну психологію, що виражається у протиправних видах поведінки.

Перелічені соціально-психологічні стереотипи природно відбиваються на моральній кризі суспільства, низькій правовій культурі громадян, неповазі прав інших членів суспільства, недовірі до державних органів влади та їх готовності за сприятливої ситуації порушити закон. У сфері правосуддя подібна деформована суспільна психологія виражається у низькій довірі деяких громадян до судових органів, необґрунтованому їх віднесенні до категорії корупціонерів. Іноді подібна помилкова психологічна стереотипізація проявляється у неповазі до суду під час судових засідань, образах суддів та працівників апарату суду, пошкодженні майна суду та інших принизливих діях, що містять ознаки посягань на незалежність судових органів.

Висловлені вище тези стають цілком логічними, якщо проаналізувати ставлення українців до влади та ступінь їх довіри до різних державних органів, у тому числі судових. Так, у Цілях сталого розвитку України на період до 2030 р. зазначається, що рівень довіри громадян у 2015 р. до судових органів не перевищував 5 % [216]. Результати дослідження «Ставлення громадян України до судової системи», здійсненого Центром Разумкова за підтримки РЄ, показали, що у 2019 р. українці довіряли різним інституціям у такій мірі: ВР України – 12,7 %; КМ України – 18,5 %; Президент України – 23,6 %; політичні партії – 12,3 %; прокуратура – 16,6 %. Установлений достатньо низький рівень довіри й до судової влади, а саме: судова система в цілому – 11,7 %; місцеві суди – 14 %, Верховний Суд – 17,5 %, ВАКС – 14,2 %; Конституційний Суд України – 18,6 %. Також, на думку 67,3 % респондентів, суди в Україні не є незалежними. Причому на питання про те, чим керуються судді при винесенні рішення, громадяни зазначили таке: власною вигодою – 33,2 %; майновим або посадовим станом сторін – 12,8 %; вказівкою голови суду – 8,1 %; політичною ситуацією в державі – 7 %. Звідси стає зрозумілою аргументація респондентів у недостатній довірі до судових органів, рівень якої у 2019 р. залишався низьким – 11,7 % [245]. Цей показник співвідноситься з результатами інших подібних соціологічних досліджень [224, с. 14].

Виходить, що частина громадян, маючи у цілому низький рівень правової культури, відзначаючись у деяких випадках правовим нігілізмом, не довіряючи у цілому державі та системі її органів, у тому числі судових, вважають, що одним із способів захисту своїх прав у суді є незаконний вплив на суддю.

Скудність морально-етичних та професійних якостей окремих адвокатів і журналістів. Результати емпіричного дослідження показали, що адвокати і журналісти доволі часто є співучасниками незаконного впливу на судові органи. Опитані судді указали, що у 13 % випадків суб'єктами втручання в їх діяльність є адвокати, а у 22,5 % – журналісти.

Щодо адвокатів, то вони нерідко допускають свідоме затягування справи, необґрунтоване подання відводів судді, який не виконує їх незаконні вимоги, неетичну поведінку, пов'язану з образами суддів, прокурорів, іншої сторони у справі та його захисника. Нерідко для винесення бажаного судового рішення й отримання, відповідно, підвищеного гонорару від клієнта за виграну справу адвокати вдаються до заяв у бік суддів з погрозами подання на них скарг до ВРП і органів прокуратури з метою притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Це є своєрідним адвокатським морально-психологічним тиском.

У літературі зазначається, що надання адвокатом не правової допомоги своєму підзахисному, а допомоги в уникненні або ухиленні від покарання за вчинений злочин, нагадує співучасть цих осіб у вчиненні кримінального правопорушення у сфері правосуддя. Таких адвокатів іноді називають бізнесменами [274, с. 131]. Дійсно, брак юридичних знань, умінь і досвіду деякі адвокати компенсують за рахунок зловживання процесуальними правами, надання своєму клієнтові рекомендацій щодо неправового тиску на суддю. У більшості випадків це зумовлюється корисливою мотивацією для отримання підвищеної грошової винагороди. Недарма адвокатів нами віднесено до корисливого типу злочинця.

Скудність морально-етичних і професійних якостей деяких адвокатів може також виражатись у: прийнятті доручення від клієнта адвокатом, який є некомпетентним у певній сфері; паралельному обслуговуванні великої кількості клієнтів, що впливає на їх неефективність та поверховий аналіз справи;

використанні конфіденційної інформації про клієнта для отримання особистої вигоди; зневажливому ставленні до суду. Перелічені та чимало інших недоліків у роботі адвокатів зумовлюються ігноруванням вимог Правил адвокатської етики [268].

До вищевикладеного можна також додати недоліки у діяльності КДКА. Так, ВКДКА в одному із своїх рішень звернула увагу на те, що регіональні КДКА не завжди правильно застосовують норми закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема, допускаються типові помилки: щодо вмотивованості та обґрунтованості рішення; у встановленні конкретних дій адвоката, що свідчать про вчинення ним дисциплінарного проступку; у кваліфікації порушення відповідно до статей закону та Правил адвокатської етики [184]; затягуванні до півроку розгляду дисциплінарних проваджень, не зазначення заявникам, серед яких є і судді, причин, за якими розгляд переносяться [252].

Журналісти подібно до адвокатів також нерідко допускають неетичну і непрофесійну поведінку, яка може негативно вплинути на ділову репутацію конкретного судді та, зрештою, позначитись на довірі громадян до судової влади. Результати емпіричного дослідження показали, що найбільш поширеними способами неетичної поведінки журналістів є: підготовка публікацій у ЗМІ з необґрунтованою критикою роботи суду, діяльності конкретного судді, ходу і результатів розгляду певної справи; вивчення майнового стану суддів з його подальшим більш широким публічним оприлюдненням; здійснення спеціальних журналістських розслідувань, пов'язаних зі спостереженням за життям, місцем проживання, автотранспортом, що використовується, маршрутами переміщення, колом спілкування певного служителя Феміди та ін. Головне, що такі дії нерідко здійснюються журналістами на замовлення зацікавлених осіб, які оплачують таку роботу.

Перелічені напрями журналістської роботи охоплюються явищем «джинса». Це журналістський сленг, під яким розуміється умисне розміщення прихованої реклами або антиреклами. «Джинса» зазвичай має політичний або комерційний характер і спрямована на ухилення від оподаткування від здійснення рекламної

діяльності. Такими матеріалами зловживає до 90 % ЗМІ у нашій державі. За оцінками аналітиків, річний обіг «джинсової» журналістської продукції в Україні сягає десятків мільйонів дол. США [233].

За результатами здійснених соціологічних досліджень, тональність публікацій у ЗМІ про українські суди була такою: позитивна – 1 %; явно негативна – 6 %; нейтральна – 50 %; важко відповісти – 43 %. Із 93 % публікацій, віднесених до останніх двох груп, вагому частину можна із упевненістю віднести до негативних, оскільки вони професійно замасковані. Також було визначено палітру недоліків судової системи у ЗМІ: упередженість та залежність суддів від бізнесу – 38 %; корумпованість судів – 19,2 %; неправомірність конкретного рішення суду – 13,4 %; вплив органів влади на роботу судів – 9,5 %; незавершеність судової реформи – 3,8 %; недостатній професіоналізм суддів – 1,4 %; інше – 14,7 % [93, с. 42]. Як бачимо, публікації спрямовані здебільшого на висвітлення діяльності судових органів у негативних тонах.

«Джинсові» публікації дуже часто готуються на підставі неперевіреної або навмисно викривленої інформації, яка не відповідає дійсності. Журналісти у таких випадках допускають свідоме перебільшення певних фактів у професійному чи особистому житті судді. Масованій інформаційній атаці також піддаються кандидати на посаду судді. Це може робитись конкурентами, іншими особами з метою шантажу, для маніпулювання громадською думкою. Замовники подібних публікацій розраховують, що «чорний» піар і недоброчесна журналістська критика вплине на прийняття ВККСУ та ГРД негативного рішення при призначенні певної особи на посаду судді. Як показав час, особливої гостроти ця ситуація набула під час відносно тривалої і складної процедури формування суддівського корпусу Верховного Суду у 2018 р.

Зрозуміло, що виготовлення замовних публікацій у ЗМІ з ознаками втручання у діяльність суду пов'язується, з одного боку, з «нечистою» і непрофесійною редакційною політикою телеканалів, друкованих ЗМІ, Інтернет-видань. З другого, – підготовка замовних матеріалів, спрямованих проти конкретного судді у межах розгляду певної справи, можлива лише журналістом, який не відповідає нормам

належної журналістської етики, для якого матеріальна вигода є важливішою за честь і професіоналізм. У цілому моральна криза і занепад українського суспільства негативно відбилися й на журналістському середовищі та інформаційній сфері.

Недосконалість чинного законодавства України пов'язується з нечіткістю або двозначністю визначення деяких правових категорій, важливих з огляду на кваліфікацію дій з ознаками втручання у діяльність судового органу. Також ця група зовнішньосистемних відносно сфери правосуддя криміногенних чинників стосується пробілів у правовому регулюванні діяльності окремих суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, що вивчаються, та деяких інших аспектів.

Деякі науковці скептично ставляться до позиції у кримінології, що нормативно-правові акти впливають на ефективність запобігання злочинності [237, с. 876]. Можливо, прямого детермінаційного зв'язку немає. Однак неможна відкидати опосередкований криміногенний вплив неповноти нормативно-правового регулювання правовідносин у певній сфері, внаслідок чого з'являються відповідні законодавчі пробіли чи конкуренція норм. Це створює відповідні корупційні та інші ризики, які полегшують учинення певних кримінальних правопорушень. До того ж нерідко подібні обставини відбиваються на складнощах кваліфікації певних злочинів, їх відмежуванні від суміжних складів злочинів та ін. Недарма у Давньому Римі був поширений вислів «*Ex senatusconsultis et plebiscitis crimina exercentur*» (злочини виникають із сенатських та народних рішень) [54, с. 194]. Тобто норми законів, втілені у відповідних нормативно-правових актах, можуть формувати сприятливе правове середовище для поширення певних злочинів.

Більшість учених, які здійснювали кримінально-правові дослідження злочинів, передбачених ст. 376 КК України, відмічають, що у цій нормі законодавцем одночасно використовуються поняття «втручання» і «вплив». Це вважається порушенням принципу однаковості застосування норми кримінального законодавства, що у свою чергу безпосередньо залежить від правильного розуміння використаних у цій нормі термінів [90]. Така ситуація, пов'язана із включенням до структури об'єктивної сторони лише одного із указаних термінів, не сприяє

розумінню того, яке із цих явищ є діянням у структурі його об'єктивної сторони, а яке способом його учинення [266]. Тому поняття «втручання» має дещо нейтральний і невизначений характер, що не сприяє ефективності застосування аналізованої норми [176; 177].

Іноді до нормативно-правових недоліків застосування ст. 376 КК України відноситься використання законодавцем оціночних понять для визначення поняття «втручання» як впливу на діяльність будь-яким способом, що не дає можливості з'ясувати питання про наявність чи відсутність у конкретних діях особи ознак такого діяння [107; 181]. У зв'язку із цим дослідниками пропонується надати вичерпний перелік діянь, які вважаються втручанням. Із такою рекомендацією важко погодитись, адже це може призвести до неможливості притягнення до відповідальності осіб, які втрутились у спосіб, що не передбачений ст. 376 КК. Насправді формулювання цієї норми не є бездоганним, однак це, як видається, аж ніяк не стосується указанного аспекту.

Нормативно-правовим недоліком можна вважати відсутність правового забезпечення діяльності щодо кримінологічної експертизи нормативно-правових актів, які приймаються ВР України, КМ України, Президентом України. Факт відсутності відповідного закону у цій сфері має певну логіку. Адже відсутність обов'язку держави здійснювати експертизу нормативно-правих актів, у тому числі які стосуються сфери правосуддя і судового реформування, звільняє, за великим рахунком, від установа корупційних ризиків, недосконалості правових норм, які можуть стати правовою підставою для можливості втручання у діяльність судових органів. При цьому очевидно, що обговорення законопроектів у комітетах парламенту навіть із залученням громадськості недостатньо.

У Рішенні Ради суддів України від 26 жовтня 2018 р. № 65 наголошується, що відсутність низки законів не сприяє забезпеченню належного рівня безпеки суддів на робочому місці, є чинником широкого поширення випадків неналежної, у тому числі хуліганської, поведінки учасників судових процесів [205]. Такі закони мають стосуватись правового забезпечення діяльності Служби судової охорони.

У ст. 188-32 КУпАП передбачена адміністративна відповідальність за

невиконання законних вимог ВРП щодо надання інформації, судової справи, розгляд якої закінчено, надання завідомо недостовірної інформації, а так само недодержання встановлених законом строків надання інформації чи судової справи [111]. При цьому відсутня адміністративна відповідальність за невиконання подання ВРП, адресована відповідним посадовим особам щодо притягнення до відповідальності осіб, які у певний спосіб посягнули на незалежність судді.

Певним чином ускладнює діяльність ВРП з оцінки дій журналістів з ознаками впливу на суд відсутність у законодавстві правил професійної поведінки журналістів у відкритих для публіки приміщеннях суду. Також не передбачена відповідальність за здійснення журналістської діяльності у заборонений спосіб у приміщенні суду [35, с. 54]. Така ситуація породжує неоднаковість правової оцінки суддями дій журналістів та представників ЗМІ.

Усталеного характеру набуває теза щодо відсутності у чинному КПК України норми щодо обов'язку слідчого та суду встановлювати причини та умови вчиненого кримінального правопорушення, у тому числі у сфері правосуддя. Ця обставина значно збідняє кримінологічний аспект процесуальної діяльності й не сприяє виконанню судовою гілкою влади її запобіжної функції [58].

Слід погодитись з тим, що стихійність правової регламентації, коли певні процеси не зцементувались, може відігравати дестабілізуючу й деструктивну роль. Це можна віднести до так званого динамічного типу нормативно-правової детермінації злочинності [174]. У цьому контексті постійні зміни до законодавства у сфері правосуддя, якими створюються нові органи, змінюються форми і напрями їх діяльності, їх склад, неодноразові спроби «очищення» судової влади від недобросовісних суддів не завжди справляє позитивний ефект на функціонування судових органів. Деякі судді із вагомим досвідом діяльності, із великим арсеналом професійних знань, умінь і навичок, не витримують жорнова судового реформування і уходять на пенсію. Це не завжди позитивно відбивається на ефективності роботи судів.

Яскравим прикладом негативного впливу штучного динамізму законотворення є робота ВР України дев'ятого скликання, що простежувалось

особливо у другій половині 2019 р. Такий підхід законотворчої роботи став називатись турборежимом. Визнаючи необхідність пришвидшення багатьох реформ у різних сферах життя держави, у тому числі у сфері правосуддя, турборежим не завжди є виправданим та доцільним.

- Зокрема, необґрунтованими вважаються деякі положення Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», прийнятого 16 жовтня 2019 р. [193]. На вади цього Закону звертала увагу Венеціанська комісія, посольства ЄС і Канади в Україні. Свою оцінку Закону надав Конституційний Суд України, який своїм рішенням визнав неконституційними низку його положень [228]. Скасовані положення цього Закону фактично порушували міжнародні стандарти незалежності суддів, характеристика яким була надана у першому розділі дисертації.

Втручання у діяльність судових органів зумовлюється не лише зовнішньосистемними детермінантами. На поширення цих кримінальних правопорушень впливає низка внутрішніх криміногенних чинників, детальний аналіз яких буде здійснений у наступному підрозділі праці.

3.2 Внутрішні криміногенні чинники, які сприяють посяганням на незалежність судових органів

Група криміногенних чинників, що досліджується, на відміну від зовнішніх детермінантів, безпосередньо стосується сфери правосуддя і діяльності судових органів. Перші тісно пов'язані та фактично впливають із останніх. Результати емпіричного і теоретичного дослідження дозволяють виділити кілька груп внутрішніх чинників, що зумовлюють втручання у діяльність судів і суддів, а саме: забезпечення не у повному обсязі соціальних гарантій незалежності суддів; прорахунки у кадровому, фінансовому, матеріально-технічному забезпеченні роботи судових органів; недоліки судового реформування; недостатній рівень суддівської етики; корупція у сфері правосуддя; відсутність належної охорони судів і особистої безпеки суддів; недоліки у діяльності суддівського врядування й самоврядування;

слабка комунікація судових органів із ЗМІ та громадянським суспільством. Розглянемо їх більш детально.

Забезпечення не у повному обсязі соціальних гарантій незалежності суддів. Ця група внутрішніх криміногенних чинників першою указана свідомо через їх високий детермінуючий вплив. Вони мають соціально-економічну природу та пов'язуються із відповідними недоліками соціально-економічної політики держави. Адже видатки на грошове, житлове і соціальне забезпечення суддів передбачаються у Державному бюджеті, наповненість якого у свою чергу корелює із успіхами соціально-економічного вектору розвитку країни. На жаль, у цій сфері має місце чимало ризиків для гарантування незалежності суддів.

Згідно із міжнародними стандартами незалежності суддів та ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. належне матеріальне й соціальне забезпечення судді є однією із гарантій його незалежності. Відповідно до цього Закону базовий розмір посадового окладу судді становить (у прожиткових мінімумах для працезданих осіб): для суддів місцевого суду – 30; для суддів апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду – 50; для суддів Верховного Суду – 75. Суддівська винагорода включає також доплату за: вислугу років; перебування на адміністративній посаді в суді; науковий ступінь; роботу, що передбачає доступ до державної таємниці (ст. 135) [215].

Об'єктивно кажучи, фінансування судової влади, у тому числі видатків на грошове і соціальне забезпечення суддів, протягом останніх років значно зросло: з 4,2 млрд грн у 2015 р. [195] до 18,5 млрд грн у 2020 р. [196]. Разом із тим визначення на законодавчому рівні високих гарантій суддівської незалежності стосовно оплати праці суддів виявило низку складнощів на рівні їх практичного впровадження. Обов'язковою підставою для отримання нового розміру суддівської винагороди є успішне проходження суддею кваліфікаційного оцінювання. Водночас занадто повільне здійснення процедури кваліфікаційного оцінювання, пов'язане із перевантаженістю ВККСУ, відсунуло практичну реалізацію суддями права на отримання належної оплати своєї праці на невизначений термін [210, с. 110]. Така ситуація тривала аж до 2020 р. й заважала повноцінній реалізації соціальних

гарантій незалежності суддів й створювала відповідне непорозуміння у суддівському корпусі.

Відносно високому соціальному забезпеченню суддів заважає свідоме обмеження гарантій їх незалежності шляхом прийняття неоднозначних законів. Наприклад, ч. 3 ст. 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (у редакції 2010 р.) передбачалось, що посадовий оклад судді місцевого суду встановлювався у розмірі 15 мінімальних заробітних плат. Це мало запроваджуватися поетапно. Суддям також виплачується щомісячна доплата за вислугу років за наявності стажу роботи до 5 років у розмірі 15 %. Проте всупереч вимогам міжнародних стандартів та конституційним гарантіям незалежності суддів з 1 січня 2015 р. рівень грошового забезпечення суддів було значно зменшено [94].

Аналогічно можна сказати й щодо довічного грошового утримання суддів. Відповідно до ч. 3 ст. 141 Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» 2015 р. щомісячне довічне грошове утримання виплачується судді у розмірі 80 % грошового утримання судді, який працює на відповідній посаді. За кожний повний рік роботи на посаді судді понад 20 років розмір щомісячного довічного грошового утримання збільшується на 2 % заробітку, але не може бути більшим, ніж 90 % заробітної плати судді, без обмеження граничного розміру щомісячного довічного грошового утримання [198].

Указана норма не була практично реалізована, оскільки відповідним законом у сфері пенсійного забезпечення було внесено зміни до ст. 141 зазначеного вище Закону. Цими змінами встановлено, що щомісячне довічне грошове утримання виплачується судді лише у розмірі 60 % його грошового утримання, який працює на відповідній посаді, але не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність [190].

Переліченими законами фактично ліквідовано конституційно закріплений інститут грошового забезпечення та подальшого утримання суддів, що є однією з гарантій їх незалежності [94]. І подібні законодавчі ініціативи лише сприяють втручанню у діяльність судових органів.

Можна навести ще кілька аналогічних прикладів. Зокрема, відповідно до так званої президентської судової реформи, запровадженої у жовтні 2019 р., зменшено заробітну плату суддів. Раніше базою для її визначення слугував розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Однак згодом зменшено базовий розмір посадового окладу суддів. Наприклад, судді Верховного Суду замість 75 прожиткових мінімумів доходів громадян повинні одержувати 55 [193; 246]. Тому цілком справедливо, що подібні законодавчі новели визнані неконституційними.

Черговим нонсенсом вважаються деякі положення Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік». Цим Законом на період дії карантину для запобігання на території України хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, передбачалось істотне скорочення грошового забезпечення працівників бюджетного сектору. Воно не мало перевищувати 10 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня 2020 р. [192]. До цієї категорії осіб, згідно з указаним Законом, відносились й судді, члени ВРП та ВККСУ, грошове забезпечення яких здійснюється на підставі спеціальних законів. Виходить, що максимальний рівень їх заробітної плати було на рівні 47 230 грн. Подібні норми є неконституційними, оскільки суперечать ст. 130 Конституції України, де чітко зазначено, що розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій [120], а не іншими нормативно-правовими актами.

Штучне законодавче блокування норм спеціальних законів, які регламентують соціальні гарантії незалежності суддів, стосується не лише їх грошового, а й житлового забезпечення. Так, чинне законодавство України передбачає забезпечення житлових умов судді, який цього потребує [215]. При цьому Венеціанська комісія критикує надання суддям нефінансових привілеїв, у розподілі яких завжди є суб'єктивний фактор, і пропонує поступово замінити їх збільшенням грошового забезпечення суддів [82, с. 88-105].

Близько 1,4 тис. суддів перебуває у черзі на отримання службового житла [250]. Протягом 2012–2020 рр. кардинальних змін у цьому показникові не відбулось за окремими виключеннями. Так, у 2017 р. було виділено 144 млн грн на придбання

житла для працівників апарату, які вимушено переїхали з тимчасово окупованих на підконтрольній українській владі території [210, с. 116]. Зі створенням ВАКС було виділено 65,5 млн грн на придбання службових квартир для 35 із 38 його суддів [105]. Однак це є більше виключенням із правил, оскільки деякі судді, знаходячись тривалий час у черзі на поліпшення своїх житлових умов, вимушені захищати свої права у судовому порядку.

Часткове виконання державою взятих на себе зобов'язань щодо забезпечення соціальних гарантій незалежності суддів значно збільшує корупційні та службові ризики в їх діяльності. До того ж недостатнє грошове забезпечення більшості суддів не є співрозмірним із певними ризиками для їх життя, здоров'я та безпеки їх близьких при відправленні правосуддя.

У розглядуваній проблемі є й інший бік, оскільки грошове і соціальне забезпечення суддів має відповідати рівню соціально-економічного розвитку України, фінансовій кон'юктурі ринку з тим, щоб у громадян не було невдоволення, а у суспільстві резонансу, пов'язаного з катастрофічною прірвою у грошовому забезпеченні суддів, як правничої еліти держави, та мільйонів українців. Тобто повинен бути забезпечений певний баланс. У цьому зв'язку «оптимізацію» видатків Державного бюджету на соціальне забезпечення суддів пропонується здійснювати не за рахунок штучного блокування норм спеціальних законів, які передбачають соціальні гарантії незалежності служителів Феміди. Це необхідно реалізовувати шляхом активізації соціально-економічного розвитку держави, проведення продуманої внутрішньої політики та інших заходів, характеристика яким надаватиметься у наступному розділі дисертації.

Прорахунки у кадровому, фінансовому, матеріально-технічному забезпеченні роботи судових органів. Якщо останні два напрями забезпечення судів цілком залежать від економічної стабільності держави, то перший – від продуманості судової реформи. Кадри, згідно із відомим крилатим висловом, багато що вирішують. Колишні голови вищих судових інстанцій кадрову політику обґрунтовано називають «ахілесовою п'ятою» судової влади. З неї починається більшість проблем правосуддя, у тому числі корупція, тяганина під час розгляду

судових справ, низька якість судових рішень [171]. Тому кадрове питання можна вважати наріжним каменем ефективності функціонування судової системи.

До 2016 р. судді в Україні призначались на посаду вперше на строк 5 років. Ця норма критикувалась Венеціанської комісією, а також фахівцями у сфері правосуддя, оскільки не відповідала практиці демократичних держав. Зокрема, це ставило суддів, які призначались уперше та безстроково, у нерівні умови [185]. Подібний порядок призначення професійних суддів на посаду уперше, що існував донедавна, фактично порушував гарантії їх незалежності. Нерідко строк, за який як Президент України, так і ВР України, мали призначати суддів, порушувався. Це можна віднести до своєрідного політичного впливу на суддів. Наразі ця проблема усунута у конституційний спосіб.

Особлива увага на кадрових проблемах у системі правосуддя здійснювалась у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. На складність виконання судовими органами покладених на них задач впливає: недосконалість кадрового планування у системі судової влади; надієві методики визначення оптимального кількісного складу суддів та чисельності працівників апаратів судів відповідно до навантаження; непропорційне робоче навантаження на суддів, працівників апарату судів та відсутність механізмів оперативного вирівнювання навантаження на суддів, що знижує якість правосуддя, та ін. [212]. Перелічені негативні обставини ускладнюють доступ громадян до правосуддя.

За оцінками ВРП, кадровий дефіцит у судах залишається нагальною проблемою сьогодення. Зокрема, станом на початок 2019 р. відсоток укомплектованості судів різних юрисдикцій був таким: апеляційні адміністративні – 59,9 %; апеляційні господарські – 61,4 %; апеляційні загальні – 54,6 %; окружні адміністративні – 91,4 %; місцеві господарські – 84,2 %; місцеві загальні – 72,6 %. Загальний показник укомплектованості судів у 2019 р. перебував на рівні 71,9 % [211].

Реформа правосуддя торкнулась і штатної чисельності суддів, яка протягом 2013–2019 рр. скоротилась майже на 20 % (з 8 696 суддів до 7 295 суддів

відповідно). При цьому реальна чисельність суддів з повноваженнями у 2019 р. була меншою за їх штатну чисельність на 37 % (4 598 осіб). Особливий наголос на кадрових питаннях судової системи робилося на позачерговому XVII з'їзді суддів України, який відбувся 29-30 жовтня 2019 р. Зокрема, на цьому заході зазначалось, що в 6 судах України немає жодного судді, у 5 судах є судді, але у жодного з них відсутні повноваження, у 94 судах працює менше половини від штатної чисельності суддів [277; 39]. Найбільші кадрові проблеми спостерігаються у Черкаській, Луганській областях та м. Києві. Окрім недоукомплектування судових органів судьями, мають місце труднощі з добором присяжних, яких лише у столичних судах не вистачає 300 осіб [267; 38].

За оцінками керівництва ВРП, станом на середину 2020 р. унаслідок фактичного заблокування діяльності ВККСУ через непродуману судову реформу, значно загострилися кадрові питання. Зокрема, недостатність суддів складала 32 % й додатково 30 % працюючих суддів мали право на відставку [92]. Це означає, що у 2020 р. понад 3 тис. посад суддів залишалися вакантними [28].

Не посприяла вирішенню кадрових проблем у сфері правосуддя й епідеміологічна ситуація в Україні. У зв'язку із поширенням хвороби COVID-19 станом на серпень 2020 р. у судах нашої країни перебувало на лікарняному 207 суддів та працівників апаратів судів [1].

Кадрову проблему у судовій системі істотно загострила російська військова агресія. Так, за даними ДСА України, станом на жовтень 2022 р. у судах усіх рівнів визначено 7 015 суддівських посад. Проте фактично працює 4 978 суддів, тобто на 30 % менше. При цьому штатна чисельність апарату судів на указану дату становить 27 797 осіб, тоді як реально працює 24 647 осіб [240] – на 11,4 % менше. Частина суддів чоловічої статі добровільно вступили до лав Збройних Сил України та підрозділів територіальної оборони.

Великий розрив у представлених показник природно призводить до збільшення робочого навантаження на суддів і, як наслідок, – до зменшення ефективності розгляду судових справ. Так, модельне річне навантаження на суддю, наприклад, у 2018 р. становило 183 модельні справи на рік. Реальне навантаження

по судах лише за 9 місяців 2018 р. було таким: загальні суди – 225 справ; господарські суди – 152 справи; адміністративні суди – 290 справ. Виходячи з цього, реальне річне навантаження на одного суддю залежно від юрисдикції суду, в якому він працює, було більшим від установленого нормативу на 64 % – у загальних судах, на 10 % – у господарських судах, на 200 % – в адміністративних судах. Це об'єктивно тягне збільшення частки нерозглянутих справ. Указаний показник зріс з 2014 р. (початок судової реформи) до 2018 р. аж на 80,5 % [211].

Така непродумана кадрова політика ускладнює відправлення правосуддя, негативним чином впливає на працездатність суддів, їх психічну стійкість та бажання якісно виконувати свій професійний обов'язок. У складних кадрових умовах не виключається, що частина суддів у випадку втручання в їх діяльність з боку інших осіб не забажає витратити власний обмежений час на тривалу процедуру повідомлення про факт незаконного впливу на суд.

Окрім прорахунків у кадровій політиці, втручання у роботу судів зумовлюють також недоліки їх фінансового та матеріально-технічного забезпечення. Ці два види забезпечення відповідно до чинного законодавства є однією із гарантій незалежності суддів. Незважаючи на щорічне збільшення видатків на потреби діяльності судових органів, наявних фінансових ресурсів об'єктивно не вистачає. Протягом 2015–2019 рр. спостерігається системне недофінансування судової влади. Так, на XIII з'їзді суддів України підкреслювалось, що рівень задоволення нормативної потреби у видатках на утримання органів судової влади не перевищував: у 2014 р. – 47,1 %; у 2015 р. – 35,1 %; у 2016 р. – 48 %. У 2016 р. не було передбачено коштів на утворення та забезпечення функціонування підрозділів відомчої воєнізованої охорони судів. Окрім цього, порушувався порядок фінансування Національної школи суддів України, яку було передано до відання Міністерства освіти і науки України. При цьому ця установа мала у 2016 р. фінансуватись на рівні 419 млн. грн за окремою бюджетною програмою, оскільки на неї не поширюється законодавство про вищу освіту [94].

У 2019 р. проблема фінансування судової системи лише загострилась. За словами голови ДСА України, наразі склалася критична ситуація з фінансовим

забезпеченням діяльності судів. Про це ним було наголошено на позачерговому XVII з'їзді суддів України, а також викладено у спеціальному зверненні до Прем'єр-міністра України. Зокрема, указано на тотальний дефіцит видатків на оплату праці понад 25 тис. працівників апарату судів. Наявний розмір фонду оплати праці не покриває передбачені законодавством обов'язкові виплати і забезпечує середньомісячну заробітну плату працівника апарату суду в розмірі лише 2,1 тис. грн. Тоді як у 2019 р. середньомісячна заробітна плата працівника апарату суду становила 18,4 тис. грн. Також склався дефіцит поточних видатків на матеріально-технічне забезпечення здійснення судочинства, що може призвести до зупинки відправлення судами правосуддя. Насамперед йдеться про поштові відправлення, судові повістки, папір, утримання приміщень, оргтехніки, інформаційних систем, винагороду присяжним тощо. У 2019 р. дефіцит на перелічені потреби складав понад 830 млн грн. Вкрай недостатнім є розмір видатків розвитку, що призводить до заморожування будівництва, ремонту та реконструкції приміщень судів, розпочатих у минулі роки. Викликає занепокоєння проблема фінансового забезпечення діяльності Служби судової охорони, яка у 2019 р. була профінансована лише на 53 % від потреби [78].

Низка указаних проблем порушує гарантії незалежності суддів й сприяє посяганням на неї.

Недоліки судового реформування пов'язуються з наявними законодавчими пробілами, а також нововведеннями, які приймаються в Україні у розріз міжнародним стандартам незалежності суддів. Від якості реформи сфери правосуддя залежить рівень демократії і верховенства права у державі. Яскравим прикладом є, як уже зазначалось, так звана судова реформа 2010 р., яка була проведена виключно в інтересах колишнього Президента України В. Януковича та його ближнього злочинного оточення.

Судова реформа, розпочата у 2014 р., має також деякі недоліки, які зумовлюють поширення втручання у діяльність судових органів. Судове реформування, що триває, характеризується системними проблемами у сфері стратегічного планування та у законодавчому процесі, зокрема:

а) надмірна зосередженість на короткострокових рішеннях у законодавчому процесі, відсутність системного бачення у формуванні демократизації сектору правосуддя у довгостроковій, середньостроковій та найближчій перспективі;

б) відсутність стратегічного планування та належного аналітико-дослідницького забезпечення процесу проведення реформ, а також належного нормативно-правового та фінансового обґрунтування запланованих реформ;

в) малорозвинені механізми моніторингу та оцінювання;

г) недостатній рівень координації та консультацій між відповідальними суб'єктами реформ, учасниками реформ та інститутами громадянського суспільства;

д) відсутність належної динаміки у наближенні до стандартів ЄС [212].

Узагальнення результатів емпіричного та теоретичного дослідження дають підстави для більш предметного визначення ключових недоліків судового реформування в Україні:

– європейська модель формування суддівського корпусу передбачає роботу лише одного незалежного конституційного органу (вища рада магістратури, вища рада юстиції). На нього покладаються функції добору, кваліфікації суддів, притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Звідси діяльність ВККСУ не відповідає прогресивним зарубіжним стандартам у цій сфері, а значить вона перекладає на себе частину функцій, які має здійснювати в Україні ВРП. Саме на останній має замикатись уся вертикаль судової влади;

– до лав суддів із суб'єктивних причин іноді потрапляють особи, які не відповідають кваліфікаційним вимогам. Доказом цього є статистика, згідно з якою щорічно до ВРП подається до 40 тис. скарг на дії суддів з ознаками дисциплінарних проступків [272]. Навіть ураховуючи, що не усі з них підтверджуються, залишається певна частка скарг, що сигналізує про проблеми у формуванні професійного суддівського корпусу;

– виникає чимало питань у доброчесності деяких членів ВРП [209; 123];

– повноваження ВРП є обмеженими з огляду на запобігання втручанням у діяльність судів: тривалий (до 7-8 місяців) розгляд повідомлень суддів про втручання; не притягнення до відповідальності більшості осіб, які посягнули на

незалежність судді; неналежний зворотній зв'язок Офісу Генерального прокурора на звернення ВРП та ін.;

- законодавчо ускладнена процедура захисту суддею своєї незалежності, в якій окрім ВРП, беруть участь органи прокуратури й органи внутрішніх справ, перетворює відповідне повідомлення судді на звичайне другорядне звернення;

- відсутність у нашій країні повноцінного суду присяжних, що не сприяє прозорості судової влади та посиленню довіри до неї з боку суспільства. Зрештою на суд присяжних важче здійснювати незаконний вплив порівняно з одним суддею, який розглядає справу. При цьому суд присяжних вимагає солідного фінансування із Державного бюджету, має складну організацію процесу його діяльності;

- процедура очищення судової системи від суддів, які не відповідають вимогам доброчесності та професійності, призвела до скорочення суддівського корпусу майже на 20 %. Разом із деякими позитивними моментами це позначилось на кадровому «голоді» у судах, нестачі досвідчених і висококваліфікованих суддів;

- унаслідок відсутності спрощених судових процедур Верховний Суд розглядає завелику кількість справ. Наприклад, в окремих країнах через розвинений механізм медіації до повноцінного судового розгляду доходить не більше 10 % справ [253];

- обов'язковості виконання судового рішення заважає малоефективна система виконання судових рішень, а також відсутність повноцінної служби приватних виконавців;

- сфера правосуддя є більш закритою і менш публічною порівняно із законодавчою та виконавчою владою, що також впливає на рівень довіри до неї з боку громадян;

- унаслідок прийняття відповідних законів обмежено участь негрантових громадських організацій, які раніше могли здійснювати контроль за дотриманням законності у сфері правосуддя;

- відсутність повноцінної роботи Електронного суду через наявність низки організаційних, кадрових, фінансових, процесуальних та інших обставин.

Наявність низки системних недоліків судового реформування підтверджується й результатами соціологічних досліджень. Зокрема, майже половина (43,4 %) респондентів висловила негативне ставлення до нових напрямів оптимізації діяльності судових органів. При чому біля третини (27 %) з опитаних зазначили, що зовсім не помітили змін у системі правосуддя, що впроваджуються в Україні протягом останніх чотирьох років [245].

Насправді судова реформа та уже наявні результати її реалізації мають й інші недоліки, які у той чи інший спосіб зумовлюють незаконний вплив на суддів.

Недостатній рівень суддівської етики. У спеціальних дослідженнях на досліджувану тематику зазначається, що на реалізацію незалежності судової влади суттєво впливає культура, традиції, моральний стан суспільства, компетентність суддів, рівень їх правової культури [63, с. 13]. Частина з перелічених категорій охоплюється професійною етикою суддів, на формування якої впливає загальний соціально-психологічний клімат, що панує у державі на певному етапі її розвитку, а також традиції, звички і неформальні правила поведінки, властиві суддівському середовищу.

Згідно із міжнародними етичними стандартами, пов'язаними зі статусом судді, а також Кодексом суддівської етики судді зобов'язані добросовісно і професійно виконувати свої службові обов'язки, а також відповідати високим вимогам етичних і моральних правил у позаслужбовій обстановці (у побуті, при спілкуванні з друзями, іншими громадянами поза межами суду) [117]. Це є умовою авторитету, ділової репутації, підтвердженням високої моралі окремого судді, а також запорукою довіри суспільства до судової влади у цілому.

Життя показує, що деякі служителі Феміди допускають аморальні та антисоціальні вчинки, що не відповідають правилам етичної поведінки суддів і фактично кидають тінь на всю систему правосуддя. Йдеться про непоодинокі випадки хуліганських дій суддів поза межами місця роботи, керування автомобілем у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, образи і погрози у бік правоохоронців та пересічних громадян [247; 248; 260]. У більшості випадків

надбанням громадськості стає саме зазначена неналежна позаслужбова поведінка суддів.

Результати проведеного дослідження показують, що в окремих випадках деякі судді вдаються до неетичної і непрофесійної поведінки, пов'язаної з виконанням професійних обов'язків. Часто вона супроводжується зловживанням суддями своїми процесуальними правами, свідомим затягуванням розгляду справи на користь однієї зі сторін, відвертою симпатією певній стороні по справі, зневажливим ставленням до адвоката чи прокурора та ін. Така поведінка може також доповнюватись: невиконанням обов'язків безсторонності та об'єктивності; порушенням таємниці нарадчої кімнати; передорученням здійснення своєї роботи іншій особі; позапроцесуальним внесенням змін і доповнень у судові рішення [95, с. 21]. Звичайно, що перелічені дії не укладаються у рамки етики, моралі та професійності.

У науковій літературі до внутрішніх джерел відтворення злочинності пропонується відносити: безкарність, що породжує повторні злочини; учинення суміжних злочинів для учинення основного злочину; конвеєрний характер злочинності щодо втягнення до лав організованих злочинних груп нових учасників; негативний вплив кримінальної субкультури [147, с. 157]. Як видається, усі перелічені властивості злочинності у контексті її самодетермінації характерні й для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України.

Щодо професійної субкультури суддів, то вона може не лише зводитись до специфічних жартів, жаргону, манер, неписаних правил комунікації зі сторонами у справі, адвокатами, прокурорами та носити у цілому соціально нейтральний характер. Субкультура окремих суддів іноді має й негативне забарвлення, виступає зворотнім й невидимим для загалу боком неформальної професійної поведінки. Вона може виражатись у толерантності до неетичної та аморальної поведінки з боку колег, низькому сприйнятті корупційних практик у суддівському середовищі, неправильному розумінні професійної корпоративності, гіпертрофовані прояви якої можуть перерости у кругову поруку й покривання злочинної поведінки колег, тощо.

Проявом й одночасно наслідком поширення професійної субкультури суддів є практика втручання в їх діяльність з боку голови суду та колег-суддів. На цю

обставину, як уже підкреслювалось, указали під час експертного опитування 51,8 % адвокатів, 17,4 % прокурорів й 10,1 % співробітників Національної поліції. Прихованість впливу на рішення іншого судді досягається, як правило, усним й непроцесуальним способом злочинної дії. Тому негативну професійну субкультуру у суддівському корпусі можна вважати базисом для формування неетичних і аморальних стереотипів у поведінці окремих суддів.

Корупція у сфері правосуддя тісно пов'язана з попереднім блоком криміногенних чинників. Вона є одним із проявів неетичної та недоброчесної поведінки не лише суддів, а й багатьох інших суб'єктів (сторін у справі, адвокатів, прокурорів та інших зацікавлених осіб). Указана детермінанта була виділена 73,2 % адвокатів, 36,9 % поліцейських, 18,8 % прокурорів й 4,1 % суддів, які були опитані.

Особлива актуальність проблеми корупції у сфері правосуддя пояснюється декількома обставинами. По-перше, ця сфера поряд з деякими іншими лідирує за поширеністю корупційних практик. По-друге, судова система відзначається певною закритістю й недоступністю суддів, які допустили недоброчесну поведінку, для самої сфери правосуддя через їх особливий правовий статус. По-третє, указана сфера характеризується високим ступенем професійної корпоративності, що ускладнює, а іноді навіть унеможлиблює притягнення окремих суддів до кримінальної відповідальності [113].

Проілюструємо глибину проникнення корупції у діяльності судових органів результатами спеціальних досліджень. Так, у межах масштабного соціологічного дослідження, здійсненого Центром Разумкова у 2019 р., щодо ставлення громадян до судової системи України було встановлено поширеність у ній корупції. Третина опитаних (33,2 %) указала, що судді під час винесення рішення керуються власною вигодою, у тому числі отриманою за рішення незаконною винагородою. При чому цей показник з 2012 р. залишається стабільним. Взагалі 82,5 % населення нашої країни погоджуються зі звинуваченнями українських судів у корумпованості [245].

Іноді корупція може прикриватись на перший погляд благородними вчинками. Зокрема, голови деяких судів з вагомим професійним і життєвим досвідом, на яких виходять зацікавлені сторони у справі або їх представники, для завуальованого

впливу на своїх підлеглих суддів вдаються до шантажу. Для нього в арсеналі таких керівників завжди є потужні аргументи на кшталт: «Через тебе твої колеги не отримають службову квартиру», «Нам скоротять фінансування», «Треба завершити ремонт приміщень суду» тощо [66, с. 76]. На практиці для деяких суддів цих доводів вистачає для того, щоб вони поступились власною незалежністю.

Здійснюючи оцінки поширеності корупції у судах, неможна допускати безвідповідальних тверджень про її масовий характер. Такий підхід був підтриманий Радою суддів України. Вона визнає наявність службових зловживань у роботі не усіх, а окремих суддів, які мають бути притягнуті у разі доведення їх вини до відповідальності, установлені законом [94]. У суддівському корпусі є чимало високопрофесійних, добросовісних суддів, які кваліфіковано здійснюють свої службові обов'язки, не допускаючи поведінки, яка б суперечила високим вимогам суддівської етики.

Усталена та у деяких випадках помилкова або суттєво перебільшена думка громадян щодо поширеності корупції у діяльності судових органів може пояснюватись таким: а) поширення корупції в інших галузях автоматично переноситься на сферу правосуддя; б) програш справи у суді може пов'язуватись з підкупом іншою стороною судді, тоді як насправді в іншій стороні могла бути сильнішою правова позиція, більш переконливими докази або більш професійний адвокат; в) майновий стан багатьох суддів деякими громадянами пов'язується з їх участю у корупційних оборудках, а не з об'єктивним відносно високим їх соціальним і матеріальним забезпеченням з боку держави порівняно з іншими категоріями працівників тощо.

Насправді панування думки серед правників й пересічних громадян про поширеність корупції у судах призводить до формування небезпечних стереотипів про те, що усі служителі Феміди є корупціонерами. Таке помилкове уявлення сприяє намаганням багатьох осіб (сторін у справі, адвокатів, інших суб'єктів) добитись правди і захистити свої права, у тому числі, у злочинний спосіб шляхом висловлення пропозиції, обіцянки або надання судді неправомірної вигоди. Безперечно, подібна провокуюча поведінка не лише знижує авторитет судової

влади, довіру до неї з боку суспільства, а й виступає криміногенним чинником втручання у діяльність судів.

Відсутність належної охорони судів і особистої безпеки суддів. Указана група криміногенних чинників, що зумовлюють втручання у діяльність судів, була виділена під час вивчення експертних оцінок різних груп респондентів, серед яких судді (50,3 %), адвокати (32,1 %), прокурори (24,8 %) й працівники Національної поліції (24,5 %).

Зазначена проблема була навіть предметом обговорення у межах рішення Ради суддів України від 7 грудня 2017 р. № 76. У ньому перелічено жахливі факти умисних убивств суддів і членів їх сімей по всій Україні за останній час. Наголошено, що практична реалізація чинного Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» 1993 р. є незадовільною [276]. З правової точки зору випадки посягань на життя суддів кваліфікується за ст. 379 КК України. Тобто, на перший погляд, такі факти не мають охоплюватись предметом цього дослідження. Однак це не так. Насправді випадки посягань на життя і здоров'я суддів необхідно аналізувати у площині проблеми втручання у діяльність судових органів. Незадовільний рівень особистої безпеки суддів та членів їх сімей, неналежний режим охорони приміщень суду перебуває у прямому кореляційному зв'язку з поширеністю насильства проти суддів, як крайнього і найбільш суспільно небезпечного способу втручання у діяльність судових органів.

Результати емпіричного дослідження показали, що прояви неповаги учасників судового процесу до суду, хуліганські дії, пошкодження та знищення майна суду, погрози у бік суддів, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості працівникам апарату судів, порушення таємниці нарадчої кімнати суддів, масові безлади біля будівель суду та чимало інших протиправних дій відбуваються унаслідок бездіяльності або пасивності співробітників підрозділів, що здійснюють охорону судів. Не у всіх випадках незаконних дій з боку громадських активістів, членів громадських організацій, учасників судового процесу судова охорона звертається за допомогою до органів Національної поліції або Національної гвардії. Тому висока потенційність реалізації погроз і вимог з боку перелічених категорій

громадян у бік суддів та працівників апарату судів, що є нічим іншим, як відвертим втручанням у діяльність суду, іноді призводить до ухвалення суддями потрібних зацікавленим особам рішень.

Проблема безпеки при відправленні правосуддя так чи інакше замикається на діяльності Служби судової охорони, яка приступила до виконання покладених на неї функцій з початку 2019 р. До 2017 р. громадський порядок у судах забезпечував спеціальний підрозділ судової міліції МВС України «Грифон». Тимчасово до повноцінної організації роботи Служби судової охорони будівлі суду охороняли органи Національної поліції та Національної гвардії [204]. За даними ДСА України, станом на кінець 2019 р. діяльність Служби судової охорони була організована лише у 42 % судових органів України [277]. Тобто можна говорити, що надійна охорона судів у 2017–2019 рр. і навіть пізніше була відсутньою з боку одного органу, відповідального за здійснення цієї функції. Чисельні випадки безладів в українських судах у цей період є тому підтвердженням.

За словами начальника територіального управління Служби судової охорони м. Києва і Київської області, де розглядаються найбільш резонансні судові справи, відвідувачі судів дуже часто зберігають заборонені предмети. Найчастіше такими є зброя (газова, травматична, вогнепальна), гранати, газові балончики, фаєри і навіть наркотики [238]. Невисока ефективність роботи Служби судової охорони пов'язується також з тим, що за законом її співробітники, які контролюють перепускний режим у судах, мають право застосовувати травматичний пістолет, гумові кийки, бронежилет, газові балончики й металеві наручники. Тобто в них відсутня можливість оперативного реагування на озброєний напад чи насильство з боку осіб, які перебувають у суді, за допомогою вогнепальної зброї. У таких випадках судові охоронники запрошують підмогу у служби швидкого реагування та Національної поліції, які мають право застосовувати вогнепальну зброю.

Недоліки у діяльності суддівського врядування й самоврядування. Згідно із чинним законодавством до суддівського врядування відноситься ВРП і ВККСУ, а до суддівського самоврядування – збори окремих судів, Рада суддів України, з'їзд суддів України.

У діяльності кожного із перелічених суб'єктів наявні певні вади, що зумовлюються як особливостями їх правового статусу, так і її недосконалою організацією. Найбільшої уваги заслуговує робота ВРП через особливий статус цього конституційного органу суддівського врядування та широту його повноважень. Недоліки у діяльності цього органу можна розділити на дві групи: загальні недоліки роботи; недоліки, безпосередньо пов'язані із забезпеченням незалежності судових органів.

До першої групи відносяться такі прорахунки: недоброчесність окремих членів ВРП; заплямованість репутації деяких членів неспростованою інформацією; наявність політичного впливу на її діяльність; дублювання деяких функцій із ВККСУ; шантаж окремих суддів відкриттям дисциплінарних проваджень для ухвалення ними потрібних рішень [209, с. 46-49]; іноді необ'єктивність або неповнота прийнятих рішень у межах дисциплінарних проваджень; урахування не усіх рекомендацій, що висловлюються органами суддівського самоврядування для підвищення ефективності правосуддя, та ін.

Друга група включає наступні недоліки: законодавча обмеженість реагування на факти посягань на незалежність суддів; неоперативне реагування на факти про тиск на суддів; тривалий розгляд справ за повідомленнями суддів про втручання в їх діяльність; рефлексійний характер реагування на незаконний вплив на суддів замість завчасного усунення умов, які сприяють такій практиці; відсутність методики визначення черговості розгляду скарг суддів про втручання в їх діяльність, виходячи із резонансності, суспільної небезпечності та інших обставин кожного випадку; не розроблення методики визначення ефективності реагування на факти посягань на суддівську незалежність; відсутність затверджених типових правил і пропозицій щодо оцінки наявності у діях різних суб'єктів ознак втручання у діяльність суду; недостатня комунікація з Офісом Генерального прокурора та Національною поліцією у межах розслідування кримінальних проваджень, передбачених ст. 376 КК, тощо.

ВККСУ також відзначається деякими прорахунками у своїй діяльності, зокрема: недосконалість методики кваліфікаційного оцінювання кандидатів на

посаду судді з урахуванням прогресивного досвіду демократичних держав; рекомендація деяких кандидатів на посаду судді, які не відповідають кваліфікаційним критеріям компетентності, професійної етики та доброчесності; урахування не усіх пропозицій ГРД при кваліфікаційному оцінюванні кандидатів на посаду судді та ін.

Щодо перелічених органів суддівського самоврядування, то вони також, на жаль, відзначаються невисокою результативністю своєї роботи у захисті професійних інтересів суддів та утвердженні їх незалежності. Так, на зборах суддів можуть розглядатись не усі нагальні та гострі проблеми, що виникають у процесі діяльності конкретного судового органу. Як показали результати опитування суддів, особливо це стосується замовчування фактів недоброчесної та іншої неетичної поведінки, яку допустили окремі судді. Іноді на зборах суду не оприлюднюються факти тиску голови суду на підлеглих у виді вказівок, рекомендацій або прохань інших суддів ухвалити відповідне рішення. У деяких випадках такі дії не виходять далі кабінету голови суду за умови злочинного мовчання судді, незалежність якого була обмежена.

Як показує практика, з'їзд суддів, як найвищий орган суддівського самоврядування, та його виконавчий орган – Рада суддів України – не мають достатніх повноважень для реального захисту незалежності суддів. На з'їздах суддів часто піднімаються нагальні проблеми, що виникають у сфері правосуддя, обговорюються ризики для ефективної діяльності судових органів. Для їх розв'язання здійснюються колективні звернення до Президента України, ВР України, Прем'єр-міністра України, керівників силових відомств, голів інших органів державної влади. Однак у більшості випадків це не призводить до бажаного результату внаслідок ігнорування таких звернень, що мають рекомендаційний характер для парламенту й центральних органів виконавчої влади.

Аналогічно можна казати про Раду суддів України, яка щороку оприлюднює десятки рішень. Вони зачіпають важливі питання у сфері функціонування судових органів, у тому числі проблему обмеження незалежності суддів. У резолюції Хмельницького судового форуму «Рада суддів: потенціал та реалії», що відбувся у

2017 р., було виділено чимало системних проблем, що на теперішній час спостерігаються у діяльності органів суддівського самоврядування. Серед них: відсутність дієвого механізму контролю за виконанням рішень з'їзду суддів України та Ради суддів України; не передбачення юридичної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання рішень з'їзду суддів України та Ради суддів України; організаційна громіздкість та неоперативність Ради суддів України; неформованість її регіональної структури; відсутність кадрового резерву та підготовки суддів до роботи в органах суддівського самоврядування; пасивність суддів у питаннях самоврядування [165] та ін.

Перелічені та інші недоліки у діяльності органів суддівського врядування та суддівського самоврядування заважають належно реагувати на випадки тиску на судові органи та повноцінно запобігати втручанням у їх діяльність.

Слабка комунікація судових органів із ЗМІ та громадянським суспільством. Результати проведеного дослідження свідчать, що комунікація окремих судових органів із ЗМІ, а також діяльність деяких журналістів, блогерів не відповідають міжнародним та європейським стандартам у цій сфері. Вони закріплені у багатьох нормативно-правових актах, де наголошується, що суддям слід виявляти стриманість у відносинах із ЗМІ [225]. Разом із тим громадянське суспільство має бути обізнаним не лише про стан сфери правосуддя, а й про розгляд окремих, особливо резонансних, справ [82, с. 214-239]. Тобто у діяльності судових органів має бути забезпечений певний баланс в інформуванні суспільства про свою роботу. І посередником такого діалогу виступають ЗМІ. У разі закритості судової системи від громадянського суспільства, ігнорування нею тісної взаємодії зі ЗМІ природно зростатиме недовіра до сфери правосуддя, збільшуватиметься непорозуміння громадян та їх об'єднань із судовою владою. Зрештою тривалий інформаційний вакуум у діяльності судових органів створюватиме додаткові ризики для незалежного й неупередженого відправлення правосуддя.

Головним суб'єктом, який постійно потребує вичерпної інформації про суди та їх діяльність, є ЗМІ. У взаємовідносинах останніх із судами має місце дві головні проблеми: 1) судді, прагнучи захистити інтереси учасників процесу та забезпечити

неупереджений розгляд справи, не мають чітких уявлень про демократичні стандарти взаємодії з мас-медіа та навичок поведінки у таких ситуаціях; 2) журналісти не завжди готові адекватно реагувати на специфічні обмеження своїх прав у висвітленні судової проблематики. Через це у них спостерігається взаємна недовіра і навіть певна нетерпимість [36, с. 6; 93, с. 7].

Між українськими судами і суспільством історично сформувався брак належної комунікації. Відсутність офіційної інформації з боку судових органів використовується окремими маніпуляторами, які намагаються інформувати громадськість у потрібному їм світлі. При цьому ними відстоюються власні або чужі інтереси, а не зацікавленість суспільства у справедливому і незалежному суді [93, с. 6]. У такій ситуації «активісти», заангажовані політики та інші особи тлумачать хід і результати судових процесів у зручний їм спосіб. Це здійснюється для формування відповідної громадської думки з тим, щоб дискредитувати судові органи, вплинути на рішення, яке мають ухвалити конкретні судді.

Судді також часто перетворюються на об'єкт прискіпливої уваги та іноді необґрунтованої критики з боку блогерів та журналістів. Судді можуть ними переслідуватись у цілодобовому режимі, за місцем їх проживання нерідко ведеться фото- і відеозйомка з використанням квадрокоптерів та іншого сучасного технічного обладнання. І сприятливою умовою для поширення таких дій є політика окремих судів не розголошувати будь-які, навіть очевидні, відомості про певні судові справи та їх учасників. Щодо суддів, то деякі з них відмовляються спростовувати або підтверджувати журналістські домисли, чим лише збільшують суспільний резонанс навколо себе та відповідних судових процесів.

Неповнота комунікації прес-служб судів із ЗМІ зумовлюється також непрофесійністю перших, відсутністю сучасних методик діяльності мас-медіа, недосвідченістю деяких співробітників цих органів, їх неправильною редакційною політикою. Зрозуміло, що повнота інформації, яка надається з боку судів ЗМІ, залежить від рішень голів судів, а також вищого судового керівництва, яке у будь-якому разі скеровує інформаційні потоки про хід судових процесів [283].

Втручання у діяльність судових органів зумовлюється не лише комплексом взаємопов'язаних між собою зовнішніх й внутрішніх негативних соціальних явищ і процесів, проаналізованих вище. Поширення цих кримінальних правопорушень корелює також із поведінкою суддів та інших суб'єктів, які є потерпілими від посягань на незалежність судової влади.

3.3 Роль потерпілих у детермінуванні втручання у діяльність судових органів та їх типологія

У кримінологічній науці обґрунтовано, що поведінка громадян може певним чином провокувати вчинення щодо них злочинів. Така поведінка може бути необережною, необачною, легковажною, довірливою, пасивною або, навпаки, агресивною, провокуючою, занадто самовпевненою та мати інший характер. У кримінології таку поведінку жертв злочинів називають віктимною. Вона поряд із причиною злочину, притаманною винному, а також криміногенними чинниками, які її зумовлюють й сприяють досягненню злочинного результату, виступає невід'ємною складовою детермінаційного комплексу злочинів. Зрозуміло, що для кожного виду незаконної поведінки є відмінними не лише її причини та умови, а й типова віктимна поведінка її жертв. Тому специфіка сфери правосуддя та діяльності судових органів виражається, у тому числі, в особливостях жертв посягань на судову незалежність. Це торкається їх правового статусу, а також дій, які вони допускають до та під час втручання в їх професійну діяльність.

Методологія розв'язання представленої наукової задачі передбачає дослідження щонайменше питань, які стосуються: а) визначення кола потерпілих від втручання у діяльність судових органів; б) загальної віктимологічної характеристики жертв посягань на судову незалежність; в) здійснення типології жертв таких кримінальних правопорушень; г) виділення видів віктимної поведінки, властивої окремим типам жертв; д) з'ясування впливу такої поведінки на рішучість винного здійснити тиск на суд.

У науковій літературі майже одностайною є позиція, що потерпілими від втручання у діяльність судових органів можуть бути три категорії осіб: судді, присяжні та народні засідателі [32, с. 8; 274, с. 273; 43, с. 102-105]. Деякі учені вказують, що потерпілим від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, може бути лише суддя. Ця точка зору аргументується тим, що у цій статті не передбачено відповідальності за втручання у діяльність народного засідателя чи присяжного, так як це зроблено у статтях 377, 379 КК України [26].

На підставі потреби у дотриманні принципу повноти кримінально-правового захисту суспільних відносин обстоюється також думка щодо доцільності криміналізації у межах ст. 376 КК України впливу на особу, яка зарахована до резерву на заміщення вакантних посад судді з метою перешкодити зайняттю нею посади судді, виконанню службових обов'язків чи добитися іншої неправомірної поведінки на посаді судді. Таку особу також запропоновано визнавати потерпілим від втручання у діяльність судових органів [19, с. 8]. Окремі науковці пропонують розширити перелік потерпілих від указаних правопорушень у сфері правосуддя також суддями ЄСПЛ [71; 72].

Ураховуючи широку палітру точок зору на проблему категорій потерпілих від втручання у діяльність судового органу, поділяється найбільш поширена й обґрунтована позиція. Відповідно до неї потерпілими від цих правопорушень є судді, присяжні й народні засідателі. Подібна точка зору підтримується й зарубіжними дослідниками [142, с. 81]. Беручи до уваги, що робота присяжних і народних засідателів є обмеженою у діяльності судових органів, тому основним потерпілим від незаконного впливу на свою незалежність вважається саме суддя. На нього покладається лєвова частка обов'язків зі здійснення правосуддя в Україні. Звідси у контексті дослідження ролі потерпілих у детермінуванні втручання у діяльність судових органів вивчатиметься віктимна поведінка передусім суддів.

Щодо загальної віктимологічної характеристики жертв посягань на судову незалежність, то її надання ускладнюється через кілька обставин. По-перше, судова практика за цією категорією справ, як уже підкреслювалось, є дуже обмеженою. Тому виникають складнощі у дослідженні не лише особи злочинця, який втрутився

у діяльність суду, а й жертви такого втручання, яким у більшості випадків є суддя. По-друге, такі злочини є надзвичайно латентними. Їх прихованість зумовлюється, окрім іншого, небажанням деяких суддів афішувати фактами незаконного впливу на їх професійну діяльність навіть попри передбачену законом відповідальність за свідоме замовчування таких фактів. Разом із тим зазначені обставини не звільняють від необхідності хоча б у загальних рисах окреслити указане питання.

Видається, що потенційність судді стати жертвою посягання на його незалежність залежить у першу чергу від деяких його віктимних професійних, кваліфікаційних та інших властивостей. Вони можуть пов'язуватись зі стажем роботи, досвідом професійної діяльності, умінь і навичок, здобутих у процесі відправлення правосуддя, місця роботи та ін. Перші два показники є найбільш важливими для оцінки віктимних рис суддів. Зокрема, результати експертного опитування суддів, працівників органів прокуратури, Національної поліції, а також адвокатів показали, що на професійну уразливість суддів впливають обставини у виді їх професійної незрілості, відсутності вагомого досвіду роботи. Із цих чинників впливають інші, що також були виділені респондентами: зайва довірливість, боязнь не задовольнити вимогу керівництва або прохання колег.

Професійна віктимність суддів, на відміну від їх віктимної поведінки, має так званий статичний характер. Зрозуміло, що алгоритм дій судді у випадку тиску на нього для прийняття певного рішення формується не лише і не стільки у теорії (при складанні кваліфікаційних іспитів перед призначенням на посаду, при підвищенні кваліфікації у Національній школі суддів), скільки на практиці. Саме при здійсненні професійних обов'язків судді набувають важливого досвіду правильної комунікації, яка відповідатиме вимогам суддівської етики і законності, а також виключатиме можливість винесення ними неправосудного рішення під будь-яким зовнішнім впливом.

Аналогічно можна вести мову про уміння і навички суддів, які накопичуються ними при відправленні правосуддя. Важливо, щоб судді використовували увесь їх багаж знань не для приховування посягань на свою незалежність, а навпаки – для дієвого захисту свого незалежного статусу у спосіб, чітко регламентований чинним

законодавством України.

Місце роботи важливе з огляду на визначення ризиків для перетворення судді на жертву розглядуваного злочину. Очевидно, що потенційність втручання у діяльність судового органу буде більшою у столичному суді або суді обласного центру. Найбільш уразливу групу в цьому контексті представляють собою суди міста Києва, де розглядаються найбільш резонансні справи. Вони стосуються вирішення спорів на сотні мільйонів гривень, їх сторонами часто є відомі політики, впливові бізнесмени, інтереси яких у суді представляють висококваліфіковані адвокати. Протилежна ситуація спостерігається у судах, розташованих у другорядних районних центрах країни. Особливо, якщо в останніх немає великих підприємств, простежується більш-менш стабільна криміногенна обстановка. У таких умовах можна говорити, що для суддів, які працюють у подібних районних загальних судах, є невеликими шанси стати жертвою посягання на їх незалежність. Анонсована точка зору підтверджується результатами емпіричного дослідження. Ним встановлено, що частіше повідомляють про факти втручання у свою діяльність саме ті судді, які працюють у судах, розташованих в обласних центрах України.

Інтенсивність впливу на суддю нерідко пропорційна не лише категорії справ, які йому доводиться розглядати, а й обсягу фінансових, матеріальних та інших ресурсів, які є предметом судового оскарження. Тому чим більшим є цей обсяг, тим ймовірнішими будуть у судді ризики стати жертвою втручання у його професійну діяльність. Це щодо господарських і цивільних справ. Під час розгляду кримінальних справ, як підкреслювалось у першому розділі дисертації, ризики для судді є не меншими, особливо, коли на лаві підсудних опиняються члени організованих злочинних груп, злочинних організацій, до складу яких входять злодії «у законі», професійні злочинці. Аналогічно можна говорити про колишніх правоохоронців та інших службових осіб, які обіймали високі посади в органах державної влади і місцевого самоврядування.

Не менш ризикованими для незалежного статусу судді та навіть його подальшої кар'єри, а так само його життя, здоров'я й безпеки близьких є розгляд окремих адміністративних справ. Особливу групу утворюють так звані політичні

справи, що розглядаються у перебігу президентських, парламентських і місцевих виборів. У таких випадках судді можуть відчувати від учасників цих процесів істотний морально-психологічний тиск. Останній може здійснюватись як з боку голови суду та суддів-колег, так й з боку політиків, бізнесменів, представників фінансово-промислових груп. Тому, за великим рахунком, при розгляді усіх категорій справ є чималі ризики для суддів стати об'єктом незаконного впливу і потерпілим від втручання у найрізноманітніший спосіб.

У цьому зв'язку вченими справедливо зазначається, що злочини проти правосуддя, у тому числі які досліджуються, зумовлюються через наявність конфліктних ситуацій під час вирішення спору [275, с. 28]. Цей конфлікт можна пояснити результатом своєрідного уразливого становища судді як арбітра судового спору. Тобто у будь-якому разі у спорі буде сторона, не задоволена або частково задоволена результатом прийнятого рішення. Водночас подібний конфлікт може пов'язуватись із законною і принциповою позицією судді. Тому перший часто ініціюється стороною у справі, іноді за підтримки і сприяння зацікавлених осіб, та виникає не стільки через неприязні відносини, скільки через намагання однієї сторони задовольнити свою вимогу (прохання, вказівку) та певне протиборство іншої сторони (судді), яка не бажає на законних підставах задовольняти предмет такої вимоги.

Наступним блоком представленої дослідницької задачі є здійснення типології жертв втручання у діяльність судового органу, тобто типології суддів. У літературі існують різні підходи й пропонуються різні критерії для проведення типології жертв злочинів. Так, Д. В. Рівман пропонує поділяти жертв злочинів за характером їх поведінки на агресивних, активних, ініціативних, пасивних, некритичних й нейтральних [226, с. 54-56]. За ступенем віктимності виділяють випадкових жертв, жертв з незначним ступенем ризику, жертв з підвищеним ступенем ризику, жертв з дуже високим ступенем ризику. Існує групування жертв злочинів, побудоване за їх роллю у виникненні злочинного діяння. Воно включає три групи жертв: нейтральних; тих, які є спільниками; провокуючих [46, с. 30-32]. Власну типологію жертв розробив В. О. Туляков. Їх він поділив за характеристикою мотивації

провідної віктимної активності на: імпульсивних; жертв з утилітарно-ситуативною активністю; настановних; раціональних; жертв з ретретистською активністю [257, с. 42-47]. У межах дослідження різних видів злочинів розроблялось й чимало інших типологій жертв.

Значення типології жертв злочинів є важливим не лише для теорії кримінологічної науки, а й для практики запобігання злочинності. Групування осіб, які потерпіли від тих чи інших правопорушень, полегшує діяльність органів правопорядку щодо виявлення потенційних жертв і проведення з ними індивідуальної профілактичної роботи [47, с. 84]. Виходячи із предмету цього дослідження, типологія жертв суддів дозволить на науково обґрунтованій основі здійснювати щодо них комплекс заходів віктимологічної профілактики. Це необхідно для недопущення повторної віктимізації, пов'язаної із обмеженням незалежності суддів.

Ґрунтуючись на результатах здійсненого емпіричного і теоретичного дослідження, суддів, у професійну діяльність яких втрутились, пропонується типологізувати за характеристикою їх віктимної поведінки. Указана типологія включає такі умовні типи жертв кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України: пасивні; конформні; «кар'єристи»; недоброчесні; непрофесійно-провокуючі. Розглянемо їх докладніше.

Пасивними жертвами втручання у діяльність судових органів є судді, які, проявляючи пасивність, з певних причин не повідомляють компетентні органи про факт незаконного впливу під час відправлення ними правосуддя. На існування пасивного типу жертв цих злочинів указує відповідна постанова Пленуму Верховного Суду України. У ній наголошується на тому, що судді у своїй діяльності не завжди керуються виключно Конституцією та законами України, піддаються протиправному впливу посадових осіб органів державної влади, суб'єктів політичної діяльності, допускають безкарне втручання у вирішення судових справ. Не здійснюючи належного правового реагування на протиправні тиск та втручання, судді тим самим сприяють поширенню суспільно небезпечних посягань на правосуддя [207].

У цьому зв'язку представляє науковий інтерес не стільки існування такого типу жертв, скільки знаходження відповіді на питання щодо коренів і мотивації подібної пасивної поведінки суддів. Дії таких жертв пояснювались деякими суддями у перебігу експертного опитування відсутністю у частини з них професійної гідності, а також їх слабкою стресостійкістю.

У своїй пасивній поведінці представники цього типу жертв до того ж керуються реальним станом справ щодо реагування держави на випадки посягань на суддівську незалежність. Невтішні статистичні дані, які свідчать про тисячі звернень суддів до ВРП з повідомленням про втручання в їх діяльність, сотні відкритих щороку кримінальних проваджень за ст. 376 КК й одиниці засуджених осіб, які втрутилися у діяльність судів, так чи інакше формують уявлення потерпілих суддів про свою реакцію щодо тиску на них. Вони, знаючи наперед про безперспективність звернення до ВРП, не бажають витрачати свій час в умовах напруженої суддівської роботи і великого навантаження з розгляду сотень справ.

Частина суддів, які все ж таки наважились звернутись до ВРП, намагаються не стільки захистити свою незалежність, скільки убезпечити себе від притягнення до дисциплінарної відповідальності у разі замовчування про такий факт. Адже, як уже зазначалось, чинне законодавство зобов'язує суддю повідомляти ВРП про тиск на нього упродовж 5 днів після того, як йому стало відомо про втручання.

Останнє формулювання є дуже важливим, оскільки суддя може не усвідомлювати факт тиску на нього. Це є актуальним й з огляду на поширеність фактів звернення суддів-колег, голови суду та інших суб'єктів з «проханням» підійти до розгляду конкретної справи з «розумінням» і «підтримати» одну зі сторін. В обстановці типовості таких ситуацій у діяльності судових органів суддя, особливо малодосвідчений, може не розглядати такі дії як втручання в його роботу. Звідси формується великий пласт так званих латентних жертв. Ними є судді, які, з одного боку, не усвідомили факту впливу з боку інших осіб, а, з другого, – про такі факти невідомо ВРП та Офісу Генерального прокурора, які мають вжити необхідних заходів.

Конформні жертви також проявляють певну пасивність у випадках

незаконного впливу на їх незалежність. Цей тип зумовлений вітчизняними традиціями відправлення правосуддя, що сформувались не лише у період незалежної України, а й набагато раніше. На різні прояви пасивної поведінки конформних жертв указують результати емпіричного дослідження. Так, усі групи опитаних у цьому зв'язку виділили: намагання суддів не попасти у поле зору ЗМІ чи громадських організацій (38,5 % суддів, 39,9 % прокурорів, 33 % поліцейських, 21,4 % адвокатів); небажання суддів конфліктувати з учасниками судового процесу (32,5 % суддів, 35,8 % прокурорів, 30,5 % поліцейських, 16,1 % адвокатів); спроба суддів уникнути конфлікту з правоохоронними органами та не допустити його небажані наслідки (16 % суддів, 11,9 % прокурорів, 10,3 % поліцейських, 57,1 % адвокатів).

На відміну від пасивного типу, такі жертви характеризуються спрямованістю слідувати неформальній культурі (субкультурі) поведінки критичної маси суддів, які утворюють ядро суддівського корпусу. Тобто їх мотивація якісно відрізняється від причин віктимної поведінки попереднього типу жертв. Судді, які відносяться до цього типу, у разі навіть усвідомлення факту втручання у їх професійну діяльність не афішують цією інформацією. У такий спосіб вони намагаються не виділятися, не бути «білою вороною» у суддівському середовищі, не бажають привертати до себе, своєї діяльності, а також колективу, в якому працюють, зайвої уваги з боку органів суддівського врядування. Упевненість слідування своєрідній професійній конформності збільшується, якщо втручання не пов'язано з великими ризиками для життя і здоров'я судді, безпеки його близьких та подальшої кар'єри такого служителя Феміди.

Тип *судді-кар'єриста* складається із жертв, які проявляють інертну й нейтральну віктимну поведінку при захисті своєї незалежності. Вона характеризується мовчанням, ігноруванням незаконного впливу на свою діяльність. Це здійснюється такими особами для «обміну» своєї індиферентності у питаннях реагування на порушення законності при відправленні правосуддя навіть з можливим винесенням у подальшому неправосудного рішення на відповідні службові переваги й перспективи кар'єрного зростання. Тобто, поступаючись

власною принциповістю, судді-кар'єристи прагнуть одержати певні професійні дивіденди, особливо, якщо задоволений предмет незаконного впливу з боку голови суду, а тим більше з боку вищого судового керівництва. Зрозуміло, що у діях цього типу суддів є ознаки винесення неправосудного рішення.

Актуальним цей тип жертв був до 2016 р., коли мав місце інший порядок призначення суддів. Уперше вони призначались на строк 5 років. Усі судді природно переймались своєю подальшою кар'єрою. Для збільшення шансів призначення на посаду судді безстроково такі жертви намагалися, за можливості, уникати конфліктів, привертати до себе зайву увагу ЗМІ та громадськості при розгляді резонансних справ. Адже будь-яка «тінь», що могла впасти на репутацію такого судді, була здатна негативно відбитись на його кар'єрі. Тому цілком допускається, що деякі судді, намагаючись бути нейтральними у своїй службовій діяльності, з метою просування по службі, могли частково поступитись своєю принциповістю і судовою незалежністю, свідомо створюючи умови для безперешкодного втручання інших, особливо впливових осіб (голови суду, депутатів, керівників центральних органів виконавчої влади, керівників силових відомств) у свою діяльність.

Тип жертви-кар'єриста включає й інший умовний підтип судді-комбінатора. Такі особи поступаються своєю незалежністю й, відповідно, виносять потрібне певній особі рішення, яке є апріорі незаконним (неправосудним), для створення своєрідної подушки професійної безпеки. Вона виявляється у взаємній підтримці у майбутньому з боку осіб (членів ВРП, керівників правоохоронних органів), які вплинули на суддю й прохання яких було задоволено. Це стосується і випадків розгляду такими впливовими особами дисциплінарних проваджень, відкритих проти судді-кар'єриста, або можливості їх впливу на рішення за такими провадженнями. Тобто фактично ухваленню таким суддею рішення завжди передують тиск з боку указаних суб'єктів, чим і користується суддя у своїх низьких цілях, пов'язаних з уникненням дисциплінарної відповідальності.

Недоброчесний суддя характеризується попередньою неетичною й недоброчесною поведінкою. Вона створює йому недобру репутацію як особі, з

якою, за необхідності, можна домовитись з питань винесення на користь зацікавленої сторони бажаного судового рішення. Недарма усі групи опитаних респондентів (57,1 % адвокатів, 22 % прокурорів, 19,5 % поліцейських, 5,3 % суддів) зазначили, що на уразливість суддів стати жертвою зовнішнього тиску істотним чином впливає їх бажання незаконного збагачення.

Деякі науковці, які здійснювали класифікацію жертв злочинів, виділяють тип жадібної жертви. Її Г. фон Гентіг відносив до категорії легких жертв. Це пов'язується з надмірним прагненням таких осіб до вигоди, яке порушує їх розум, життєвий досвід, внутрішній голос, що нерідко попереджає людину про небезпеку [40, с. 72]. У представників недоброчесного типу суддів також наявна жадібність. Вона підсилює їх бажання незаконного збагачення. Останнє реалізується у випадках, коли незаконна вимога іншої особи в ухваленні суддею потрібного рішення поєднується з пропозицією або обіцянкою надання неправомірної вигоди.

Непрофесійно-провокуючий тип жертв, у діяльність яких втрутилися, вирізняється учиненням непрофесійних дій, які суперечать нормам матеріального і процесуального права й не сприяють винесенню суддею справедливого й об'єктивного рішення. Непрофесійність судді може виражатись у затягуванні розгляду справи, симпатизуванні одній зі сторін у справі, необ'єктивній оцінці наданих доказів, неправильній кваліфікації дій підсудних, неправильному тлумаченні норм чинного законодавства тощо.

Перелічені непрофесійні дії судді доповнюються його неухважністю, поверховістю, неосвіченістю, втомою і навіть страхом. Усе це може вплинути на прийняття помилкового рішення. Непрофесійність судді також проявляється в його емоціях на судовому процесі, які здатні перебудуватися у мотиви поведінки: помста обвинуваченому за вчинений злочин; презирство до обвинуваченого; помста стороні у справі; прояв симпатії або жалю до потерпілого (його родичів); вияв альтруїзму до усіх сторін у справі тощо [274, с. 122, 124].

Подібні та інші непрофесійні дії судді цілком можуть спровокувати учасників судового процесу. Вони, вичерпавши правові засоби захисту своїх прав, розуміючи упередженість й небезсторонність з боку судді, вдаються до незаконних способів

пошуку правди, які нерідко зводяться до втручання у діяльність судових органів.

Найбільш поширеними типами жертв втручання у діяльність судових органів вважаються пасивні й конформні. За їх рахунок утворюється велика група латентних жертв таких кримінальних правопорушень у сфері правосуддя. Ними є судді, які фактично зазнали втручання у свою діяльність, однак із певних суб'єктивних причин не повідомили про такий факт ВРП та Офіс Генерального прокурора.

Усі проаналізовані види жертв об'єднує те, що своєю уразливою поведінкою судді сприяють формуванню специфічного й сприятливого для злочинців віктимного середовища. Воно зручне для винних у реалізації їх злочинної мотивації, спрямованої проти незалежності, неупередженості та безсторонності суду.

Вивчення стану втручання у діяльність судових органів, особи злочинця, який посягнув на незалежність судового органу, комплексу зовнішніх й внутрішніх криміногенних чинників, які зумовлюють поширення цих кримінальних правопорушень, а також визначення ролі самих суддів у детермінуванні останніх дає підстави для розробки перспективних напрямів і заходів їх запобігання.

Висновки до розділу 3

1. Криміногенні чинники, що зумовлюють втручання у діяльність судових органів, розділено за рівнем системи їх поширення на дві великі групи: зовнішньосистемні (зовнішні), які функціонують поза сферою правосуддя, та внутрішньосистемні (внутрішні), що пов'язані з діяльністю судових органів.

2. Зовнішні криміногенні чинники охоплюють:

а) нестабільність соціально-економічної ситуації в державі (несправедливий перерозподіл національного багатства; фейкова приватизація державного майна; майнове розшарування населення; низький рівень зайнятості останнього; макроекономічна нестабільність; бідність більшої частини українців та ін.);

б) політичний вплив на відправлення правосуддя (давні традиції впливу законодавчої і виконавчої влади на сферу правосуддя; часткова узурпація влади Президентом В. Януковичем; поширення «телефонного» права);

в) неефективність діяльності правоохоронних органів (прорахунки в роботі

органів прокуратури; складність розслідування досліджуваних правопорушень);

г) корупція в органах державної влади і органах місцевого самоврядування (формування в Україні специфічного типу державного управління; поширеність службових зловживань; кругова порука; деформована корупційна корпоративна солідарність; застарілі неефективні підходи управління персоналом; бюрократичні прояви; недієвість антикорупційних органів);

д) обмеженість правової культури і правосвідомості громадян (моральна криза українського суспільства; правовий нігілізм громадян; низький рівень довіри до судової системи; неповага учасниками судового процесу суддів та нехтування їх незалежністю);

е) скудність морально-етичних та професійних якостей окремих адвокатів і журналістів (свідоме затягування адвокатами судового процесу; зловживання ними процесуальними правами; надання неправової допомоги своїм клієнтам; недоліки діяльності КДКА; зловживання журналістами «джинсовою» продукцією; непрофесійний підхід у роботі редакційних відділів ЗМІ);

є) недосконалість чинного законодавства України (вади у формулюванні назви і диспозиції ст. 376 КК; помилковість уведення інституту кримінального проступку; відсутність у КПК норми щодо обов'язку слідчого та суду встановлювати причини та умови вчиненого злочину; прискорений режим законотворчого процесу; частково неконституційний характер судової реформи, ініційованої Президентом України у 2019 р., та ін.).

3. До внутрішніх криміногенних чинників, що зумовлюють учинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, віднесено:

а) забезпечення не у повному обсязі соціальних гарантій незалежності суддів (не отримання усіма суддями установленого законом розміру оплати праці; обмеження гарантій суддівської незалежності шляхом прийняття неоднозначних законів; невиконання зобов'язань із достойного довічного грошового утримання суддів; не забезпечення житлових умов суддям, які цього потребують, та ін.);

б) прорахунки у кадровому, фінансовому, матеріально-технічному забезпеченні роботи судових органів (кадровий дефіцит у судах; перекося у

співвідношенні штатної та реальної чисельності суддів; значне робоче навантаження на суддів; труднощі з добором присяжних; системне недофінансування потреб судової влади тощо);

в) недоліки судового реформування (дублювання функцій ВРП і ВККСУ; потрапляння до лав суддів деяких осіб, які не відповідають кваліфікаційним вимогам; недоброчесність окремих членів ВРП; обмеженість повноважень ВРП у належному реагуванні на факти впливу на суддів; відсутність повноцінного суду присяжних; істотне скорочення суддівського корпусу; неконституційний характер окремих положень судової реформи, ініційованої Президентом у 2019 р.; малоефективна система виконання судових рішень; не запровадження Електронного суду та ін.);

г) недостатній рівень суддівської етики (прецеденти неетичної поведінки суддів, особливо у побуті, при спілкуванні поза межами суду; непрофесійна поведінка при відправленні правосуддя; наявність суддівської субкультури);

д) корупція у сфері правосуддя (керування деякими суддями при винесенні рішення власною вигодою; шантаж окремими головами судів підлеглих для ухвалення певного рішення; провокації з боку сторін у справах, адвокатів в одержанні суддями неправомірної вигоди та ін.);

е) відсутність належної охорони судів і особистої безпеки суддів (недостатня охорона будівель і приміщень суду; незавершеність створення підрозділів Служби судової охорони; незадовільний режим охорони судів, розташованих у Донецькій і Луганських областях; незабезпечення належного перепускного режиму у судах, унаслідок чого відвідувачі судів проносять із собою заборонені предмети; відсутність у співробітників судової охорони вогнепальної зброї);

є) недоліки у діяльності суддівського врядування й самоврядування (необ'єктивність прийнятих ВРП рішень у межах дисциплінарних проваджень; урахування ВРП не усіх рекомендацій, що висловлюються органами суддівського самоврядування; неоперативне реагування ВРП на факти щодо тиску на суддів; тривалий розгляд ВРП справ за повідомленнями суддів про втручання в їх діяльність; недосконалість роботи ВККСУ у кваліфікаційному оцінюванні

кандидатів на посаду судді; часткове урахування ВККСУ пропозицій ГРД; практика замовчування на зборах окремих судів фактів неетичної, недоброчесної, непрофесійної поведінки суддів та випадків тиску на суд; обмеженість повноважень з'їзду суддів України та Ради суддів України у захисті професійних інтересів служителів Феміди тощо);

ж) слабка комунікація судових органів із ЗМІ та громадянським суспільством (недостатня прозорість діяльності судових органів; неадекватне реагування деяких журналістів на обмеження у висвітленні інформації про судові процеси; маніпулювання відомостями про роботу судів в умовах інформаційного вакууму у сфері правосуддя; непрофесійність прес-служб певних судів та ін.).

4. Потерпілими від втручання у діяльність судових органів можуть бути судді, присяжні та народні засідателі. Судді – найбільш поширена й одночасно уразлива група жертв цих кримінальних правопорушень.

5. Потенційність судді стати жертвою посягання на його незалежність залежить від деяких його віктимних властивостей, які пов'язуються зі стажем роботи, досвідом професійної діяльності, умінь і навичок, здобутих у процесі відправлення правосуддя, місця роботи та ін.

6. Суддів, у діяльність яких втрутилися, типологізовано за характеристикою їх віктимної поведінки на такі умовні типи: пасивні, конформні, «кар'єристи», недоброчесні, непрофесійно-провокуючі.

Пасивні жертви не повідомляють компетентні органи про факт незаконного впливу під час відправлення ними правосуддя унаслідок небажання витратити свій час в умовах великого виробничого навантаження та безперспективності притягнення винних до відповідальності.

Конформні жертви також проявляють пасивність у реагуванні на факт втручання в їх діяльність. Однак вона зумовлена усталеними традиціями суддівського середовища (субкультурою), небажанням таких жертв виділятися, привертати до себе зайвої уваги органів суддівського врядування.

Жертви-кар'єристи використовують незаконний вплив на їх діяльність і навіть задоволення предмету такого впливу у власних інтересах. Це здійснюється для

подальшого кар'єрного зростання або для уникнення дисциплінарної відповідальності у разі реального або потенційного порушення вимог суддівської етики.

Недоброчесна жертва, допускаючи раніше участь у корупційних практиках, створює собі відповідну репутацію для можливості втручання інших осіб у її діяльність.

Непрофесійно-провокуючий тип жертв характеризується непрофесійною поведінкою, що провокує сторони у справі захищати свої права неправовими методами.

Найбільш поширеними із виділених вище типами жертв втручання у діяльність судових органів є пасивні й конформні. За їх рахунок утворюється великий пласт латентних жертв таких кримінальних правопорушень у сфері правосуддя, які не повідомляють компетентні органи про тиск на їх діяльність.

РОЗДІЛ 4

ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ВТРУЧАННЮ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ

4.1 Загальносоціальне запобігання втручанням у діяльність судових органів

Запобігання злочинності – важливий пласт кримінологічного знання. Фактично усі складові предмета кримінології (злочинність, особа злочинця, причини та умови злочинів, жертва злочинів) покликані для формування науково обгрунтованої й методологічно вивіреної системи взаємопов'язаних між собою напрямів і заходів обмеження злочинності та її окремих проявів. Це пояснюється тим, що кримінологічна наука має передусім прикладну спрямованість щодо створення безпечного для громадян середовища, захисту їх прав і законних інтересів, забезпечення належного стану законності у різних сферах держави і суспільства. Сфера правосуддя у цьому зв'язку не є виключенням. Тому представлене наукове завдання, пов'язане із розробкою перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 376 КК України, можна вважати центральним у цьому кримінологічному дослідженні.

Перед здійсненням указанного дослідницького завдання виникає необхідність в уточненні деяких методологічних питань. Вони стосуються:

а) категоріально-термінологічного апарату щодо визначення родового поняття у контексті обмеження поширення злочинних проявів, спрямованих проти незалежності судових органів;

б) визначення поняття запобігання втручанням у діяльність судових органів;

в) рівнів запобігання правопорушенням, що вивчаються;

г) класифікації напрямів, що відносяться до різних рівнів запобіжної діяльності у цій царині;

д) місця кримінологічного запобігання указаним правопорушенням у загальній системі соціально-правового впливу на незаконні прояви у сфері правосуддя тощо.

У науковій літературі мають місце різні підходи щодо головного терміна, яким позначається діяльність з обмеження злочинності. Такими називаються «протидія», «боротьба», «попередження», «запобігання», «контроль», «кримінологічна політика», «державна політика боротьби із злочинністю» та ін. При цьому обстоюється поширена точка зору, що саме термін «запобігання» охоплює усі напрями, заходи, стратегії обмеження злочинності.

Так, А. П. Закалюк свого часу надав поглиблене наукове обґрунтування застосування саме терміна «запобігання», яким позначається увесь комплекс діяльності, спрямованої на перешкоджання злочинності [89, с. 318-324]. Це поняття по праву розглядається як узагальнююче та базове в указаній сфері [130, с. 77]. Послідовним у цьому питанні є й В. В. Голіна, який також обстоює аналогічну точку зору [57, с. 14-16]. На користь такої позиції можна зазначити, що наразі у західній кримінології найбільш уживаним подібним терміном є «prevention», який перекладається саме як «запобігання» [114, с. 20]. Разом із тим нами не виключається можливість застосування у цьому контексті іншої термінології.

Під запобіганням злочинності традиційно прийнято розуміти сукупність різноманітних видів діяльності та заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин із метою усунення негативних явищ і процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення учинення злочинів на різних етапах злочинної поведінки [132, с. 155, 156]. Ґрунтуючись на цьому визначенні, а також ураховуючи проаналізовані раніше теоретичні підвалини кримінологічного пізнання досліджуваних правопорушень, під запобіганням втручання у діяльність судових органів пропонується вважати діяльність державних і недержавних суб'єктів щодо вдосконалення суспільних відносин для забезпечення законності у сфері правосуддя, усунення зовнішніх і внутрішніх негативних явищ і процесів, що породжують посягання на незалежність судових органів і суддів й сприяють їм, а також недопущення будь-якого незаконному впливу і тиску на суд на різних стадіях злочинної поведінки.

Особливого значення набуває виділення рівнів запобіжної діяльності. Такими у літературі вважаються загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та

індивідуальне запобігання злочинності. Окремим блоком зазвичай виділяється віктимологічна профілактика. Беручи до уваги, що втручання у діяльність судових органів нами розглядається не як прояв незаконної поведінки окремих учасників судового процесу, а загалом як негативне явище соціальної дійсності у сфері правосуддя, тому індивідуальне запобігання пропонується включити до спеціально-кримінологічного рівня. У будь-якому разі заходи останнього спрямовані проти відповідних детермінантів множини одиничних правопорушень, досліджених в узагальненому виді.

Щодо місця кримінологічного запобігання указаним правопорушенням у загальній системі соціально-правового впливу на незаконні прояви у сфері правосуддя, то тут спостерігаються різні підходи. Більш аргументованою вважається позиція щодо пріоритетності саме некарального (кримінологічного) напряму у сфері запобігання як злочинності загалом, так й різним злочинам у сфері правосуддя, зокрема, включаючи посягання на незалежність судових органів. Так, відомий французький філософ М. Фуко свого часу справедливо наголошував на тому, що «треба позбавитись ілюзії, нібито кримінально-правова система є головним чином засобом боротьби з правопорушеннями» [55]. Цю ідею продовжує В. М. Др'омін, підкреслюючи, що «...кримінально-правові заборони не здатні змінити ані соціальний статус людей у суспільстві, ані їх відношення один до одного, ані систему колективних цінностей. Влада, яка розраховує на всесилля каральних заходів у протидії злочинності, приречена на невдачу...» [77].

Цілком можна підтримати указані тези. Тому покладати великі надії на дієвість репресивного напряму запобігання втручання у діяльність судових органів не приходиться. Звідси слід звернутись у бік іншого підходу щодо обмеження злочинних проявів. Він спирається на кримінологічну теорію запобігання злочинності, яка є більш гуманною, ефективною, однак позитивні результати якої настають не так швидко, як того очікує суспільство. Особливо це стосується загальносоціального запобігання.

У науковій літературі указується, що головним стандартом діяльності судової влади, судових органів і суддів є забезпечення їх незалежності. Реалізація цієї засади

має певні особливості, що виражається у трьох основних складових: 1) наявність політичної волі; 2) дотримання суддями стандартів суддівської етики; 3) особиста відповідальність суддів за прийняті рішення [250]. Це – фундаментальна тріада напрямів забезпечення незалежності судових органів. Є думка, що вона має втілюватись й одночасно поєднуватись з іншими напрямками і заходами кримінологічного запобігання, основне місце у структурі якого посідає загальносоціальний рівень.

Загальносоціальне запобігання по праву відіграє головну роль в обмеженні поширеності злочинності. Завдяки саме таким заходам, як відмічають кримінологи, суспільство може управляти злочинністю й контролювати її у прийнятних межах [14]. Мета загальносоціального запобігання указаним правопорушенням полягає у розробленні певних організаційно-інституційних, психологічних, морально-етичних та інших стандартів діяльності судових органів, які б звели ризики посягань на незалежність судів і суддів до мінімуму. Крім цього, загальне запобігання є базисом для більш цілеспрямованого ешелонного впливу на поширення незаконних проявів у сфері правосуддя, яке пов'язується зі спеціально-кримінологічним запобіганням.

Опосередкований характер впливу різноманітних загальносоціальних заходів на відповідні криміногенні об'єкти у виді прорахунків державної політики, у тому числі у сфері правосуддя, недоліків судового реформування, вад у діяльності пов'язаних із судами державних органів, а так само кризи соціально-психологічної сфери українського суспільства здатні покращити його політичний, соціальний, економічний стан й культурний клімат.

Суб'єктами загальносоціального запобігання втручанню у діяльність судових органів є ВР України, яка виробляє державну політику, відповідає за прозорість політичному й намічає орієнтири для реформування судової системи. Це також ДСА, яка забезпечує відповідними ресурсами діяльність судів України, ВРП у контексті забезпечення законності у діяльності суддів та захисту їх незалежного статусу, ВККСУ щодо вирішення кадрових проблем судової системи, Офіс Генерального прокурора, який реформує близькі до сфери правосуддя органи прокуратури, органи адвокатури, інші органи державної влади, а також громадськість у виді ГРД та

окремих громадян тощо.

У літературі правильно відмічається, що ефективно запобігання незаконному впливу на суди може бути забезпечене лише в єдності двох векторів соціально-управлінського впливу: зовнішнього й внутрішнього [21; 18]. Такий підхід є методологічно послідовним, оскільки зовнішні заходи запобігання мають спрямовуватись на обмеження криміногенної дії зовнішніх детермінантів цих злочинів, а внутрішні – відповідно на внутрішні чинники, що зумовлюють втручання. Тому вказані зовнішні та внутрішні заходи розчинятимуться у структурі загальносоціального, спеціально-кримінологічного та віктимологічного запобігання.

Деяких дослідників іноді дорікають у тому, що загальносоціальні заходи запобігання різним злочинам мають кальковий характер, не відрізняються оригінальністю і власною специфікою. Вважаємо, що злочинів проти правосуддя це аж ніяк не стосується. Адже вказана сфера має низку особливостей, що відбивається на статусі судових органів, їх місця у системі державного управління, структурі цих органів, правах і обов'язках основних представників цієї сфери у виді суддів, присяжних, народних засідателів, а головне – напрямках подальшої розбудови, реформування й удосконалення діяльності судових органів. Видається, що усе перелічене має урахуватись при формуванні концепції загальносоціального запобігання втручання у діяльність судів.

Специфіка сфери правосуддя й функцій, що покладаються на неї згідно із чинним законодавством України, разом із виділеними вище об'єктами запобіжного впливу зумовлює відповідне наповнення загальносоціального запобігання посяганням на незалежність суддів. До цього рівня запобіжної діяльності пропонується включити таке:

- 1) заходи щодо посилення гарантій незалежності суддів;
- 2) заходи у межах судового реформування;
- 3) реформування суміжних із правосуддям сфер та органів (політична система, прокуратура, адвокатура, соціокультурна сфера) та ін.

Заходи щодо посилення гарантій незалежності суддів. У літературі відмічається, що складовою частиною принципу незалежності суддів є певні правові

гарантії, які забезпечують його ефективне функціонування [64]. Фактично від досконалості системи їх практичної реалізації залежить доля існування судової влади в Україні [83]. Окремі науковці, підкреслюючи важливість цих гарантій для справедливого, неупередженого й безстороннього правосуддя, пропонують навіть передбачити кримінальну відповідальність за їх скасування чи обмеження [7]. Вважаємо таку пропозицію недоречною й емоційно перебільшеною. Разом із тим держава має не лише формально закріплювати гарантії незалежності суддів на законодавчому рівні, а у першу чергу запроваджувати ефективний механізм їх реалізації.

Зазначені гарантії закріплені у ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. У цій нормі гарантії незалежності суддів наведені у певному хронологічному порядку: від призначення суддів на посаду – до їх відставки. У цьому є певна логіка. Однак послідовність аналізу цих гарантій з огляду на запобігання втручанню у діяльність судових органів здійснюватиметься саме у контексті авторського бачення їх значущості, пріоритетності й практичної цінності для суддів.

Незважаючи на різний характер (загальний та спеціальний) й природу (економічну, ідеологічну, судоустрійну, процесуальну) указаних гарантій [63, с. 13], усі вони спрямовані на покращення загального стану суспільних відносин у сфері правосуддя. Тому розробка перспективних напрямів і засобів їх забезпечення можна розглядати у межах загальносоціального запобігання правопорушенням, що вивчаються.

Гарантія у виді належного матеріального та соціального забезпечення судді вважається центральною. На ній наголошувалось експертами під час їх анонімного опитування. Зокрема, 19,5 % суддів, 15,1 % прокурорів, 11 % слідчих Національної поліції й 8,9 % адвокатів зазначили, що для запобігання втручанню у діяльність судових органів потребує посилення грошового, соціального і матеріального забезпечення суддів.

Результати емпіричного дослідження пояснюються важливістю грошового та соціального стимулювання діяльності служителів Феміди, що цілком відповідає

капіталістичним відносинам. У багатьох західних країнах соціальне забезпечення суддів має високий рівень. За даними РЄ, найбільше грошове забезпечення суддів спостерігається у Шотландії, Норвегії та Швейцарії. У цих країнах судді у річному вираженні отримують у середньому без сплати податків 130–160 тис. євро. Це у 2-3 рази більше за середні доходи громадян указаних держав [241]. У Великій Британії судді завдяки пільговому оподаткуванню отримують не лише високу зарплатню, а й пенсійне забезпечення [41, с. 10]. Одним з найбільших грошове забезпечення суддів є у Сінгапурі, яке сягає 800 тис. дол. США на рік [61]. Політика перелічених та багатьох інших країн світу в указаній сфері має свою логіку.

Насправді заможний та соціально забезпечений суддя – умова для його кропіткої й складної праці, належної поведінки, яка укладається у визначені морально-етичні рамки. Є думка, що у наш час лише належним грошовим і соціальним стимулюванням працівників можна добитись високих результатів у професійній діяльності. Розуміння суддями великої відповідальності, покладеної на них згідно із чинним законодавством, та ризиків утратити наявні високі соціальні гарантії, включаючи перспективу отримання достойного пенсійного забезпечення або довічного грошового утримання, і має перетворитись на своєрідний запобіжник від перетворення на жертву зовнішнього впливу, у корупціонера чи бюрократа.

Продумана соціально-економічна політика держави у межах загальносоціального запобігання втручання у діяльність судових органів стосується насправді не лише суддів, хоча вони вважаються у цьому зв'язку головними об'єктами державної підтримки. Позитивні наслідки економічної відбудови країни мають торкнутись й інших учасників судових процесів, а також осіб, залучених до іноді багаторольової «вистави» щодо тиску на суддів. У цьому процесі, як відомо, часто беруть участь адвокати, прокурори, журналісти, громадські активісти, службові особи інших органів державної влади. Тому у випадку високих гонорарів у адвокатів, які їх клієнти готові давати за законну кваліфіковану юридичну допомогу, достойного грошового забезпечення журналістів, які не забажають працювати у розріз журналістській етиці, наявності постійного й високооплачуваного місця роботи у спортсменів та інших осіб, які залучаються до акцій протесту, будуть

меншими стимули погодитись на виконання замовлень з боку сторін у справі щодо того чи іншого впливу на суд. Аналогічно можна вести мову й про інших суб'єктів, які на практиці беруть участь у посяганнях на судову незалежність.

Умовним плацдармом для посилення соціального і матеріального забезпечення суддів має стати продумана соціально-економічна політика держави, спрямована на усунення низки детермінантів, виділених у попередньому розділі праці. Зокрема, виникає гостра необхідність у стабілізації економічних процесів, усуненні економічних наслідків глобальної фінансової кризи, зумовленої пандемією від хвороби COVID-19, а також соціально-економічних наслідків російської військової агресії. Є потреба у зменшенні тіньової економіки, ускладненні виведення капіталу за кордон, посиленні соціальної відповідальності великого бізнесу, приватизації тисяч нерентабельних державних підприємств, активізації зайнятості населення, особливо молоді, реальному зменшенні частки громадян, що перебувають за межею бідності, тощо.

Водночас керівництво країни має не забувати про інші джерела наповнення бюджету. Одним з таких вважається ринок землі, який може з'явитись лише після запровадження земельної реформи. За оцінками фахівців, ця реформа лише за кілька років здатна наповнити дохідну частину бюджету України на десятки мільярдів гривень [110]. Прийняття відповідного Закону [191] у цій сфері недостатньо, оскільки необхідно створити дієвий механізм щодо використання земель сільськогосподарського призначення, захисту прав їх власників, фермерів, усунення перешкод для сплати податків.

Аналогічно можна вести мову про ігорний бізнес, дозвіл на здійснення якого відновлено у 2020 р. [194] Потребує також створення прозорої економічної політики держави у сфері вирубки лісів з метою його подальшого експорту за кордон, видобування бурштину та інших корисних копалин, включаючи нафту, природний газ, залізну руду, вугілля, марганець та ін. У післявоєнний період набуває актуальності активізація діяльності урядових структур щодо залучення зовнішніх інвестицій, у тому числі за рахунок заблокованих фінансів країни-агресора, для відбудови України. Вона має, окрім іншого, включати й будівництво, відновлення та

ремонт повністю або часткового зруйнованих чи пошкоджених будівель судових органів. Це необхідно для забезпечення доступності правосуддя для громадян нашої країни.

Разом із тим під час соціального забезпечення суддів має обмежуватись практика його штучного блокування через не проходження частиною суддів кваліфікаційного оцінювання, зумовленою перевантаженістю ВККСУ. Рекомендується також судовій владі переглянути підходи щодо житлового забезпечення суддів, кожний шостий з яких наразі потребує поліпшення своїх житлових умов. При цьому варто перейняти прогресивний зарубіжний досвід щодо відмови від надання у користування суддям службового житла з можливістю його переходу за певних умов у їх власність. Це має компенсуватись відповідним збільшенням розміру їх заробітної плати.

Гарантія незалежності суддів у виді їх недоторканності та імунітету має також важливе значення попри відсутність у чинному законодавстві України чіткого розмежування цих категорій [273]. На цій фундаментальній вимозі наголошується у міжнародному законодавстві, яке стосується правових гарантій незалежності суддів. Зокрема, у Великій хартії суддів (2010 р.) указується, що невід'ємним елементом незалежності суддів є їх недоторканність. У Висновку № 1 КРЄС 2001 р. підкреслюється, що незалежність суддів, яка виражається у тому числі в їх імунітеті, є прерогативою чи привілеєм, що надається не на користь власних інтересів суддів, а для забезпечення верховенства права та в інтересах тих осіб, які прагнуть та очікують правосуддя [74, с. 20, 49].

Недарма учені недоторканність разом із незмінюваністю називають особливими гарантіями незалежності суддів. Перша з них вважається винятком із конституційного принципу рівності усіх громадян перед законом і судом [63, с. 14]. Тому держава має не лише гарантувати це положення, а й втілювати його у життя. Для цього слід не допустити не лише реального позбавлення суддів їх недоторканності як виключного права уникнути переслідування за власну принциповість, а й предметного розгляду таких ініціатив з боку деяких політиків. Подібні висловлювання часто мали місце у 2019 р., коли ВР розглядала

законопроект про позбавлення народних депутатів їх недоторканності. Однак ці два види імунітету неможна порівнювати, особливо у світлі спаплюження депутатами за роки незалежності України вотуму довіри до них з боку громадян, а також втрати депутатським імунітетом того первісного значення, яким він наділявся у період прийняття Конституції України у 1996 р.

У бік критиків існування у суддів недоторканності слід зазначити, що у ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. передбачена спеціальна процедура позбавлення у певних випадках суддів їх недоторканного статусу і притягнення до відповідальності.

Окремого значення набуває гарантія незалежності суддів у виді забезпечення їх особистої безпеки, членів їх сім'ї, майна, а також інших засобів їх правового захисту. Цей напрям загальносоціального запобігання має змішаний характер, оскільки одночасно відноситься й до спеціально-кримінологічного рівня. На указаній гарантії здійснили особливий наголос опитані експерти. Зокрема, 46,7 % суддів, 26,1 % прокурорів, 21, 4 % адвокатів, 20,2 % слідчих Національної поліції, які були опитані, указали, що для підвищення ефективності запобігання втручанням у діяльність судових органів необхідно на високому рівні забезпечувати особисту безпеку суддів та членів їх родин.

Держава має створити усі сприятливі умови, які, з одного боку, забезпечать якісне виконання суддями покладених на них функцій, а, з другого, – не допустять втручання в їх роботу та забезпечать безпеку як суддям, так й членам їх сімей. У контексті загальносоціального запобігання указана гарантія здебільшого зводиться до фінансування у повному обсязі потреб Служби судової охорони. Інші аспекти діяльності цього суб'єкта охоплюються заходами спеціально-кримінологічного й віктимологічного запобігання.

Визначального значення набуває така гарантія, як незмінюваність судді. На ній наголошується у міжнародно-правових стандартах незалежності суддів. Вона виражається у тому, що судді здійснюють свої повноваження до досягнення пенсійного віку або настання інших підстав, які унеможливають відправлення правосуддя ними (смерть, тяжка хвороба, притягнення до дисциплінарної

відповідальності та ін.) [82, с. 62]. При цьому є дуже важливим, щоб у законодавстві конкретизувались обставини, настання яких приводить до складання суддями своїх повноважень. Це стосується й органів, що мають право ініціювати відкриття дисциплінарних проваджень проти суддів, видів порушень, за які передбачаються конкретні правові наслідки аж до усунення судді із займаної посади. Нагадаємо, що у нашій країні органом із такими повноваженнями є ВРП.

Деякі правники підкреслюють, що гарантія незмінюваності суддів буде мати реальне значення й забезпечувати суддівську незалежність за наявності двох умов: а) буде поставлена під судовий захист; б) суддя буде захищеним не лише від довільного звільнення, а й довільних переміщень з одного місця роботи на інше [63, с. 14].

Відповідальність за неповагу до суду чи судді – ще одна гарантія незалежності судових органів, регламентована як Конституцією України (ст. 129), так й галузевим законодавством. У ст. 185³ КУпАП передбачена адміністративна відповідальність за неповагу до суду або Конституційного Суду України [111]. Є думка, що своєрідною неповагою до суду можна розглядати й різні посягання на незалежність судових органів, включаючи кримінальні правопорушення, передбачені ст. 376 КК України.

Разом із тим відмітимо, що одна справа декларувати захист поваги до суду, а інша справа реально реалізовувати його. Тому вкрай важливо реагувати з боку служителів Феміди на будь-які дії інших осіб, що містять ознаки неповаги до суду з тим, щоб слова з образами не переросли у погрози, вимоги, вказівки або ще гірше: хуліганські прояви, зрив судових засідань, шантаж та інші незаконні дії, які охоплюються втручанням у діяльність суду.

Гарантії незалежності суддів виражаються й в окремому порядку фінансування та організаційному забезпеченні діяльності судів. Упровадження цієї законодавчої вимоги можливе лише у належному фінансуванні державою судової влади і системи її органів. На це особливо наголошується у чинній Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [206], яка хоча і прийнята ще у 2006 р., однак й досі не втратила своєї актуальності.

Головним суб'єктом реалізації указаної гарантії є ДСА. На неї покладаються життєво важливі для усієї системи судових органів (і не тільки) повноваження [200], які укладаються у загальносоціальний вектор запобігання посяганням на незалежність суддів. Аналіз цих повноважень дозволяє об'єднати їх у кілька груп заходів, спрямованих на: організацію забезпечення діяльності органів судової влади; забезпечення належних умов діяльності судів загальної юрисдикції, ВККСУ, Національної школи суддів України та органів суддівського самоврядування; участь у формуванні судів загальної юрисдикції [173, с. 226-229] тощо.

Незалежність суддів, окрім іншого, має також забезпечуватись гарантією, що полягає в особливому порядку їх призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення. Загалом в Україні створена відповідна правова основа для реалізації указаних складових цієї гарантії. Однак на практиці труднощі виникають саме під час їх втілення у життя. Дослідження міжнародно-правових та європейських стандартів незалежності судових органів дає підстави виділити найбільш актуальні аспекти.

Щодо призначення суддів та їх професійної кар'єри, то усі рішення у цій сфері мають базуватись на об'єктивних критеріях, а відбір суддів та їх просування по службі повинні спиратись на професійні якості з урахуванням рівня кваліфікації, порядності, здібностей та ефективності [7, с. 54].

Фахівці Венеціанської комісії радять також, що кваліфікаційний тест (іспит) для діючих суддів може створити проблеми із суддями, які виникли, наприклад, свого часу в Сербії, та поставити під загрозу існування інституту незалежності суддів. Тому рекомендується уникати оцінювання суддів за допомогою тестів. Також КРЄС закликає усі держави-члени використовувати неформальні процедури оцінювання, які допомагають підвищувати кваліфікацію суддів і тим самим загальну якість судочинства [94].

Відносно особливого порядку притягнення суддів до відповідальності, то з цього приводу КРЄС пропонує розробити національні стандарти, які б визначали не лише поведінку суддів, яка може призвести до звільнення, а також й всі аспекти

поведінки, результатом якої можуть стати будь-які дисциплінарні кроки або зміна статусу, у тому числі переведення до іншого суду або іншого регіону [82, с. 63].

Функціонування органів суддівського самоврядування згідно із чинним законодавством України розглядається також як гарантія незалежності суддів. Тому періодична діяльність з'їзду суддів України, постійна робота Ради суддів України, а так само проведення зборів суддів у колективах окремих судових органів є важливими з огляду на захист професійних інтересів служителів Феміди. Опосередкований характер їх діяльності у площині загальносоціального запобігання втручанням у роботу судів насправді відіграє свою роль у забезпеченні незалежності останніх. Для активізації роботи цих суб'єктів суддівського самоврядування у контексті непрямого запобігання посяганням на незалежність суддів пропонується:

- піднімати для широкого і публічного обговорення питання щодо фактів втручання у діяльність суддів;
- звертатись до Президента України, Кабінету Міністрів України, голів центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою припинення розпочатого та недопущення нового тиску на суди;
- оприлюднювати результати фахово здійсненої експертизи проектів нормативно-правових актів, в яких містяться ризики для незалежності судових органів, та ін.

Інші гарантії, які частково відносяться до загальносоціального запобігання втручанням у діяльність судових органів, також мають у цьому контексті певне значення. Їх усі слід розглядати в органічній єдності. Лише за такого підходу можна досягнути відповідних результатів у справі обмеження посягань на незалежність суддів.

Заходи у межах судового реформування були виділені значною частиною анонімно опитаних респондентів. Так, кожний другий адвокат (50 %), слідчий Національної поліції (48,2 %) й майже кожний третій опитаний суддя (27,8 %) та прокурор (29,4 %) зазначили, що для ефективного запобігання втручанням у діяльність судових органів потребує здійснення продуманої судової реформи [285].

Ці запобіжні заходи спрямовані на усунення низки відповідних детермінантів,

виділених у попередньому розділі наукової праці. Суб'єктами їх здійснення є передусім парламент, який приймає відповідні закони для законодавчого забезпечення функціонування судової системи. Це і ВРП, ВККСУ, Верховний Суд, які можуть ініціювати внесення змін і доповнень до чинного галузевого законодавства, та деякі інші державні органи.

Нормативно-правовою основою здійснення судового реформування на теперішній час є Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [214], Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [213]. Вони узгоджується із Цілями сталого розвитку України до 2030 р., які у свою чергу кореспондуються із відповідними цілями, виділеними на глобальному рівні ООН. Зокрема, однією із цілей України, яку заплановано досягти до 2030 р., є забезпечення доступу усіх громадян до правосуддя, а також підвищити їх довіру до суду з 5 % у 2015 р. до 55 % у 2030 р. [265]. Очевидно, що реалізація цього надзавдання не уявляється можливим без забезпечення функціонування незалежних, безсторонніх й неупереджених судів з існуванням мінімальних ризиків для втручання в їх роботу. Це можливо лише після проведення структурного й системного реформування сфери правосуддя.

Як відмічають спеціалісти, головна мета судово-правової реформи в Україні полягає у становленні цілісної, незалежної і самостійної судової системи, яка на засадах верховенства права й відповідно до європейських стандартів судочинства була б здатна забезпечити високу якість правосуддя, ефективний розгляд всіх правових справ й постановити справедливе судові рішення [161, с. 299, 300]. Указана загальна мета має конкретизуватись у чітких напрямках і заходах щодо оптимізації діяльності судових органів й підвищення результативності їх роботи. У цьому і міститься опосередкований вплив розглядуваних загальносоціальних заходів на відповідні недоліки функціонування судової системи.

Наразі виникає необхідність у певному перезавантаженні судової системи з тим, щоб підвищити прозорість її функціонування, зменшити корупційні ризики, а головне: привести її структуру до визнаних міжнародних стандартів. За оцінками спеціалістів МВФ, судова реформа здатна не лише підвищити ефективність

діяльності судових органів. Вона є головною умовою для економічного процвітання України [37], адже існування незалежних судів покращуватиме інвестиційну привабливість нашої держави.

Судове реформування пов'язується у першу чергу зі створенням єдиного в Україні органу судового врядування, яким має бути ВРП. Саме на неї має покладатись уся повнота відповідальності за різні напрями судового реформування. Окрім цього, у майбутньому бажано, щоб функції із добору суддів та їх кваліфікаційного оцінювання здійснювала не ВККСУ, а саме ВРП. Саме такий підхід дозволить:

- 1) зосередити реалізацію найважливіших векторів модернізації сфери правосуддя на одній судовій інституції із конституційним статусом;
- 2) позбавити часткового дублювання функцій ВККСУ і ВРП;
- 3) привести структуру судових органів в Україні до кращих зарубіжних стандартів;
- 4) оптимізувати видаткову частину державного бюджету на потреби судової влади тощо.

У межах судового реформування має вирішуватись й одна з найгостріших проблем діяльності судових органів, якою є кадрова проблема. Вона виявляється у майже катастрофічній ситуації, коли недокомплект суддів на середину 2020 р. сягав 32 %. Це при тому, що додатково 30 % суддів мають право на відставку згідно із вимогами чинного законодавства [92]. Тому зволікання із вирішенням цього питання, по-перше, ставить під загрозу спроможність судової гілки влади вирішувати покладені на неї функції, по-друге, заважає захисту у судовому порядку прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, по-третє, посилює і до того значне навантаження на суддів з розгляду судових справ.

Кадрова судова політика, на переконання В. Д. Бринцева, має включати системні перетворення за кількома напрямками, а саме: а) удосконалення базової юридичної освіти у державі; б) приведення до вимог часу критеріїв і процедур попереднього відбору осіб, які претендують на посаду судді; в) організація роботи з резервом кадрів на регіональному рівні; г) удосконалення законодавчої бази, що

регламентує наділення суддів повноваженнями; д) розробка новітніх вимог і правил щодо підготовки кандидатів на суддівські посади на державному рівні; е) оновлення системи підвищення професійного рівня (майстерності) суддів та ін. [31, с. 104-149].

На теперішній час, тобто у так званий проміжний (перехідний) період судового реформування, стоїть задача розблокування роботи ВККСУ. Це необхідно для відновлення кваліфікаційного оцінювання суддів й приведення фактичної чисельності суддів до її штатної чисельності. Вони мають здійснюватись згідно із вимогами законодавства (Президентської судової реформи 2019 р.) та відповідних рішень Конституційного Суду України з цього питання. Зокрема, чисельність ВККСУ має бути зменшена з 16 до 12 членів. У їх доборі мають брати активну участь незалежні експерти.

За висновками неурядових громадських організацій, якою є Transparency International, указаних вище заходів у межах судового реформування недостатньо. Ураховуючи ознаки недоброчесної поведінки у діях деяких членів ВРП, склад останньої також має бути оновлений.

Окремим напрямом судового реформування вважається й посилення громадського контролю за діяльністю судових органів та розширення залучення громадян до процесу відправлення правосуддя. Указана задача пов'язується не лише із роботою ГРД чи міжнародних експертів при ВККСУ, незалежними журналістськими розслідуваннями, що стосуються судової тематики. Йдеться передусім про участь народу у здійсненні правосуддя через інститут присяжних та діяльність народних засідателів.

У зв'язку із цим до присяжних та народних засідателів, які у своїх повноваженнях частково прирівнюються до професійних суддів, мають пред'являтися високі вимоги. Вони виявляються у наявності у цих категорій громадян певних професійних, ділових і морально-етичних якостей, які у сукупності забезпечують їм довіру учасників судових процесів і широкої громадськості. Це з одного боку. З другого, – наявність низки позитивних рис не піддадуть сумніву їх компетентність й спроможність незалежно, безсторонньо та неупереджено винести відповідне рішення. Адже у цьому випадку може йтися про долю підсудних у

кримінальних справах.

Одним із напрямів судового реформування в Україні має стати підвищення якості роботи судових органів. Відповідно до міжнародних стандартів суд є досконалим, якщо його діяльність відповідає певним критеріям щодо організації роботи, її продуктивності, ефективності, якості судових процедур [239] та деяких інших параметрів [91]. На перший погляд, перелічені індикатори щодо якості роботи суду мають опосередковане значення для вирішення проблеми втручання у діяльність судових органів. Насправді це питання неможна ігнорувати у контексті судового реформування загалом, покращення роботи судів й зміни на краще ставлення громадян до судової влади і суддів, зокрема. Адже категорії судової незалежності й верховенства права є для більшості українців абстрактними і не зрозумілими. Натомість комфортність перебування у приміщенні суду, його територіальна доступність, режим роботи, привітливність працівників, яскравість освітлення, наявність сучасного ремонту, розмір мит і судових зборів тощо є більш конкретними матеріальними обставинами. За ними громадяни можуть оцінити стан реформування сфери правосуддя і сформувати з урахуванням інших, більш важливих чинників, своє ставлення й довіру до судів. Тому судове реформування має включати як основні, так і додаткові аспекти, одним з яких є якість роботи судів.

У межах проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: верховенство права» свого часу здійснювались спроби оцінки якості роботи судів в Україні. У підсумку було прийнято рішення у цьому зв'язку орієнтуватись на такі сфери функціонування судів: доступність до правосуддя; ефективність (продуктивність) та пунктуальність; рівність, чесність, добросовісність; незалежність та підзвітність; громадська довіра та впевненість. При цьому для оцінки якості роботи судів використовувались такі критерії (виміри якості): доступність судової інформації; територіальна доступність суду; фінансова доступність суду; відкритість й добросовісність; безпечність і зручність; повага та ввічливість; оптимальність термінів; незалежність та неупередженість суддів; справедливість й компетентність [76, с. 19].

Як бачимо, одним із головних показників (індикаторів) якості роботи судових органів вважається їх доступність для громадян. Наприклад, О. М. Овчаренко зазначає, що зміст доступності правосуддя розкривається через сукупність її елементів – правових (інституційних і процесуальних), а також соціальних та економічних [168, с. 74]. Тому пропонується, щоб якість діяльності судів постійно підвищувалась з урахуванням перелічених напрямів. В іншому випадку судові реформування не буде результативним, а відповідно – не будуть закладені організаційно-правові основи для забезпечення незалежності судових органів.

Заслуговує на увагу досвід США щодо вимірювання якості роботи судів першої інстанції. Зокрема, раз на рік працівники суду у цій країні заповнюють анкети і відповідають на запитання, виставляючи рівень своєї задоволеності від 1 до 5 балів [101, с. 314]. Є думка, що низка критеріїв (Court Tools), за допомогою яких оцінюється якість роботи судів у США, мають застосовуватись й в Україні. Крім цього, постійні опитування раз на 1-2 роки щодо рівня незалежності судів мають здійснюватись як серед суддів, так й серед інших учасників судових процесів: прокурорів, адвокатів, слідчих Національної поліції, сторін у судових справах. Це необхідно для постійного моніторингу стану незалежності судових органів, визначення поширеності втручання у діяльність судів, а головне – вироблення напрямів його запобігання.

У науковій літературі справедливо наголошується на значенні інформаційних технологій та кіберзасобів для запобігання злочинності та її окремих проявів, які охоплюються окремою галуззю у виді так званої кіберкримінології [67; 68]. У цьому зв'язку окреме місце у системі судового реформування посідає упровадження сучасних технологій у сфері правосуддя, що пов'язується із діджиталізацією роботи судових органів. Згідно із Висновком № 14 (2011) КРЄС інформаційні технології мають бути інструментом удосконалення адміністрування судочинства, полегшувати доступ користувачів до судів та укріплювати гарантії, встановлені ст. 6 Європейської конвенції з прав людини: доступ до правосуддя, неупередженість, незалежність судді, справедливість та розумні строки розгляду справи [74, с. 594-603]. Окрім цього, діджиталізація у сфері правосуддя сприятиме: заощадженню

бюджетних коштів через обмеження використання паперу, канцелярського приладдя; зменшенню бюрократії й мінімізації корупційних ризиків у діяльності судів; посиленню їх прозорості та публічності у роботі; пришвидшення процесів обміну інформацією між судами та органами судового врядування та ін.

Інформаційні технології у судах пов'язуються з ЄСІСТ, яку іноді називають Електронним судом. Ця система розробляється багато років й наразі функціонує у тестовому режимі в окремих судах. За словами керівництва ВРП, Електронний суд має повноцінно запрацювати найближчим часом. У процесі його запровадження необхідно, щоб ВРП слідкувало за усуненням штучних перешкод, організованих особами, не зацікавленими у роботі цієї системи. Адже ЄСІСТ здатний зруйнувати чимало корупційних схем, що роками будувались у системі судових органів.

Відповідно до Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр. актуальним напрямом судового реформування в Україні є розвиток електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтегрування у національну інфраструктуру електронного врядування шляхом: запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших сервісів електронного судочинства; впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу; удосконалення та розвиток офіційного вебпорталу судової влади України для отримання інформації про суди і справи (провадження) з регулярним оновленням даних судової статистики та ін. [213].

Деякі завдання, визначені у вказаній вище Стратегії, охоплюються поняттями «цифрове судочинство» або «віртуальне правосуддя». Як показує прогресивна зарубіжна практика, на теперішній час багатьом розвиненим країнам світу вдалось у цій сфері досягти значних успіхів: національна електронна система кримінального правосуддя ICMS (Integrated Case Management & Filing System) у Сінгапурі, що заснована на безпаперовій технології з моменту виявлення злочину до слухань у суді; дистанційне цивільне судочинство у Великій Британії; віртуальний трибунал з цивільних спорів у Канаді [220].

Як показав час, удосконаленню судового реформування сприяє міжнародне співробітництво судової влади із зарубіжними партнерами: РЄ, Венеціанська комісія, урядові й неурядові організації, посольства інших держав, громадські асоціації та ін. За останні роки за фінансової підтримки перелічених суб'єктів було здійснено низку проектів. Їх результати дозволили оцінити стан незалежності судових органів в Україні, дослідити якість роботи судів, виробити перспективні напрями судового реформування.

Найбільш значимими проектами можна вважати такі: проект Канадського Агентства міжнародного розвитку «Освіта суддів заради економічного зростання» (2012–2017 рр.); проект РЄ та Шведської Агенції міжнародного розвитку (SIDA) «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» (2013–2014 рр.); Консультативна місія ЄС (з 2014 р. до теперішнього часу); Проект РЄ–ЄС «Підтримка впровадження судової реформи в Україні» (2015–2017 рр.); програма розвитку ООН в Україні за підтримки Міністерства співробітництва з розвитку Королівства Нідерландів «Верховенство права та правосуддя на рівні громад у районах України, постраждалих від конфлікту» (2016–2018 рр.); проект підтримки судової реформи (SJRP) за сприяння уряду Канади (2016–2020 рр.); програма USAID «Нове правосуддя» (2016–2021 рр.); проект РЄ «Підтримка виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини» (2018–2021 рр.); проект ЄС «Підтримка реформ у сфері верховенства права в Україні (Право-ЄС)» (2017–2022 рр.) [154] та ін.

У зв'язку із цим Україна має долучатись до участі у міжнародних проектах, які стосуються реформування судових органів. Це сприятиме наближенню українського правосуддя до європейських стандартів, зміцнить незалежність судів, а також зможе заощадити бюджетні кошти, оскільки більшість заходів, що здійснюються у межах таких програм, фінансуються міжнародними донорами.

Деякі політики висловлюють критику у бік судової системи України та її непослідовного реформування. У цьому випадку можна навести відомі слова А. Енштейна, який у свій час зауважував, що той, хто хоче бачити результати своєї праці негайно, має йти у чоботарі. Тобто результати складних процесів модернізації

судочинства в Україні, багатоетапне реформування правосуддя, організація роботи нових суб'єктів у цій сфері вимагають певного часу. Він необхідний для оцінки ситуації, що склалася, й підведення певних підсумків здійснених правових та організаційних перетворень.

Реформування суміжних із правосуддям сфер та органів вважається невід'ємним блоком заходів загальносоціального запобігання втручання у діяльність судових органів. Недарма окремі напрями організаційних змін у суміжних із правосуддям галузях передбачені у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки [212]. До таких сфер пропонується віднести політичну систему, діяльність органів прокуратури, адвокатуру, соціокультурну сферу та деякі інші напрями. Усі вони дуже тісно пов'язані із сферою правосуддя. Ця теза особливо стосується прокуратури й адвокатури, які разом із правосуддям відносяться хоча й до складної, однак єдиної сфери юстиції, і є по суті елементами одного правового механізму. Він спрямований на верховенство права в Україні, захист прав і законних інтересів громадян. Тому без якісних перетворень у суміжних галузях реформування сфери правосуддя не буде таким результативним, як того очікує суспільство.

Грунтовний аналіз негативного впливу політичного чинника на стан незалежності українських судів був наданий у попередньому розділі дисертації. Це вимагає розглядати політичну систему держави та правила ведення державних справ політиками як окремий об'єкт загальносоціального запобіжного впливу. У міжнародних стандартах щодо функціонування судової влади передбачена зовнішня незалежність судових органів від інших гілок влади [82, с. 44].

Насправді усе розпочинається після приходу до влади певної політичної сили, яка отримала відповідний вотум народної довіри на виборах. Є думка, що зрілість суспільства й ступінь відповідальності його окремих членів за успіхи держави полягає у бажанні й здатності оцінювати того чи іншого кандидата у Президенти, народні депутати або мери не за його обіцянками чи красномовством, а саме за результатами попередньої діяльності та іншими особистими діловими й моральними якостями. На відміну від багатьох розвинених західних держав, де громадяни на

виборах ураховують відсоток виконання кандидатом положень передвиборчої програми й взятих на себе попередніх зобов'язань, в Україні, на жаль, на масовому рівні такий підхід відсутній.

У зв'язку із цим є пропозиція урахувати громадянами у перебігу передвиборчих кампаній факт втручання певним кандидатом на відповідну державну посаду чи посаду в органах місцевого самоврядування у діяльність судових органів. Якщо у діях таких осіб будуть зафіксовані з боку журналістів, громадських діячів ознаки злочинної поведінки та нечесної політичної діяльності, то, по-перше, виборці мають урахувувати цю обставину перед реалізацією свого активного виборчого права, а, по-друге, має бути проведено за цим фактом відповідне розслідування.

Аналогічно можна вести мову щодо загальної політики певної політичної партії або руху. Деякі з них, що управляли раніше Україною тривалий період часу, характеризувались загалом негативно з огляду не лише на тиск на суди, а й на порушення прав громадян, утиски бізнесу, корупційні схеми державного масштабу. Оцінку законності таким політичним силам та їх представникам українське суспільство надало у перебігу Революції Гідності. Тому задача виборців: не допустити політичного реваншизму, очистити політикум від недоброчесних осіб, які застосовують методи «телефонного» права для тиску на суди з метою задоволення особистих чи корпоративних фінансових та інших інтересів.

Зовнішня незалежність судів згідно із Рекомендаціями СМ/Рес (2010) 12 КМ РЄ виявляється, окрім іншого, у тому, що виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї. Їм також слід уникати дій, які можуть поставити під сумнів їх бажання виконувати рішення суддів, за винятком випадків, коли вони мають намір подати апеляцію [82, с. 44].

У розвиток цього міжнародного стандарту було прийнято відповідне рішення Конституційним Судом України. У ньому зазначається, що народні депутати не мають права звертатись до суду з проханням чи вимогою. Єдине виключення становлять ситуації, коли у зверненні міститься достатня інформація про злочин, що

доводиться додатковою перевіркою [230]. Тому народні депутати України, як й інші політики та керівники органів державної влади, мають дотримуватись вимог указанного рішення. Для цього повинен бути створений відповідний механізм. Наприклад, апарат ВР України за сприяння її голови мають здійснювати моніторинг звернень народних депутатів до судових органів, особливо що мають категоричний та ультимативний характер, в яких містяться вимоги, вказівки, погрози та інші «звернення» з ознаками втручання у діяльність суду. Систематичний характер незаконних вимог політиків до судів має призводити до політичної й дисциплінарної відповідальності: від усних зауважень керівництва й колег – до виключення із партії або усунення від займаної посади.

Окремої уваги заслуговує питання щодо недопустимості певного політичного впливу на процес призначення на посаду судді осіб, які перебувають у відповідному резерві ВККСУ після проходження ними тривалого й складного кваліфікаційного оцінювання. Станом на вересень 2020 р. у цьому резерві для заміщення вакантних посад суддів перебувало: у місцевих загальних судах – 656 осіб; у місцевих господарських судах – 272 особи; у місцевих адміністративних судах – 328 осіб [223]. Фактично понад 1,2 тис. майбутніх суддів очікують розгляду ВРП рекомендації ВККСУ щодо їх кандидатури на посаду судді та видання відповідного Указу Президента України. У цьому тривалому процесі не мають допускатись корупційні та інші бюрократичні ризики з тим, щоб фактична чисельність суддів була максимально наближена до її штатної чисельності, а судові органи ефективно відправляли правосуддя без зайвого навантаження на суддів.

Ефективна судова система не уявляється можливою й без відповідних структурних змін у діяльності органів прокуратури. Указана теза кореспондується із результатами емпіричного дослідження. Зокрема, 28,6 % опитаних адвокатів, 22,3 % слідчих Національної поліції, 12,4 % суддів й 11,9 % прокурорів назвали органи прокуратури основним суб'єктом запобігання втручанням у діяльність судових органів. Окрім цього, експерти віднесли покращення діяльності органів прокуратури до першочергових заходів у контексті запобігання посяганням на незалежність суддів. Так вважає 31,4 % суддів, 15,1 % прокурорів, 17 % слідчих Національної

поліції, 41,1 % адвокатів, які були анонімно опитані. Указана група загальносоціальних заходів спрямована проти потенційної незаконної діяльності корупційного та кар'єристського типів злочинців, які втручаються у діяльність судів.

Реформування прокурорської системи не має обмежуватись лише перейменуванням Генеральної прокуратури України в Офіс Генерального прокурора. Хоча це також важливо з огляду на його ребрендинг, пов'язаний не лише зі зміною іміджу цього правоохоронного органу, а й із посиленням довіри до нього з боку громадськості. Стрижнем реформування органів прокуратури має стати, окрім іншого, їх кадрове оновлення й зміна підходів у взаємодії із судами та іншими органами кримінальної юстиції (Національна поліція, НАБУ, ДБР та ін.).

Реформування потребує також адвокатура. Як показує практика, саме адвокати, яких віднесено до інтелектуального типу злочинця, нерідко надають своїм клієнтам неправову допомогу, яка, у тому числі, стосується впливу на суд. Тому виникає необхідність у підвищенні професійності в адвокатському середовищі, певному очищенні цієї спільноти юристів. Для цього потребує удосконалення роботи регіональних КДКА щодо кваліфікаційного оцінювання лише тих осіб, які успішно склали кваліфікаційний іспит, мають високий рівень теоретичних знань у галузі права, виявили практичні навички й уміння у сфері правозастосування, як того вимагає Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [188]. При цьому корупційні ризики під час кваліфікаційного оцінювання мають виключатись з тим, щоб майбутні адвокати якісно надавали правові послуги, захищали права і законні інтереси своїх клієнтів й не допускали непрофесійної та неетичної поведінки щодо втручання у діяльність суду.

Соціокультурна сфера поряд з іншими дотична до сфери правосуддя й здатна відігравати власну роль у загальносоціальному запобіганні кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 376 КК. Подібну позицію обстоює й вагома частина опитаних респондентів. Так, обмеження правового нігілізму виділено як ефективний захід запобігання втручання у діяльність суддів. На це вказало 44,4 % суддів, 32,6 % прокурорів, 20,2 % слідчих Національної поліції й 28,6 % адвокатів.

Аналогічно можна сказати й щодо покращення у громадян довіри до судів і всієї системи органів державної влади, на чому наголосили 45 % суддів, 40,8 % прокурорів, 27 % слідчих Національної поліції й 30,4 % адвокатів, яких було анонімно опитано.

Ученими-кримінологами справедливо зазначається, що людством за історію свого існування було віднайдено кілька глобальних методів впливу на злочинність, серед яких виховання є одним із основних [13]. Базисом виховання є певні норми моралі, традиції, звичаї. Останні навіть згадуються в одному з рішень Конституційного Суду України як складові верховенства права у державі [229]. Тому з метою утвердження верховенства права, як фундаментальної засади правової держави, а так само реалізації незалежності діяльності судових органів, як вимоги і прояву верховенства права, необхідно забезпечувати функціонування перелічених соціальних регуляторів: моралі, традицій та звичаїв.

Мораль є основою, на якій ґрунтується поведінка і система цінностей у всіх сферах життя суспільства: у професійній і громадській діяльності, побуті, у родині, міжособистісних, міжгрупових і навіть міждержавних відносинах [183]. Безперечно, мораль у контексті запобігання не лише злочинності у цілому, а й досліджуваним злочинам у сфері правосуддя, відіграє дуже важливу роль. Адже мораль є традиційним мірилом справедливості. Її зв'язок із правом і правовідносинами загальновідомий. Мораль є важливою й для суддів, оскільки аморальна особа не може бути суддею. Більше того, чинний суддя у разі здійснення аморального вчинку як у побуті, так й у професійній діяльності у межах розгляду судових справ, що не узгоджуються із правилами суддівської етики, має бути притягнений до дисциплінарної відповідальності аж до усунення від займаної посади.

Домінування моралі вельми важливе для усього суспільства, адже будь-яка особа (журналіст, громадський діяч, політик, правоохоронець, практикуючий юрист) з високими моральними цінностями не зможе поступитись власними життєвими принципами й допустити посягання на незалежність судді або ділову репутацію, честь і гідність іншої особи. У зв'язку із цим виникає необхідність у реалізації відповідної державної політики, спрямованої на формування юридично освіченої,

культурної, вихованої молоді, яка зможе передати свої знання і життєві цінності своїм нащадкам. Це завдання не одного року і навіть не десятиліття. Воно є складним, потребує багато часу, енергії і фінансування. Однак не виникає жодних сумнівів, що без поступових кроків щодо боротьби із правовим нігілізмом, підвищення правосвідомості й правової культури українців, усунення наслідків моральної кризи в Україні, посилення довіри до усієї системи органів державної влади та вжиття багатьох інших заходів обмеження поширеності посягань на незалежність суддів ускладнюватиметься у рази.

Як уже зазначалось, система запобігання втручанню у діяльність судів включає не лише загальносоціальні заходи. Вона спирається й на спеціально-кримінологічне та віктимологічне запобігання, яке вивчатиметься далі.

4.2 Спеціально-кримінологічне й віктимологічне запобігання кримінальним правопорушенням щодо втручання у діяльність судових органів

Указаний рівень запобіжної діяльності порівняно із загальносоціальним запобіганням має цілеспрямований характер щодо усунення причин, які породжують, та умов, які зумовлюють втручання у діяльність судових органів. Більшість таких заходів мають профілактичну спрямованість, відзначаються завчасним характером, а тому реалізуються ще до формування злочинної мотивації потенційних правопорушників. В ефективності, простоті й доступності для здійснення, відносній дешевизні й полягає перевага заходів профілактики порівняно із загальносоціальними напрямками запобігання та, особливо, репресивними векторами правоохоронної діяльності.

Одним із завдань цього рівня запобігання указаним кримінальним правопорушенням є зміна моделі їх перешкоджання: з банального реагування на здійснені юридичні факти – на створення організаційно упорядкованої і злагодженої системи, ворожої до будь-якого тиску на суди, здатної не допустити формування злочинної мотивації певних осіб та її подальшу реалізацію.

Об'єктами запобіжного впливу спеціальних заходів є передусім зовнішні й внутрішні криміногенні чинники, що зумовлюють учинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, й спостерігаються у діяльності багатьох органів державної влади. Вони були проаналізовані у попередньому розділі дисертації. Об'єктом запобігання можна вважати й деформовані антисоціальні морально-психологічні властивості деяких осіб, які потенційно можуть втрутитись у роботу суду. Вони утворюють своєрідну групу ризику й відносяться до різних типів таких правопорушників.

Суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання цим злочинам є у першу чергу органи судового врядування й самоврядування, керівництво окремих судів, правоохоронні органи, громадські організації тощо.

З метою упорядкування й спрощення сприйняття заходи спеціально-кримінологічного запобігання пропонується класифікувати за їх характером на: організаційно-управлінські, інформаційні, нормативно-правові та технічні. Свого часу А. Ф. Коні зауважував, що якими б гарними не були правила діяльності та поведінки, вони можуть втратити своє значення у недосвідчених, грубих і несумлінних руках [117]. Це означає, що десятків міжнародно-правових та національних законодавчих актів, де закріплюється незалежність суддів, недостатньо. Для практичного упровадження указанного стандарту діяльності судових органів потребує вироблення певного механізму. Він пов'язується із відповідними правилами й принципами роботи багатьох суб'єктів. Ось чому організаційно-управлінські заходи заслуговують на особливу увагу у структурі спеціального запобігання указаним злочинам.

Група *організаційно-управлінських* заходів є найбільш різноманітною. Вони замикаються головним чином на діяльності ВРП. Це цілком узгоджується із результатами емпіричного дослідження: 56,8 % суддів, 33 % прокурорів, 43,3 % слідчих Національної поліції й 42,9 % адвокатів, які були опитані, указали ВРП головним суб'єктом запобігання втручання у діяльність судів. Це можна пояснити статусом цього органу й покладеними на нього повноваженнями згідно із чинним законодавством України. Зокрема, у Законі України «Про Вищу раду правосуддя»

зазначається, що ВРП є органом, завданням якого є забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів (ст. 3) [189].

У загальних рисах діяльність ВРП базується, образно виражаючись, на принципі «батога і пряника». Він виявляється, з одного боку, у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності за неетичні й незаконні вчинки. З другого, – у реагуванні на факти посягань на незалежність суддів та захисті їх незалежного статусу. Тому ВРП можна розглядати як своєрідний арбітр, який не лише карає суддів за різні зловживання, а й захищає їх незалежність, інші права, а також честь, гідність, ділову репутацію від необґрунтованих звинувачень інших сторін. Саме на останній складовій пропонується зупинитись детальніше.

У згаданому вище Законі України «Про Вищу раду правосуддя» передбачена навіть окрема Глава 10 під назвою «Вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя». У ст. 73 цього Закону наводяться такі заходи:

- оприлюднення на своєму офіційному веб-сайті реєстру повідомлень суддів про втручання в їх діяльність, перевірка таких повідомлень, оприлюднення результатів та ухвалених рішень з цього приводу;

- внесення до органів чи посадових осіб подань про виявлення та притягнення до відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів;

- звернення до суб'єктів права законодавчої ініціативи, інших органів із пропозиціями щодо забезпечення незалежності суддів;

- звернення до органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, учинених щодо суду;

- підготовка й оприлюднення щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні;

- вжиття інших заходів, які є необхідними для забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя [189].

Особливої уваги у наданому вище переліку заходів заслуговує щорічна доповідь про стан незалежності суддів. Цей документ є своєрідною Білою книгою правосуддя в Україні. Окрім інформаційної складової та внутрішньовідомчого

застосування у сфері правосуддя, доповідь має й інше призначення. Воно полягає у можливості використання правоохоронними органами відомостей, що містяться у ній, для з'ясування криміногенних чинників, що зумовлюють такі правопорушення, й вироблення нових підходів з профілактики подібних фактів. Зрештою доповідь адресована усьому суспільству з тим, щоб громадськість була обізнана про проблеми, що мають місце у системі судочинства, однією з яких є втручання у діяльність судових органів.

Ураховуючи, що підготовкою щорічної доповіді про стан незалежності суддів в Україні займається постійно діюча комісія ВРП, пропонується, щоб указаний документ доповнювався й інформацією щодо: ранжування суддів за кількістю фактів втручання у їх діяльність; даних про факт звернення суддів-жертв незаконного тиску до Офісу Генерального прокурора та ВРП; строку між втручанням та зверненням суддею за захистом своєї незалежності; суб'єктів протиправного впливу на суд; способів і засобів втручання; його наслідків; форми реагування голови суду та його апарату на факт втручання; строку розгляду ВРП відповідного звернення судді про посягання на його незалежність; відсотку відкритих кримінальних проваджень за фактом втручання; чисельності осіб, притягнутих до відповідальності за такі дії; іншої кримінологічно значущої інформації.

Також зазначена комісія ВРП готує тези цієї доповіді. Останні рекомендується спрямовувати зацікавленим суб'єктам, передусім тим, з боку представників яких спостерігається практика незаконного впливу на суди, та які здатні вплинути на покращення справ у цій сфері: Офіс Генерального прокурора, ВКДКА, регіональні КДКА, обласні управління Національної поліції, відповідні громадські організації й редакції ЗМІ.

Виходячи з відсутності більш-менш єдиного підходу щодо оцінки різних юридичних фактів на предмет наявності в них ознак втручання у діяльність судового органу, виникає необхідність у розробці ВРП відповідної методики. Це дозволить: а) спростити діяльність ВРП з оцінки повідомлень суддів про посягання на їх незалежність; б) зменшити кількість помилок службових осіб у цій сфері; в) скоротити застосування суб'єктивного чинника при оцінці певних подій і

обставин; г) пришвидшити процес розгляду таких повідомлень; д) вибудувати алгоритм пріоритетності першочергового розгляду окремих повідомлень, що представляють найбільшу небезпеку для незалежності судової системи, тощо.

Венеціанською комісією зазначається, що одним із критеріїв незалежності судівництва є стан сприйняття судової системи як незалежної [157, с. 29]. Тому в Україні за активної участі ВРП за прикладом здійснення міжнародними неурядовими організаціями соціологічних досліджень слід систематично здійснювати відповідні дослідження рівня сприйняття незалежності судів в Україні. Прикладом може слугувати вивчення рівня сприйняття корупції, яке щороку здійснюється організацією Transparency International у всіх країнах світу. Результати подібних регулярних досліджень стануть певним орієнтиром, який дозволить: а) визначити сучасний стан незалежності судів в Україні; б) виділити основні чинники, які створюють ризики у цій сфері; в) оцінити ефективність здійснюваних заходів щодо посилення незалежності судів; г) намітити перспективні напрями діяльності щодо обмеження практики втручання у роботу судів.

Окремий вектор діяльності щодо запобігання цим правопорушенням пов'язується із секретаріатом ВРП. Виходячи із його правового статусу та завдань, що покладаються на нього згідно із чинним законодавством [201], цей орган має докладати усіх зусиль для забезпечення незалежності судів. Для цього пропонується, щоб секретаріат на постійній основі з певною періодичністю у часі, наприклад, раз на місяць, здійснював запити до правоохоронних органів (Офісу Генерального прокурора, підрозділів Національної поліції) щодо результатів розслідування кримінальних проваджень про втручання у діяльність судових органів. Це має певним чином стимулювати органи досудового розслідування та сприяти прозорості розслідування таких фактів у встановлені законом строки. Адже чимало подібних кримінальних проваджень мають резонансний характер і викликають підвищений інтерес не лише з боку судових органів, а й з боку громадськості.

З метою обмеження достатньо поширених і часто безвідповідальних заяв окремих осіб про корупцію у судах, неупередженість й упередженість окремих

суддів, необґрунтованість ухвалених рішень тощо у ВРП має бути створений дієвий механізм перевірки достовірності таких повідомлень, навіть якщо вони висловлені усно на телебаченні або в мережі Інтернет. У разі не підтвердження подібних заяв честь і ділова репутація суддів, які звинувачуються, має бути захищена у встановленому законом порядку. Це є корисним з огляду на зменшення популізму у бік судової влади, відновлення довіри до неї й притягнення до юридичної відповідальності осіб, які мають намір зганьбити честь судді й вплинути у такий спосіб на результати розгляду певної судової справи.

Деякі науковці пропонують у складі ВРП створити Суддівську інспекцію з правом виїжджати до конкретного суду для перевірки тих або інших відомостей, викладених у матеріалах дисциплінарних проваджень [45]. Наразі потреби у цій інспекції немає, оскільки за тривалий час після висловлення таких пропозицій законодавство у сфері правосуддя оновилося й у ВРП у цьому плані є широкі повноваження. Такі заходи були і залишаються недоречними у період дії карантинних обмежень, спрямованих на подолання наслідків хвороби COVID-19. Більше того, останнім часом у практиці ВРП набувають поширення on-line засідання, у тому числі з розгляду дисциплінарних проваджень. Не слід забувати й про фінансову складову цього питання й спрямованість усієї системи державних органів на заощадження бюджетних коштів.

На сторінках спеціальної літератури можна зустріти пропозиції щодо створення Координаційного комітету по боротьбі зі злочинністю. На нього, за задумом науковців, має покладатись обов'язок вирішувати питання щодо кримінологічної профілактики [23]. Якщо такий орган наділити функціями і організувати його роботу подібно до створеного у 1993 р. Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, то навряд чи це логічний і необхідний крок. Адже, як показало життя, цей орган лише заважав діяльності низки правоохоронних органів, а його «координуюча» роль викликала чимало запитань. Тим більше, що за чинним законодавством України така роль відводиться органам прокуратури. Щодо координації діяльності із забезпечення законності у сфері правосуддя, то ця функція має належати саме ВРП.

Організаційно-управлінські перетворення у контексті запобігання втручанню у діяльність судів мають торкнутись й ВККСУ. Ці заходи логічно конкретизують напрями реформування судової системи, які були виділені у структурі загальносоціального запобігання. У цілому указаний блок заходів зводиться до покращення діяльності ВККСУ щодо кваліфікаційного оцінювання суддів.

Має рацію В. В. Городовенко, зазначаючи, що поряд із гарантіями (умовами) суддівської незалежності важливого значення набувають передумови – особисті якості судді як носія влади. Такими є інтелект, культура й темперамент [63, с. 10-12]. Наявність цих умов має встановлюватись ВККСУ під час призначення на посаду.

Ураховуючи, що втручання є формою впливу на свідомість і волю суддів [129, с. 853], тому останні повинні мати відповідний рівень стресостійкості, професіоналізму, бути певним чином індиферентними до різних подій, що відбуваються навколо судових процесів, якими б резонансними вони не були. Зрозуміло, що в деяких випадках це важко із психологічної точки зору. Однак судді, як справжні юристи-професіонали, мають, за можливості, бути вищими різних внутрішньовідомчих розбіжностей і міжособистісних конфліктів, що теоретично можуть виникнути між керівниками судових, правоохоронних та інших державних органів влади. У цьому зв'язку на перший план виходить продумана кадрова судова політика. Вона виявляється у належній роботі ВККСУ, яка, у тому числі, оцінює різні якості (ділові та моральні) осіб, які претендують на призначення на посаду судді.

Наприклад, у деяких навчальних закладах України розробляється так званий морально-етичний мінімум професорсько-викладацького складу. Він узгоджується із «мінімумом» сумлінного громадянина, який свого часу розробляв український філософ Г. С. Сковорода. Цей «мінімум» включає низку принципів: категоричний імператив Еммануїла Канта (у будь-яких ситуаціях інших людей треба розглядати як цілі, а не засоби); справедливість; прозорість; чесність; порядність; повага до приватного життя; взаємоповага; взаємна довіра; відповідальність; партнерство і взаємодопомога; нетерпимість до аморальної та неетичної поведінки; толерантність

[160]. У такому підході є своє раціональне зерно, оскільки у кожного судді має бути певний мінімальний набір морально-етичних якостей, які дозволяють йому здійснювати специфічний вид професійної діяльності.

Перелічені вище позитивні якості суддів, якими вони мають бути наділені, узгоджуються й із Бангалорськими принципами поведінки суддів. До них, як уже підкреслювалось, віднесено: незалежність, об'єктивність, чесність та непідкупність, дотримання етичних норм, рівність, компетентність й старанність [82, с. 118-124]. Наявність цих рис має бути як у чинних суддів, так й особливо у осіб, які проходять кваліфікаційне оцінювання й претендують на посаду судді.

Професія судді по праву вважається найпрестижнішою у галузі юриспруденції [236]. Це зумовлюється високими вимогами, що пред'являються до таких осіб. Одного разу американський політик Р. М. Кон зазначив: «Не показуйте мені кодекс – покажіть мені суддю» [79, с. 814]. Цим він хотів сказати, що не чинне законодавство визначає професійний рівень суддів, а самі судді є віддзеркаленням стану справ у сфері правосуддя, у тому числі що стосується незалежності судової влади.

Суддя, будучи носієм влади, який вирішує долю людей, розпоряджається приналежністю майна, оцінює межі справедливого в діях фізичних і юридичних осіб, є центром уваги суспільства та юридичної громадськості. Дуже важливо, які юристи (порядні чи непорядні, доброчесні або недоброчесні, справедливі чи несправедливі, виховані або невиховані, фахові чи навпаки) претендують на високу посаду судді та чи є довіра до них з боку громадян. Тому у контексті діяльності ВККСУ зазначений вислів американського політика актуальний як ніколи.

Кваліфікаційне оцінювання кандидатів на посаду судді має ураховувати низку вимог, що охоплюються відповідною суддівською професіограмою. Вона включає соціальну, реконструктивну, комунікативну, організаційну, посвідчувальну складові, які стосуються особистісних характеристик судді [42, с. 176, 177].

Завдання щодо формування так званої критичної маси суддівського корпусу із соціально схвальними й позитивно спрямованими професійними, правовими та морально-етичними орієнтаціями може бути реалізовано, окрім іншого, якщо

ВККСУ: буде принципово підходити до кваліфікаційного оцінювання суддів; не буде допускати недоброчесної поведінки у роботі працівників; оновлюватиме тести та інші методичні матеріали відповідно до змін чинного законодавства та розвитку правової доктрини; урахуватиме зарубіжний досвід при кваліфікаційному оцінюванні майбутніх суддів; здійснюватиме міжнародне співробітництво у цій сфері; приділятиме окрему увагу на предмет обізнаності майбутніх суддів про сутність, способи втручання у діяльність судових органів, алгоритм дій суддів у таких випадках, правових наслідків неповідомлення про тиск на суд, напрями захисту суддівської незалежності та ін.

Діяльність ВККСУ передбачає також широке залучення громадськості, яка представлена роботою ГРД. Цей недержавний незалежний громадський орган виконує хоча допоміжну, однак важливу функцію щодо оцінки рівня доброчесності та професійної етики у діях суддів та кандидатів на посаду судді. Ураховуючи, що станом на 2019 р. 20 членів ГРД виконували свою роботу на безоплатній основі [227], виникає необхідність у постійному оновленні її складу. Це необхідно для: зменшення корупційних ризиків у діяльності ГРД й скорочення фінансового навантаження на її членів, які здійснюють свою роботу за власний рахунок. Також ВККСУ, ВРП та інші органи мають забезпечувати дійсно незалежний статус цього громадського об'єднання, реагувати на будь-який тиск на членів ГРД. ВККСУ у разі доведення факту схиляння членів ГРД щодо прийняття схвального рішення по певному кандидату повинна автоматично виключати таку особу із процесу кваліфікаційного оцінювання.

Ефективна кадрова політика судової влади не може бути реалізована не лише без налагодженої роботи ВККСУ. Окреме місце в її реалізації відіграє Національна школа суддів України, яка займається питаннями підвищення кваліфікації суддів (раз на три роки). Учені особливо наголошують на етичній освіті суддів, яка включає: 1) засвоєння етичних цінностей, принципів, вмінь і навичок їх практичного застосування; 2) індивідуальний моральний розвиток особистості; 3) формування моральної мотивації професійної діяльності [236]. Окрім етичної складової, підвищення кваліфікації суддів має пов'язуватись з удосконаленням їх професійний

знань, умінь і навичок, у тому числі шляхом роз'яснення норм чинного матеріального і процесуального права, рішень ЄСПЛ, вивчення окремих положень Кодексу суддівської етики та ін.

Є думка, що підвищення кваліфікації повинно спрямовуватись й на розвиток важливих для суддів якостей і цінностей. Основними серед них називаються: зосередженість, витримка, рішучість, дисциплінованість, вміння правильно оцінювати ситуацію, зібраність, уважність. Додатковими якостями є: репутація чесного і порядного судді, мужність як своєрідний супротив зовнішньому психологічному тиску, моральна відвага, гідність, неупередженість й безсторонність, милосердя, відповідальність, терплячість, ввічливість, люб'язність, уважність [66, с. 78].

До цих особистісних якостей, рис і вдач суддів можна додати ще й принциповість та стресостійкість. Саме вони мають стати на заваді відносно регулярному морально-психологічному впливу на служителів Феміди. Слід відмітити, що перелічені якості суддів є частково вродженими, а частково набутими. Тому судді, усвідомлюючи власні «уразливі ділянки» їх характеру, мають, за можливості, розвивати їх та постійно самовдосконалюватись на скільки це можливо в умовах кропіткої «паперової» роботи й складної інтелектуальної діяльності.

Курси підвищення кваліфікації у Національній школі суддів України мають спрямовуватись й на психологічне діагностування суддів, їх психологічну корекцію, усунення особистісних чинників, що впливають на їх професійну деформацію.

Деякі науковці пропонують проводити тренінги для суддів на знання права ЄС [221]. Цей аспект роботи не виключається у контексті розширення знань суддів. Однак є не менш значущим проводити спеціальні тренінги щодо обізнаності суддів про міжнародні та національні стандарти незалежності судових органів, знання механізмів її захисту. Тренінги можуть включати групові заняття щодо моделювання потенційних ситуацій із реагування суддів на поведінку учасників судового процесу та інших суб'єктів, у діях яких є ознаки втручання у діяльність судді.

У Національній концепції стандартів суддівської освіти закріплені основні цінності суддівської освіти: професіоналізм, інноваційність, ефективність, лідерство та співпраця, відповідальність і доброчесність [121]. Їх цілком можна інтерпретувати й адаптувати до справи профілактики кримінальних правопорушень, що вивчаються. Зокрема:

- професіоналізм може виражатись у недопущенні з боку суддів фактів втручання у їх діяльність, належному реагуванні на такі незаконні дії, спроможності «фільтрувати» внаслідок професійного досвіду поведінку учасників судового процесу і виявляти саме ту, яка має яскраві ознаки порушення закону;

- інноваційність – застосування суддями технічних засобів, сучасних прийомів фіксування поведінки з ознаками тиску на суд;

- ефективність – не лише у зв'язку із розглядом судових проваджень, а й у розумінні «правильного» реагування на втручання, виявлення осіб, причетних до нього, притягнення винних до кримінальної відповідальності;

- лідерство – участь в умовному первенстві серед суддів щодо повідомлення про факти впливу на суд і недопущення замовчування про такі випадки;

- співпраця – активна взаємодія з органами судового врядування й самоврядування, правоохоронними органами щодо розслідування фактів втручання, а також придання їм очевидності, доведення до відома громадськості;

- відповідальність і доброчесність – саморозвиток, внутрішня готовність й принциповість у перешкоджанні будь-яким спробам посягання на незалежність суддів, самодисципліна і відповідність власних дій високим стандартам суддівської етики, демонстрація своєї поведінки колегам.

У контексті профілактики кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК, удосконалення діяльності стосується не лише органів судового врядування, а й органів суддівського самоврядування, а саме: з'їзду суддів, Ради суддів України, зборів окремих судів. Їх іноді називають «ментальним гарантом ефективності діяльності судової влади» [65].

На з'їздах суддів мають підніматись питання стану незалежності судових органів в Україні. Більше того, у разі масованого політичного тиску з боку інших

гілок влади у перебігу прийняття доленосних законів, які стосуються судового реформування, рекомендується проведення позачергових з'їздів суддів. На них має звертатись увага Президента України, голови ВР України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора, керівників інших силових відомств на збільшення ризиків для незалежності судової влади. Такі події повинні широко висвітлюватись у ЗМІ для їх суспільної актуалізації.

Крім цього, у науковій літературі й у суддівському середовищі висловлюється чимало предметних порад щодо посилення позицій органів суддівського самоврядування у забезпеченні незалежності судів: створення регіональних відділень Ради суддів України; перегляд організаційної структури Ради суддів України у частині чисельності комітетів, зосередившись на роботі за напрямками комунікації, захисту незалежності суддів та суддівської етики; завчасне висунення кандидатур до Ради суддів України; організація стажування суддів, які бажають брати участь у діяльності органів суддівського самоврядування; запровадження механізму підзвітності членів ВРП, ВККСУ, обраних з'їздом суддів, перед Радою суддів України [165].

Поглиблений аналіз судового реформування фахівцями Центру Разумкова дозволив їм також виділити деякі напрями покращення діяльності органів суддівського самоврядування: зміна принципів формування з'їзду суддів та Ради суддів України; формування нового складу Ради суддів України; віднесення до повноважень органів суддівського самоврядування вирішення питання щодо призначення (обрання) суддів на адміністративні посади в судах; запровадження процедури обов'язкового погодження проекту видатків на фінансування судової влади з Радою суддів України та ін. [250]

З метою усунення криміногенних чинників, що впливають на внутрішню незалежність суддів, виникає необхідність у покращенні відповідної роботи з боку голів судів. На цьому наголошується у Висновку № 19 (2016) КРЄС «Про роль голів судів» [208]. Організація діяльності голів судів у цьому зв'язку пов'язується зі створенням сприятливих умов для роботи суду, постійним моніторингом ситуації щодо законності прийнятих суддями судових рішень, процедурними моментами.

Голови суду мають звертати увагу на ступінь толерантності підлеглих суддів до фактів втручання в їх діяльність та форм реагування на подібні випадки. Голова суду повинен підтримувати суддів, які зазнали певних утисків й слідкувати, щоб вони у 5-денний термін повідомили про це ВРП й Генерального прокурора.

Окрім цього, голови судів мають обмінюватись із керівниками інших судових органів власним досвідом у сфері профілактики втручання у роботу судів, використовувати позитивний досвід своїх колег у перешкоджанні посяганням на судову незалежність. На зборах трудового колективу судів їх голови мають включати до порядку денного питання тиску на суд, дій у цих випадках апарату суду, суддів-потерпілих, працівників судової охорони. Пропонується, щоб голови судів на відповідних зборах доводили до відома суддівського корпусу про рішення органів судового врядування й самоврядування у частині забезпечення судової незалежності. Це може стосуватись й роз'яснення чинного законодавства у цій сфері (норм Кодексу суддівської етики, міжнародно-правових стандартів тощо).

На практиці громадяни, будучи сторонами у судових справах, іноді звертаються до голови суду з тим, щоб той вплинув на суддю, який розглядає конкретну справу. Однак за законодавством України голова суду не має права і повноважень втручатись у незалежну діяльність будь-якого підлеглого судді. Тому пропонується, щоб подібні звернення залишались без уваги. А ще краще: такі громадяни, які навіть неусвідомлено намагаються у такий спосіб вплинути на ухвалення суддею певного рішення, мають отримати відповідне письмове роз'яснення щодо засад незалежності суддів та відсутності у голів судів механізму впливу на їх рішення.

Суорова дисципліна й чітке слідування нормам етики стосується не лише суддів, а й інших працівників суду (представники його апарату, допоміжний персонал, секретарі, помічники та ін.). Поведінка працівників суду регулюється відповідними Правилами, затвердженими Радою суддів України у 2009 р. Одне з перших правил (п. 1.4) наголошує, що працівник суду має дотримуватись високих стандартів поведінки з метою забезпечення незалежності судових органів [203]. Це

правило є значущим з огляду на зв'язок поведінки працівників суду з авторитетом судової влади й довірою громадян до судової системи.

Указані Правила закріплюють низку й інших вимог до осіб, які працюють у судах: повага до інших; толерантність; законність; справедливість та неупередженість; зовнішній вигляд; виваженість; конфіденційність інформації; розуміння й допомога; послідовність; запобігання конфлікту інтересів; політична нейтральність [186]. З метою формування певних поведінкових стандартів і вироблення відповідних морально-етичних якостей у правників суду слід періодично проводити спеціальні тренінги [187]. Вони мають, окрім іншого, включати як роз'яснення міжнародних стандартів й вимоги чинного законодавства України у цій сфері, так й дисциплінарну практику щодо працівників суду, які допустили неналежну поведінку.

Поведінка працівників судів важлива й через можливість провокування конфліктів, формування неприязних відносин зі сторонами у справах, адвокатами та іншими учасниками судових процесів. У підсумку ображені громадяни можуть певним чином помститись. Така помста може виявитись під час розгляду справи у залі судових засідань, через що останнє може затягнутись чи перерватись. Спровокована працівниками суду неналежна поведінка відвідувачів може реалізуватись у взаємній образі аж до застосування психічного і навіть фізичного насильства, про що свідчить судова практика й результати емпіричного дослідження. Незважаючи на передбачену законодавством адміністративну відповідальність за неповагу до суду (ст. 185³ КУпАП) багатьох громадян це не зупиняє і вони внаслідок агресивно-провокуючої поведінки судових працівників можуть втрутитись у діяльність судді й навіть вплинути на прийняття ним рішення у справі. Тому поведінка працівників суду виступає важливою обставиною у контексті профілактики посягань на судову незалежність.

Загальні безпекові заходи, що були раніше виділені у розрізі гарантій незалежності суддів, мають органічно доповнюватись спеціальними напрямками діяльності профілактичного характеру. Вони пов'язуються з необхідністю

забезпечення належного рівня безпеки у судах, що не уявляється можливим без організації роботи підрозділів Служби судової охорони.

В особливо резонансних справах, які, наприклад, стосуються так званої VIP-корупції, розкрадання коштів Державного бюджету в особливо великих розмірах тощо у разі наявності підстав вважати, що життя і здоров'я судді та членів його родини перебуває у небезпеці, правоохоронними органами (СБУ, Національній поліції) має уживатись комплекс відповідних заходів. Згідно із Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» такими можуть бути:

- а) особиста охорона, охорона житла і майна;
- б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- в) встановлення телефону за місцем проживання (є неактуальним через поширення засобів мобільного зв'язку);
- г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- д) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку;
- е) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;
- є) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання [197].

Згідно із цим Законом рішення щодо застосування заходів безпеки відносно суддів приймає голова відповідного суду.

Зрештою проблема забезпечення безпеки у судах замикається на Службі судової охорони. Для удосконалення її роботи пропонується: організувати діяльність цієї Служби у всіх без виключення судових органах України; запроваджувати посилений варіанту несення служби працівниками Служби службової охорони у судах, коли планується проводити судові засідання за резонансними справами (збільшення їх кількісного складу, забезпечення співробітників розширеним переліком спеціальних засобів); додаткове грошове стимулювання працівників судової охорони, які працюють у дні масових заворушень біля судів, спроб пошкодження державного майна, фізичних посягань на працівників суду;

оснащення судових органів засобами екстреного виклику поліції (тривожні кнопки) тощо [279].

Безпека у судах передбачає й суворий перепускний режим, який має дотримуватись відповідно до Тимчасового порядку забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них [255]. Для дотримання правил, окреслених у вказаному документі, до працівників судової охорони мають пред'являтися високі вимоги, які стосуються їх фізичного стану, знання нормативно-правової бази, що регламентує їх діяльність, та інших аспектів.

Служба судової охорони має також тісно взаємодіяти з підрозділами Національної поліції та Національної гвардії. У разі проведення мітингів біля суду останні повинні обов'язково супроводжуватись присутністю правоохоронних органів, включаючи поліцію діалогу. У випадку масових заворушень, хуліганських проявів у судах працівники судової охорони мають повідомляти про такі інциденти місцеві орган поліції з тим, щоб не допустити загострення порушень громадського порядку й посилити безпеку працівників суду.

Ефективна кримінологічна профілактика втручання у діяльність судових органів не уявляється можливою без відповідного удосконалення роботи правоохоронних органів. Ця теза цілком узгоджується з результатами емпіричного дослідження. Зокрема, 12,4 % суддів, 11,9 % прокурорів, 22,3 % слідчих Національної поліції, 28,6 % адвокатів, які були опитані, указали прокуратуру як важливий суб'єкт запобігання цим злочинам. У цій якості респонденти відмітили й Національну поліцію (18,9 %, 23,4 %, 23 % і 19,6 % відповідно).

На практиці деякі службові особи органів кримінальної юстиції, яких нами віднесено до корупційного, кар'єристського й комбінованого типів таких злочинців, допускають незаконний вплив на суд. З метою забезпечення належного рівня законності у діяльності органів прокуратури потребують реалізації положення Бордоської декларації, затвердженої висновком № 12 (2009) КРЄС й висновком № 4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів. У ній зазначається, що виконання різних, але взаємодоповнювальних функцій суддями й прокурорами є

необхідною гарантією справедливого, неупередженого та ефективного відправлення правосуддя. Судді та прокурори мають бути незалежними у здійсненні своїх повноважень, а також діяти незалежно один від одного [82, с. 543-557]. Звідси виробничі взаємовідносини суддів з прокурорами мають ґрунтуватися лише на вимогах чинного законодавства, а не на якихось інших позапрофесійних стосунках чи особистих зобов'язаннях.

В органах прокуратури має функціонувати чіткий механізм притягнення до дисциплінарної відповідальності тих прокурорів, які допустили порушення закону, у тому числі що виражається у позапроцесуальному впливі на суддю. Будь-які дії з ознаками втручання у роботу суду мають ставати предметом окремого службоово розслідування з подальшим прийняттям відповідних кадрових рішень. Дії прокурорів мають бути вільними від шантажу притягнення суддів до відповідальності у разі винесення ними незаконного рішення. У подібних випадках прокурорам рекомендується керуватися наказом Генеральної прокуратури України від 28.03.2019 р. № 51 «Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні». Зокрема, прокурори у кримінальному провадженні за наявності в діях судді ознак дисциплінарного проступку ініціюють звернення до ВРП із заявою про його дисциплінарну відповідальність [202].

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень, передбачених ст. 376 КК, чимало залежить від законності, професійності, вимогливості саме прокурорів, які здійснюють його процесуальне керівництво. Беручи до уваги, що нерідко подібні злочини мають резонансний характер, викликають підвищений інтерес у громадськості, ЗМІ, тому при їх розслідуванні керівниками слідчих управлінь і відділів Національної поліції має братись до відома думка прокурора про розподіл чи перерозподіл подібних кримінальних проваджень. Вони повинні розслідуватись досвідченими слідчими, готовими до певного контролю громадськості у цьому зв'язку.

Удосконалення роботи слідчих Національної поліції полягає в оновленні методик розслідування втручання у діяльність судових органів з урахуванням

результатів останніх наукових розробок у цій сфері, які стосуються: способів, суб'єктів втручання, штучних перепон у встановленні істини по справі та інших обставин. Пропонується, щоб у слідчих Національної поліції була певна спеціалізація у розслідуванні подібних фактів. Ними мають займатись справжні слідчі-професіонали, стійкі до впливу на них з боку осіб, які раніше посягнули на незалежність суду.

Відповідної модернізації потребує й діяльність ЗМІ та окремих журналістів. У сучасному демократичному суспільстві взаємодія ЗМІ із судами базується на принципі публічності судового процесу [172, с. 10]. Перші, маючи право висвітлювати проблемні питання судочинства, критикувати діяльність судової влади, іноді зловживають ним, допускаючи дії з ознаками втручання у роботу судів. Це стосується й випадків надмірної та іноді необґрунтованої критики суддів у корупції або відкритих звинувачень певних осіб у вчиненні злочину до винесення судом обвинувального вироку.

Міжнародним співтовариством вироблені певні правила взаємодії ЗМІ із судами. Так, у Рекомендації № Rec. (2003) 19 КМ РЄ визначено деякі напрями роботи, які вимагають стандартизації їх взаємовідносин: інформування громадськості через ЗМІ; презумпція невинуватості; точність інформації; доступ до інформації; способи надання інформації ЗМІ; регулярне інформування під час кримінальних процесів; заборона на використання інформації; захист недоторканності приватного життя в рамках судового розгляду, що триває; право на спростування та право на відповідь; неприпустимість впливу на суд; досудове розголошення інформації, що заподіює шкоду; допуск журналістів; доступ журналістів до зали судових засідань; пряма трансляція із зали судових засідань та зйомка такого засідання; допомога ЗМІ у висвітленні судових процесів; захист свідків [36, с. 12-15].

Ураховуючи вищевикладене, у діяльності ЗМІ має бути забезпечений баланс між, наприклад, проведенням журналістського розслідування, висвітленням різних подій, пов'язаних із судовим розглядом окремих справ, майновим станом окремих суддів і відвертим нехтуванням конституційним принципом презумпції

невинуватості, яка стосується підсудних та самих суддів. Тому професійна діяльність журналіста, без якої фактично неможливо забезпечити прозорість і відкритість правосуддя, має відповідати певним канонам журналістської етики. В іншому випадку журналіст може перетворитись мінімум на об'єкт критики, а максимум – на обвинуваченого у втручанні у діяльність суду або ж нести матеріальну відповідальність у зв'язку із захистом суддями та іншими службовими особами честі, гідності та ділової репутації.

Потенційність порушення порядку у перебігу судових засідань залежить, окрім іншого, від дотримання журналістами, які присутні на них, відповідних процесуальних вимог. Вони стосуються: спілкування із судом (порядок звертання, можливості спілкування); порядку неофіційного фіксування інформації; вимог до підтримання порядку в залі судового засідання [35]. Взагалі-то журналісти, які висвітлюють хід судових процесів, мають виконувати законні вимоги суддів з метою встановлення істини по справі й захисту прав учасників судочинства. Це стосується й обов'язку отримання у суду дозволу на здійснення фото- і відеозйомки судових засідань.

Беручи до уваги той факт, що суддям не дозволяється коментувати справи, які вони розглядають або по яким ухвалили певне рішення, виникає також необхідність у налагодженні роботи прес-служб судів. Останні мають надавати офіційну уточнену інформацію про хід судових процесів з тим, щоб розвіяти домисли громадян по окремих юридичних фактах, не допустити викривлення інформації і т.ін.

Інформаційні спеціально-кримінологічні заходи запобігання втручанню у діяльність судових органів пов'язуються із діяльністю різних суб'єктів, спрямовану на заповнення своєрідного інформаційного вакууму навколо проблеми тиску на суди в Україні, та вирішення деяких інших задач (запобігання корупції у сфері правосуддя, налагодження комунікації між різними органами тощо).

Важливо, щоб громадяни були обізнані не лише про хід і результати справ, де вони є стороною, або ж розгляду резонансних справ державного масштабу. Такими є, наприклад, справи про убивства на Майдані у 2014 р., про загибель

військовослужбовців Збройних Сил України і цивільного населення на окупованій території Донецької і Луганської областей, про «телефонні» замінування сотень об'єктів критичної інфраструктури по всій країні, про дорожнього-транспортні пригоди із чисельними людськими жертвами, про судовий розгляд справ топ-корупціонерів, про злочинні діяння колаборантів та військових злочинців тощо. Не менш значущою для суспільства є обізнаність про те, що являє собою така неконкретизована категорія, як «справедливість суду». Адже кожний позивач у цивільній, господарській, адміністративній справі, потерпілий і навіть обвинувачений у кримінальній справі прагне саме справедливості. Тому завдання суду та його прес-служб полягає, за можливості, у роз'ясненні громадянам структури судової справедливості. Вона відповідно до ст. 6 Європейської конвенції з прав людини складається із незалежності й безсторонності суду, його доступності, публічності судового розгляду, розумності строків розгляду справи [119].

У зв'язку із вищевикладеним особлива увага має приділятися тлумаченню українцям суті судової незалежності, випадків, коли ця незалежність може бути підірвана, видів поведінки з ознаками втручання у діяльність судових органів, а також правових наслідків за такі дії.

Пропонується, щоб інформація про роботу суду, розгляд конкретних справ, а тим більше випадки посягання на незалежність суддів поширювалась не лише прес-службою суду. Такі події мають висвітлюватись й на офіційному веб-сайті суду, у соціальних мережах Facebook, Twitter, YouTube, у друкованих виданнях, на телебаченні. Головне завдання – надати ганебним фактам втручання і впливу на рішення суду з боку певних осіб розголосу, щоб вони стали максимально публічними. Це має мінімізувати, принаймні з їх боку, подібні випадки у майбутньому.

Окрім цього, виникає необхідність у посиленні кримінологічної поінформованості юридичних відділів підприємств, установ і організацій, окремих адвокатів, які представляють інтереси громадян у кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних справах щодо недопустимості посягання на незалежність суддів та заборони втручання у діяльність судів у будь-який спосіб.

Варто також у відповідних пам'ятках указати санкцію, передбачену у ст. 376 КК України.

З метою підвищення правосвідомості українців, посилення їх поваги до судових органів, зміцнення незалежності останніх, роз'яснення громадянам їх прав і обов'язків потребує відповідна загальнодержавна інформаційна кампанія. Одним із таких напрямів діяльності є правовий лікбез. Його проявом є видання книжок, у тому числі дитячих, щоб діти змалку привчалися до поваги дорослих, включаючи тих із них, які носять мантиї, погони, мають табельну зброю, вдягнені у білі халати. Тобто повага відповідно до суддів, поліцейських, військових, медиків має вироблятися з дитинства і розвиватися протягом усього свідомого життя. Це, звичайно, складна, фінансово витратна справа, результати якої важко оцінити. Однак необхідність її здійснення не піддається жодному сумніву. Цей напрям інформаційної профілактичної роботи представлений у деяких дуже цікавих та яскравих дитячих виданнях [270].

У цій групі запобіжних заходів окреме місце посідає інформаційна кооперація. Вона виражається у діяльності ВРП, Верховного Суду щодо обміну із зарубіжними партнерами досвідом щодо запобігання посяганням на незалежність суддів. Для цього слід проводити на базі ВРП науково-практичні заходи (конференції, круглі столи, дискусійні клуби) із залученням закордонних колег, делегувати на аналогічні заходи своїх представників. Згодом отримана інформація має ретельно досліджуватись на предмет її використання різними суб'єктами для обмеження поширення втручання у діяльність судів в Україні.

Нормативно-правові заходи спрямовані на усунення виділених у попередньому розділі цієї праці правових недоліків і прогалин у законодавчому забезпеченні як гарантування незалежності суддів, так й діяльності із запобігання правопорушенням, що вивчаються, та деяких інших аспектів.

Результати емпіричного дослідження продемонстрували широку палітру відповідей різних груп респондентів щодо напрямів удосконалення чинного законодавства України у цій сфері. Найчастіше експерти зазначали таке: передбачення відповідальності за необґрунтоване звинувачення суддів з боку

службових осіб та ЗМІ; посилення адміністративної відповідальності за неповагу до суду; посилення кримінальної відповідальності за втручання у діяльність суддів; внесення змін у законодавство щодо розширення повноважень ВРП; передбачення у законодавстві обмеження доступу громадських активістів на судових засіданнях; законодавча заборона проведення мітингів біля будівель суду. Деякі респонденти указували, що виникає потреба у забезпеченні стабільності чинного законодавства. Незначна їх частина підкреслила, що чинного законодавства цілком достатньо для запобігання злочинам, передбаченим ст. 376 КК.

Незважаючи на різні погляди експертів щодо нормативно-правового напрямку запобігання посяганням на незалежність судів, одне стає очевидним: чинне законодавство України потребує відповідної модернізації.

Одне із найбільш дискусійних питань у цьому контексті пов'язується із пропозиціями посилення санкції у злочинах, передбачених ст. 376 КК, або зміни диспозиції цієї норми. Одна група науковців висловляє рекомендації загального характеру щодо посилення юридичної відповідальності за втручання у діяльність судових органів [169; 104]. Інша група учених надає більш предметні пропозиції з цього приводу. Зокрема, Г. Є. Бершов пропонує нову редакцію санкцій ст. 376 КК. Вона навіть жорсткіша за внесені зміни до цієї статті загальновідомим «Законом 16 січня 2014 р.», який свого часу критикувався усім українським суспільством. Цим Законом у ч. 1 ст. 376 КК передбачалось збільшення верхньої межі штрафу як основного покарання за втручання у роботу судів у розмірі від 300 до 500 НМДГ. У ч. 2 ст. 376 КК пропонувалось посилити покарання з 3 до 4 років позбавлення волі. А Г. Є. Бершов рекомендує у ч. 1 ст. 376 КК передбачити штраф у розмірі аж до 3 тис. НМДГ, а у ч. 2 цієї статті – штраф у розмірі до 10 тис. НМДГ [19, с. 10; 26].

Є думка, що у цьому випадку слід дотримуватись принципу співрозмірності виду і розміру покарання за втручання у діяльність судових органів із санкціями інших статей КК, які передбачають кримінальну відповідальність за учинення злочинів проти правосуддя. Йдеться передусім про злочини, передбачені статтями 377–379 КК.

Під час покращення правозастосовної практики із запобігання незаконному впливу на суд не слід забувати про загальну спрямованість кримінальної політики України у бік гуманізації кримінальних покарань. Принцип гуманізму обґрунтовано розглядається ученими у контексті загальних правил здійснення пеналізації кримінальних правопорушень. Варто ураховувати й той факт, що ефективність державної політики у сфері запобігання злочинності досягається не посиленням санкцій статей КК, а у першу чергу невідворотністю кримінального покарання, нехай і не такого суворого, як того очікують деякі науковці та правоохоронці.

Потребує також усунення недоліків у формулюванні назви і диспозиції ст. 376 КК. Вони здебільшого зводяться до застосування термінів «втручання» й «вплив». У цьому випадку законодавець має дослухатись до порад дослідників у контексті необхідності застосування принципу одноманітності термінології, який виключає помилки у правозастосуванні та мінімізує шанси винних на ухилення від кримінальної відповідальності за тиск на суд.

Деякі учені звертають увагу на зарубіжне кримінальне законодавство. Так, у Великій Британії неповага до суду фактично прирівняна до втручання у його діяльність. А у Нідерландах подарунок судді за певних умов можна вважати впливом на суддю з метою схилення його до ухвалення конкретного судового рішення. Окрім цього, лунають пропозиції криміналізувати дії, пов'язані з мітингами і пікетуваннями у залі судового засідання або поблизу суду [158]. Видається, що подібні законодавчі новели зайві в Україні, оскільки: а) у КК України є своє правове визначення втручання у діяльність судових органів; б) КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за неповагу до суду; в) позбавлення громадян права на мирні збори, особливо біля будівель суду, суперечить ст. 39 Конституції України.

Інші пропозиції науковців, навпаки, заслуговують на увагу. Одна з таких стосується доповнення ст. 376 КК кваліфікуючою ознакою щодо учинення цих злочинів за попередньою змовою групою осіб [32, с. 12]. Адже, як показують результати емпіричного дослідження, втручання може відбуватися у групі.

Розвиваючи цю ідею, рекомендується передбачити й відповідальність за втручання у діяльність судових органів організованою групою осіб.

З метою підвищення ефективності запобігання випадкам незаконного впливу на суд слід закріпити на законодавчому рівні (імперативно) обов'язок органів державної влади і місцевого самоврядування виконання подань ВРП, у тому числі у частині притягнення відповідних службових осіб до відповідальності за учинення дій з ознаками тиску на суд. При цьому слід нормативно закріпити право ВРП на контроль ходу розслідування правоохоронними органами фактів втручання, а не лише її інформування, як це відбувається на теперішній час.

У ст. 127 Конституції України регламентовані деякі вимоги до осіб, які претендують на посаду судді. Серед них указана компетентність та добросовісність [120]. При цьому у чинному галузевому законодавстві України наголошується на етичних і моральних вдачах таких осіб. У зв'язку із цим пропонується доповнити ст. 127 Основного закону вимогою щодо наявності високих морально-етичних якостей в осіб, які бажають стати суддею.

Конституція України потребує також доповнення положенням про органи суддівського самоврядування. Такий підхід застосовано у конституціях багатьох країн світу: Польщі, Франції, Португалії, Італії, Бельгії, Іспанії, Болгарії, Хорватії, Угорщини [149]. Указаний аспект має важливе значення, оскільки передбачення діяльності подібних структур на рівні Основного закону підвищить їх статус у царині забезпечення судової незалежності.

Як відомо, ефективна судова система неможлива без незалежної прокуратури, від якої у свою чергу чимало що залежить у справі судової незалежності. Тому вважається обґрунтованим занепокоєння РЄ з приводу того, що в Україні зберігається можливість висловлення недовіри прокуратурі з боку ВР України [258]. Звідси можна констатувати, що в Україні наразі зберігається ризик зовнішнього парламентського впливу на діяльність органів прокуратури. Для усунення цього недоліку виникає необхідність у внесенні змін до п. 25 ст. 85 Конституції України й виключення у ньому положення щодо «висловлення недовіри Генеральному прокуророві, що має наслідком його відставку з посади» [120].

У літературі неодноразово наголошувалось на необхідності здійснення експертизи проектів нормативно-правових актів. Деякі дослідники у цьому питанні пішли ще далі й запропонували створити експертну установу, що перевірятиме усі українські законопроекти на предмет їх відповідності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [221]. Ця думка є слушною, особливо у контексті відповідності розроблених проектів законів ст. 6 цієї Конвенції, яка закріплює право на справедливий суд, окремою складовою якого є судова незалежність.

Ураховуючи значущість безпеки суддів як гарантії їх незалежності, виникає потреба у законодавчому забезпеченні цього напряму діяльності. Зокрема, у відповідному рішенні Ради суддів України від 2018 р. було наголошено на нагальній необхідності розробки і прийняття Закону України «Про Службу судової охорони» [205]. Адже указаний правоохоронний орган зі специфічними функціями потребує закріплення його правового статусу та напрямів забезпечення судової незалежності на рівні окремого закону.

Певною нормативною прогалиною вважається відсутність у КПК норм про обов'язок слідчих і суддів установлювати причини та умови злочинів. Тому кримінологи пропонують доповнити КПК новою главою «Слідчо-судова профілактика кримінальних правопорушень» [58]. Така новація заслуговує на підтримку, однак з одною поправкою: достатньо обмежитись двома новими окремими статтями «Слідча профілактика» та «Судова профілактика». Такий підхід не дозволить перевантажити КПК та спростить його застосування слідчими та суддями.

Очевидно, що будь-які зміни і доповнення до чинного законодавства України мають бути виваженими, послідовними, науково обгрунтованими. Законодавчі ініціативи не мають реалізовуватись поспіхом у так званому турборежимі. У цьому плані має застосовуватись відомий принцип медиків «Не нашкодь!». У сфері правосуддя ця засада виражається у недопустимості прийняття тих законопроектів, які не полегшать правозастосування, а навпаки: ускладнять захист гарантій незалежності суддів, чим доповнять існуючі правові проблеми новими.

Технічні заходи спеціально-кримінологічного запобігання досліджуваним кримінальним правопорушенням зводяться, з одного боку, до підвищення технологізації процесу відправлення правосуддя з метою спрощення роботи суддів й апарату судів. А, з другого, – до розширення застосування сучасних технічних засобів, спрямованих на посилення безпеки суддів й працівників суду та моніторингу ситуації у приміщеннях суду із загальним доступом (за виключенням нарадчих кімнат) для оперативного реагування на хуліганські та інші прояви.

Значний запобіжний потенціал, на думку науковців, містить стратегія зменшення можливостей для учинення злочинів у системі правосуддя. Він може розкритись, окрім іншого, через реалізацію низки прогресивних технічних рішень: монтаж камер відеоспостереження у приміщеннях суду (досвід Грузії); посилення інформаційної безпеки під час розподілу справ між суддями з додержанням вимог черговості й спеціалізації; електронна реєстрація вхідної та вихідної кореспонденції у судах; обов'язкова передача розглянутих проваджень до електронного архіву; внесення усіх судових рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень у визначені законодавством терміни тощо [113].

Головна мета перелічених та деяких інших технічних заходів полягає у посиленні очевидності, ризикованості потенційної протиправної поведінки учасників судових процесів та інших суб'єктів, яка може бути спрямована на схиляння судді до ухвалення певного рішення.

Вище наданий більш-менш вичерпний аналіз заходів кримінологічної профілактики втручання у діяльність судових органів. Саме на них, як уже було сказано, слід акцентувати увагу під час запобігання указаним правопорушенням у сфері правосуддя. Разом із тим не виключається, що відповідними суб'єктами можуть уживатись деякі заходи у межах відвернення або припинення посягань на незалежність суддів. Хоча їх реалізація ускладнюється через формальний склад цього злочину (ч. 1 ст. 376 КК), для якого є неважливими суспільно небезпечні наслідки, а достатньо лише висловлення вимоги або учинення інших невербальних чи непроцесуальних дій.

Відвернення загрози втручання у роботу суддів, яке реалізується на стадії від формування злочинного умислу до його реалізації [132, с. 158], теоретично може здійснюватись у різний спосіб. Наприклад, проведення суддею, який розглядає конкретну справу, зі стороною по ній або адвокатом, які раніше висловлювали певні побажання про результати судового рішення, бесіди про недопустимість реалізації задуманого. Суддя, його помічник чи навіть секретар можуть застерегти будь-яку особу (прокурора, адвоката, журналістів, громадських активістів) про недопустимість подальшої ескалації розпочатого конфлікту на тлі розгляду певної справи, роз'яснити вимоги чинного законодавства, що закріплює незалежний статус суддів, уточнити санкцію ст. 376 КК, яка може бути застосована до винних.

Відвертатись загроза втручання у діяльність суддів може й з боку судової охорони, яка організовує перепускний режим на вході до суду, вилучає заборонені предмети (гучномовці, кастети, холодна, травматична і вогнепальна зброя). Останні можуть бути використані особами для висловлення своїх вимог, залякування судді, пошкодження майна суду тощо.

Що стосується припинення, заходи якого вживаються на стадії готування або замаху на учинення кримінального правопорушення, то винного можна затримати на «гарячому». Затримання може відбутись працівниками судової охорони у приміщенні суду, якщо особа порушила громадський порядок, знищила чи пошкодила чуже майно, нанесла тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості та поєднала ці дії із певними вимогами, вказівками судді з приводу результатів розгляду справи.

Не виключається варіант затримання винного на «гарячому» у випадку вчасного повідомлення суддею органи прокуратури й організації ними спільно з оперативними підрозділами Національної поліції спеціальної операції щодо документування дій особи, яка втручається у діяльність судді у перебігу чергового епізоду незаконного впливу. Він може бути пов'язаний із вербальним висловленням вимог, поєднуватись із передачею судді неправомірної вигоди.

Як показує реальна дійсність й традиційні підходи у діяльності органів кримінальної юстиції, такі варіанти хоча теоретично допускаються, однак

вважаються малоімовірними через різні обставини: складність вжиття таких оперативних заходів; обмеженість часу; наявність 1-2 епізодів незаконної діяльності. Це майже унеможлиблює затримання винного саме під час учинення злочину, за винятком випадків передачі неправомірної вигоди, яка може поєднуватись із незаконною вимогою до судді, де збір доказової бази щодо причетності особи до втручання є більш реальним.

Ефективність запобігання посяганням на незалежність суддів залежить від повноти цієї діяльності. Вона передбачає усунення не лише причин і умов указаних злочинів, а й, за можливості, розвиток спеціальних навичок у потенційних потерпілих. Ці навички дозволять суддям уникнути тиску на них або ж не допустити його більш тяжких наслідків. Остання складова пов'язується із заходами *віктимологічної профілактики*.

У теорії запобігання злочинності віктимологічна профілактика хоча і розглядається її самостійним напрямом, однак вона вивчатиметься у цьому підрозділі разом із спеціально-кримінологічними заходами. Це зумовлюється їх тісним зв'язком. Загалом прийнято вважати, що віктимологічна профілактика включає комплекс заходів зі зниження індивідуальної віктимності особи та зменшення масштабів віктимізації населення [132, с. 159]. Тобто цей напрям запобігання може здійснюватись як на індивідуальному, так й на груповому і навіть масовому рівнях суспільних відносин.

Об'єктами запобіжного впливу віктимологічної профілактики втручання у діяльність судових органів є професійна віктимність суддів як певна їх віктимогенна властивість, що може сприяти реалізації злочинної мотивації певних осіб. Як було зазначено у попередньому розділі праці, такі прояви професійної віктимності суддів можуть пов'язуватись із: стажем роботи суддів, досвідом їх професійної діяльності, уміннями і навичками, здобутих у процесі відправлення правосуддя, місцем роботи та ін.

Другу групу об'єктів віктимологічної профілактики утворюють різні види віктимної поведінки суддів. Вона має різний характер й властива різним типам потерпілих.

Суб'єктами здійснення заходів віктимологічної профілактики можуть бути як органи судового врядування, суддівського самоврядування, так й голови окремих судів, Національна школа суддів, Служба судової охорони тощо.

Кінцева мета указаної групи запобіжних заходів полягає у розвиткові та вдосконаленні наявних професійних навичок у суддів, необхідних для захисту їх незалежного статусу, а також недопущенні їх первинної, а так само повторної віктимізації у тих служителів Феміди, які вже зазнали втручання у свою діяльність.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 зазначено, що одним із дієвих напрямів запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 376 КК України, є належне реагування судьями на протиправний тиск і втручання [207]. Це положення має методологічне значення у контексті віктимологічної профілактики. Адже дотримання судьями законодавчо визначеного алгоритму дій у разі посягання на їх незалежність дозволить не лише уникнути ними можливої дисциплінарної відповідальності за неповідомлення у встановлені строки про факт втручання у їх роботу, а й не допустити у такому випадку непрофесіоналізму. Останній може призвести до повторної віктимізації, зумовленої пасивністю такого судді.

Основним інструментом для здійснення віктимологічної профілактики окремими дослідниками справедливо називається метод девіктимізації [10, с. 140]. Він охоплює, у тому числі, вжиття комплексу заходів, спрямованих на віктимологічну поінформованість суддів про проблему тиску на судові органи. Цілева аудиторія подібних напрямів інформаційної діяльності має бути сформована передусім із суддів, призначених на посаду упродовж останніх 5 років. Також до неї можна включити суддів, які хоча і мають вагомий досвід роботи у сфері правосуддя, однак працюють у судових органах, де мають місце високі ризики посягань на судову незалежність. Такими є місцеві загальні (окружні), апеляційні суди з розгляду кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ, розташовані у м. Києві, а також Верховний Суд. До цієї категорії судів можна віднести ті з них, що дислокуються в інших обласних центрах України.

Хоча призначення на посаду судді апріорі має означати високий кваліфікаційний рівень такої особи, все ж таки він відрізняється у різних кандидатів. До того ж найбільшу групу потерпілих утворює так званий пасивний тип суддів, які зазнали утиску своєї незалежності, у тому числі через власну пасивність у питанні її захисту. Тобто вони не звернулись (невчасно звернулись) до ВРП та Офісу Генерального прокурора із відповідною заявою про втручання у свою діяльність з боку певних осіб, як того вимагає чинне законодавство. Тому саме на перелічені групи суддів мають спрямовуватись заходи з підвищення їх професійного рівня, знань, умінь і навичок, які дозволять ним не перетворитись у майбутньому на потерпілого (лу) від втручання у їх діяльність.

Виникає потреба у здійсненні відповідної інформаційної кампанії з тим, щоб актуалізувати, особливо серед виділених груп суддів, указану проблематику. Для цього питання протидії тиску на суд мають ставати предметом окремого обговорення, наприклад, на зборах колективів окремих судів. Якщо у певному судовому органі працює суддя, який реально зазнав втручання у свою професійну діяльність, не виключається можливість його виступу перед колегами для висвітлення цієї ситуації. Це важливо з кількох причин: судді з перших уст почують про випадок посягання на судову незалежність; суддя доповість про особливості подання повідомлення до ВРП про такий факт; буде надана оцінка оперативності розгляду ВРП повідомлення судді; здійснюватимуться певні висновки щодо результатів розслідування Національною поліцією указанного факту тощо.

Одним із головних питань, яке має бути обговорено на подібних зборах суддів, вважається надання суддею-потерпілим порад і рекомендацій своїм колегам щодо реальних й теоретичних шляхів забезпечення свого незалежного статусу від посягання у конкретних організаційних умовах функціонування певного суду.

Відповідна робота у вказаному напрямі має здійснюватись й Національною школою суддів України. Слухачів цієї установи можна умовно розділити на три групи: 1) особи, які проходять кваліфікаційне оцінювання на посаду судді; 2) судді, які проходять курси підвищення кваліфікації раз на три роки; 3) діючі судді, які потерпіли від протиправного впливу на свою діяльність.

Такий розподіл слухачів Національної школи суддів України викликає необхідність розробки відповідно базових курсів для осіб, які відносяться до перших двох категорій, та спеціальних навчальних курсів для останньої й найбільш уразливої (з віктимологічної точки зору) групи осіб.

Перелічені курси повинні стосуватись не лише стандартних питань належної обізнаності про правовий статус судді, а й конкретних кроків у нестандартних ситуаціях зовнішнього та внутрішнього втручання у їх діяльність. Це вимагає доповнення таких курсів методиками підвищення стресостійкості суддів, їх дій у форс-мажорних обставинах, що можуть виникнути в їх професійному середовищі. Фактично перелічені заходи стосуються усіх виділених типів суддів-потерпілих: пасивних, конформних, «кар'єристів», недоброчесних й непрофесійно-провокуючих.

Окрім цього, для посилення віктимологічної поінформованості суддів можуть вживатись й деякі інші інформаційно-просвітницькі заходи: підготовка пам'яток «Як не стати жертвою втручання у діяльність судді?», які мають розповсюджуватись в електронному та паперовому виді у всіх без виключення судових органах держави; розміщення на офіційних веб-сторінках ВРП, ВККСУ, Національної школи суддів України, Верховного Суду, ДСА України, Ради суддів України, окремих судових органів відомостей віктимологічного змісту, які стосуються проблеми втручання у діяльність суддів. Також пропонується, щоб на зборах суддів у колективах обговорювались рішення з'їзду суддів, Ради суддів України, на яких піднімаються питання незалежності судових органів та шляхів її посилення.

Щодо діяльності судової охорони, то вона може здійснюватись як у штатному режимі, так й бути посилена внаслідок необхідності організації додаткових заходів безпеки щодо конкретного судді та членів його родини, який зазнав втручання у свою роботу й потребує додаткового захисту. У такому випадку подібні безпекові заходи матимуть індивідуальний характер й здійснюватимуться у контексті саме віктимологічної профілактики для зменшення віктимності певного судді.

Суддя, який зазнав впливу у свою діяльність, має, окрім повідомлення про це ВРП й Генерального прокурора, доповісти про такий інцидент голові суду. Останній

у разі наявності бажання судді, а також інших об'єктивних підстав, повинен ініціювати організацію заходів із посилення безпеки судді. Для цього виникає необхідність у тісній співпраці суду з оперативними підрозділами СБУ, Національної поліції й Служби судової охорони [284].

Отже, ефективність обмеження поширеності кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України, корелює з дотриманням принципу комплексності. Він виражається в умілому поєднанні загальносоціального, спеціально-кримінологічного запобігання із заходами віктимологічної профілактики.

Висновки до розділу 4

1. Запобігання втручанню у діяльність судових органів – це діяльність державних і недержавних суб'єктів щодо вдосконалення суспільних відносин для забезпечення законності у сфері правосуддя, усунення зовнішніх і внутрішніх негативних явищ й процесів, що породжують посягання на незалежність судових органів і суддів й сприяють їм, а також недопущення будь-якого незаконному впливу і тиску на суд на різних стадіях злочинної поведінки.

2. Кримінологічне (некаральне) запобігання втручанню у діяльність судових органів є більш ефективним порівняно із кримінально-правовими (репресивними) засобами його обмеження.

3. Загальносоціальний напрям є основою запобігання указаним кримінальним правопорушенням. Його мета – розроблення певних організаційно-інституційних, психологічних, морально-етичних та інших стандартів діяльності судових органів, які б звели ризики посягань на незалежність судів і суддів до мінімуму.

Структура загальносоціального запобігання складається із таких напрямів: а) заходи щодо посилення гарантій незалежності суддів; б) заходи у межах судового реформування; в) реформування суміжних із правосуддям сфер та органів (політична система, прокуратура, адвокатура, соціокультурна сфера) та ін.

Найбільш значущими гарантіями незалежності суддів з огляду на обмеження посягань на їх незалежність вважаються такі: належне матеріальне й соціальне забезпечення суддів (достойне грошове, пенсійне забезпечення, довічне грошове

утримання; покращення житлових умов); недоторканність та імунітет суддів; забезпечення особистої безпеки суддів, членів їх сім'ї, майна, а також інших засобів їх правового захисту (організація діяльності Служби судової охорони та її повне фінансування); незмінюваність судді (недопущення довільного звільнення суддів чи переміщення їх та інше місце роботи); відповідальність за неповагу до суду; окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів (фінансування державною потреб судової влади; організація діяльності ДСА); особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; функціонування органів суддівського самоврядування та ін.

Заходи у межах судового реформування включають: перетворення ВРП на головний орган судової влади; вирішення кадрових проблем; розблокування роботи ВККСУ; організація діяльності органів судового врядування відповідно до президентської судової реформи 2019 р. із поправками Конституційного Суду України; оновлення складу ВРП; посилення громадського контролю за діяльністю судових органів; розширення відправлення правосуддя з боку присяжних й народних засідателів; підвищення якості роботи судів; упровадження діджиталізації у сфері правосуддя; розширення міжнародного співробітництва та ін.

Реформування суміжних із правосуддям сфер та органів передбачає: якісні перетворення у політичній системі; удосконалення діяльності органів прокуратури; модернізацію роботи адвокатури; оновлення соціокультурної сфери.

4. Центральне місце спеціально-кримінологічного запобігання явищу втручання у діяльність судів посідають заходи кримінологічної профілактики. Об'єктами їх запобіжного впливу є зовнішні й внутрішні криміногенні чинники, що зумовлюють учинення таких кримінальних правопорушень.

Заходи профілактики класифіковано за їх характером на організаційно-управлінські, інформаційні, нормативно-правові та технічні.

Організаційно-управлінські заходи спрямовані на: удосконалення діяльності ВРП у частині захисту судової незалежності; якісну роботу ВККСУ з кваліфікаційного оцінювання кандидатів на посаду судді; забезпечення самостійності у роботі ГРД; приведення діяльності Національної школи суддів

України до європейських стандартів; активізацію роботи органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судових органів; недопущення впливу на суддів з боку голови та апарату суду; запровадження діяльності Служби судової охорони у всіх судах України тощо.

Інформаційні заходи стосуються заповнення своєрідного інформаційного вакууму навколо проблеми тиску на суди в Україні та вирішення деяких інших задач (запобігання корупції у сфері правосуддя, налагодження комунікації між різними органами).

Нормативно-правові заходи покликані усунути правові недоліки й прогалини у законодавчому забезпеченні як гарантування незалежності суддів, так й діяльності із запобігання правопорушенням, що вивчаються.

Технічні заходи спеціально-кримінологічного запобігання зводяться до підвищення технологізації процесу відправлення правосуддя, розширення застосування сучасних технічних засобів, спрямованих на посилення безпеки суддів.

Відвернення загрози втручання у діяльність судових органів може полягати у: попередженні суддею відповідних осіб про недопустимість реалізації задуманого; застереженні сторін у справі та їх адвокатів з боку працівників суду про недопущення подальшої ескалації розпочатого конфлікту на тлі розгляду певної справи; організації діяльності судової охорони, вилученні нею у відвідувачів суду заборонених предметів та ін.

Припинення фактів незаконного впливу на суд може здійснюватись здебільшого шляхом затримання винного під час учинення злочину, у тому числі у перебігу повторного епізоду злочинної діяльності.

5. Віктимологічна профілактика спрямована на усунення професійної віктимності окремих категорій суддів та недопущення з їх боку віктимної поведінки. Вона виражається у: посиленні віктимологічної поінформованості суддів про проблему тиску на судові органи; підвищенні професійного рівня, віктимологічних знань, умінь і навичок суддів; широкому обговоренні проблеми посягань на судову незалежність у колективах судів; проходженні суддями спеціальних тренінгів щодо зменшення їх віктимної уразливості та недопущення повторної віктимізації тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у дослідженні кримінологічної природи втручання у діяльність судових органів, наданні його кримінологічної характеристики, вивченні детермінант та розробленні на цій основі перспективних напрямів і заходів запобігання йому.

До найбільш вагомих висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, необхідно віднести такі.

1. Незалежність судових органів – значущий міжнародний стандарт їх діяльності. Він нормативно врегульований на міжнародно-правовому, регіональному (європейському) й національному рівнях.

2. Сучасний стан втручання в діяльність судових органів характеризується такими тенденціями й закономірностями відтворення: загальне збільшення його рівня у 2022 р. порівняно із 2013 р., який щорічно сягає до 200 таких облікованих діянь; особливо високий рівень латентності (коефіцієнт понад 50), що має переважно штучну природу; динаміка цих правопорушень корелює із суспільно-політичною обстановкою у країні й глибиною судового реформування; переважання у діяльності загальних судів при розгляді кримінальних справ; учинення частіше в усній та непроцесуальній формах; час втручання, як правило, збігається з режимом роботи суду; сукупністю, коли втручання відбувається разом із хуліганством або умисним пошкодженням чужого майна; типовими загальними способами тиску на суд є критика судді у ЗМІ, залякування судді та його близьких або прохання; додаткові способи учинення виражаються в організації стихійних мітингів, неналежній поведінці у залі судових засідань, зверненні різних осіб до ВРП зі скаргою на суддю; найбільше територіальне поширення у м. Києві, Дніпропетровській та Одеській областях; негативні соціальні наслідки мають політичну, економічну, соціально-психологічну та організаційну спрямованість та ін.

3. Узагальнений кримінологічний портрет особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу, виглядає так: це чоловіки (80 %) віком 29-39, рідше 40-54 років, мають повну вищу освіту (59,1 %), громадяни України,

українці за національністю, є активістами, членами громадських організацій, журналістами, незаконні дії яких скеровуються стороною по справі у співучасті з адвокатом. Втручання відбувається частіше у групі за попередньою змовою. Провідними мотивами учинення злочину є уникнення підсудним відповідальності, корисливі й кар'єристські мотиви. Вони поєднані з індивідуально-егоїстичними інтересами й стереотипами недоброчесної професійної поведінки, властивої службовим особам. Більшість винних мають високі інтелектуальні здібності та розвинені вольові якості.

4. Типологію особи правопорушника, який втрутився у діяльність судового органу, побудовано за мотивом й характером злочинної поведінки. Вона включає такі умовні типи правопорушників: інтелектуальний, хуліганський, корисливий, корупційний, агресивний, кар'єристський, комбінований.

5. Структура детермінації втручання у діяльність судових органів зумовлена архітектонікою стандарту незалежності останніх. Тому систему детермінації досліджуваних кримінальних правопорушень утворюють дві групи криміногенних чинників: зовнішньосистемні (зовнішні), які функціонують поза сферою правосуддя, та внутрішньосистемні (внутрішні), що пов'язані з діяльністю судових органів.

Зовнішні криміногенні чинники включають: нестабільність соціально-економічної ситуації у державі; політичний вплив на відправлення правосуддя; неефективність діяльності правоохоронних органів; корупцію в органах державної влади і органах місцевого самоврядування; обмеженість правової культури і правосвідомості громадян; скудність морально-етичних та професійних якостей окремих адвокатів і журналістів; недосконалість чинного законодавства України.

Внутрішні криміногенні чинники, які сприяють втручанням у діяльність судових органів, виражаються у: неповному забезпеченні соціальних гарантій незалежності суддів; прорахунках у кадровому, фінансовому, матеріально-технічному забезпеченні роботи судових органів; недоліках судового реформування; недостатньому рівні суддівської етики; корупції у сфері правосуддя; відсутності належної охорони судів і особистої безпеки суддів; недоліках у діяльності судового врядування й суддівського самоврядування; слабкій комунікації судових органів із

ЗМІ та громадянським суспільством тощо.

6. Потерпілими від втручання у діяльність судових органів можуть бути судді, присяжні та народні засідателі. Судді – найбільш поширена й одночасно уразлива група жертв цих кримінальних правопорушень. Потенційність судді стати жертвою посягання на його незалежність залежить від деяких його віктимних властивостей. Вони пов'язуються зі стажем роботи судді, досвідом його професійної діяльності, умінь і навичок, здобутих у процесі відправлення правосуддя, місця роботи.

Суддів, у професійну діяльність яких втрутилися, типологізовано за характеристикою їх віктимної поведінки на такі умовні типи: пасивні, конформні, «кар'єристи», недоброчесні, непрофесійно-провокуючі. Найбільш поширеними із виділених вище типами таких жертв є пасивні й конформні.

7. Запобігання втручанню у діяльність судових органів складається із напрямів і заходів загальносоціального й спеціально-кримінологічного запобігання, а також віктимологічної профілактики.

Метою загальносоціального запобігання є розробка організаційно-інституційних, психологічних, морально-етичних та інших стандартів діяльності судових органів, які б звели ризики посягань на незалежність судових органів до мінімуму. Його структура включає такі напрями діяльності: а) заходи щодо посилення гарантій незалежності суддів; б) заходи у межах судового реформування; в) реформування суміжних із правосуддям сфер та органів (політична система, прокуратура, адвокатура, соціокультурна сфера) та ін.

8. Спеціально-кримінологічне запобігання втручанню у діяльність судових органів базується на заходах кримінологічної профілактики, відвернення й припинення. Перші вважаються більш дієвими з огляду на досягнення запобіжного ефекту. Заходи кримінологічної профілактики класифіковано за їх характером на організаційно-управлінські, інформаційні, нормативно-правові технічні. Вони спрямовані на усунення зовнішніх та внутрішніх криміногенних чинників, які зумовлюють реалізацію злочинної настанови потенційних злочинців.

Відвернення загрози втручання у діяльність судових органів може полягати у: попередженні суддею відповідних осіб про недопустимість реалізації задуманого;

застереженні сторін у справі та їх адвокатів з боку працівників суду про недопущення подальшої ескалації розпочатого конфлікту на тлі розгляду певної справи; організації діяльності судової охорони, вилученні нею у відвідувачів суду заборонених предметів та ін.

Припинення фактів незаконного впливу на суд може здійснюватись здебільшого шляхом затримання винного під час учинення злочину, у тому числі у перебігу повторного епізоду злочинної діяльності.

9. Віктимологічна профілактика полягає в обмеженні проявів професійної віктимізації окремих категорій суддів та недопущенні з їх боку віктимних форм поведінки. Заходи віктимологічної профілактики спрямовані на: посилення віктимологічної поінформованості суддів про проблему тиску на судові органи; підвищення професійного рівня, віктимологічних знань, умінь і навичок суддів; широке обговорення проблеми посягань на судову незалежність у колективах судів; проходження суддями спеціальних тренінгів щодо зменшення їх віктимної уразливості та недопущення повторної віктимізації тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 43 судді та працівників апарату суду хворіє на COVID-19, одужало – 164 особи. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/982283/> (дата звернення: 21.08.2022).
2. Doing Business – 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies / The World Bank. Washington, DC, 2020. P. 4.
3. Honcharenko O. H. Price of crime as a criminological category. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2018. № 1. С. 205–214.
4. Schwab K. The Global Competitiveness Report – 2019 / World Economic Forum. Geneva, 2019. P. 570–573.
5. Антонян Ю. М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности. Москва: Камерон, 2006. 304 с.
6. Антонян Ю. М., Эминов В. Е. Преступление и наказание: криминологический психологический анализ: монография. Москва: Норма, 2018. 304 с.
7. Аскеров С. С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 23 с.
8. Бабенко А. М. Актуальні проблеми вивчення географії злочинності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2017. № 2. С. 179–187.
9. Бабенко А. М., Конопельський В. Я., Чекмарьова І. М. Криминологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.
10. Байдалінова А. Ю. Запобігання професійній віктимізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2021. 212 с.
11. Бангалорські принципи поведінки суддів: резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 19.05.2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67 (дата звернення: 5.02.2022).
12. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Парадокси протидії злочинності. *Вісник*

Кримінологічної асоціації України. 2013. № 3. С. 83–90.

13. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Синхронізація понятійного апарату теорії протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2. С. 93–100.
14. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 168–177.
15. Батиргареєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічна проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.
16. Батиргареєва В. С., Дубович О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності осіб без визначеного місця проживання в Україні: монографія. Харків: Право, 2015. 264 с.
17. Бахарев Д. В. К вопросу о предмете и содержании географии преступности как одного из направлений исследования причинного комплекса преступности. *Кримінологический журнал БГУЭП*. 2012. № 1. С. 32–38.
18. Бершов Г. Є. Європейські стандарти правового забезпечення протидії незаконному втручанню у діяльність суддів в аспекті гарантування незалежного суду в Україні. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, (Харків, 11-12 жовт. 2012 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2012. С. 417–421.
19. Бершов Г. Є. Кримінальна відповідальність за втручання у діяльність судових органів: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 16 с.
20. Бершов Г. Є. Кримінально-правова характеристика форм та способів втручання в діяльність судових органів. *Форум права*. 2013. № 1. С. 53–59. URL: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13bgedco.pdf> (дата звернення: 25.03.2020 р.).
21. Бершов Г. Є. Міжнародно-правові фактори криміналізації втручання в діяльність судових органів в контексті європейських правових стандартів. *Вісник*

Кримінологічної асоціації України: зб. наук. пр. / редкол: Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін. № 1. Харків: ХНУВС, 2012. С. 240–246.

22. Бершов Г. Є. Покарання за втручання у діяльність судових органів. *Вісник ХНУВС*. 2012. № 4. Ч. 1. С. 83–90.
23. Блажівський Є. Координаційна діяльність органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 5–9; Бандурка О. М., Литвинов О. М. Роль держави у подоланні криміналізму. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1. С. 40–48.
24. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівників судових і правоохоронних органів (інших державних діячів): монографія. Київ–Дрогобич: Посвіт, 2012. 180 с.
25. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання у діяльність за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 21 с.
26. Блажівський Є. Потерпілий у складах злочинів, які встановлюють відповідальність за втручання у діяльність. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 5–12.
27. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: Дакор, 2018. 352 с.
28. Более 3 тыс. должностей судей в Украине остаются вакантными, - глава ВСП Овсиенко. URL: https://censor.net.ua/news/3211990/bolee_3_tys_doljnosteyi_sudeyi_v_ukraine_ostayutsya_vakantnymi_glava_vsp_ovsienko (дата обращения: 28.04.2022).
29. Борисов В. І. Вибрані твори; уклад.: В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін.; відп. за вип. М. В. Шепітько. Харків: Право, 2018. 784 с.
30. Борков В. Н. Преступления против правосудия, совершаемые должностными лицами правоохранительных органов: монография. Омск: Омская акад. МВД России, 2012. 126 с.
31. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель

- організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків: Право, 2010. 464 с.
32. Бунін Є. О. Втручання в діяльність судових органів за Кримінальним кодексом України: аналіз складу злочину та питання кваліфікації: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 20 с.
33. Бунін Є. О. Кваліфікуючі ознаки складу злочину, передбаченого статтею 376 КК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5. Т. 5. С. 18–23.
34. Бунін Є. О. Проблеми законодавчої регламентації способів втручання у діяльність судових органів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2014. Вип. 2. Т. 4. С. 167–171.
35. Буроменський М., Сердюк О., Підкуркова І. Основи судової журналістики: посіб. для журналістів. Київ, 2009. 72 с.
36. Буроменський М., Сердюк О., Підкуркова І. Суди у відносинах з журналістами та ЗМІ: посіб. для суддів. Київ, 2008. 64 с.
37. В МВФ описали три сценарія розвитку економіки України. URL: <https://minfin.com.ua/2020/02/20/40885675/> (дата обращения: 2.09.2022).
38. В Украине девять местных судов прекратили осуществлять правосудие. URL: https://zn.ua/UKRAINE/v-ukraine-devyat-mestnyh-sudov-prekratili-osuschestvlyat-pravosudie-344467_.html (дата звернення: 28.04.2022).
39. Вандін Є. Судова реформа 2015–2019 в Україні: наскільки виправдане її проведення? URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/146653-sudova-reforma-v-ukrayini-naskilki-vipravdane-yiyi-provedennya> (дата звернення: 28.04.2022).
40. Варчук Т. В., Вишневецкий К. В. Виктимология: учеб. пособ.; под ред. С. Я. Лебедева. Москва: ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2008. 191 с.
41. Василевич М. В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2010. 17 с.
42. Васильев В. Л. Юридическая психология: учеб. для вузов. 6-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 608 с.
43. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право /

редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст.. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім.. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с.

44. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім.. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2019. 544 с.
45. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2004. 16 с.
46. Віктимологія та агресологія: навч. посіб. / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, В. В. Папуша та ін.; за заг. ред. Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкіна. Рівне: ПрінтХауз, 2010. 256 с.
47. Віктимологія: навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.
48. ВРП вимагає від ГПУ розслідування злочину за фактом втручання в діяльність судді Верховного Суду Мачульського Г. М. URL: <http://www.vgu.gov.ua/news/4143> (дата звернення: 19.03.2022)
49. ВРП звертає увагу ГПУ на необхідність забезпечення ефективного досудового розслідування у кримінальних провадженнях за фактами втручання окремих громадян у діяльність суддів у судах міста Кривого Рогу Дніпропетровської області. URL: <http://www.vgu.gov.ua/news/4837> (дата звернення: 19.03.2022)
50. ВРП поскаржилась ГПУ на втручання в діяльність суддів Шевченківського райсуду столиці (оновлено). URL: <http://resonance.ua/vrp-poskarzhilas-gpu-na-vtruchannya-v-di/> (дата звернення: 19.03.2022)
51. ВРП розглянула повідомлення суддів апеляційного суду щодо втручання в їхню діяльність. URL: <http://www.judges.org.ua/dig16330.htm> (дата звернення: 19.03.2022).

52. Втручання адвоката в діяльність судді: ВРП звернеться до ГПУ. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/141773-vtruchannya-advokata-v-diyalnist-suddi-vrp-zvernetsya-do-gpu> (дата звернення: 19.03.2022).
53. Гарипов Т. И. Преступления против правосудия, совершаемые в досудебных стадиях уголовного судопроизводства его участниками и иными лицами (вопросы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань, 2015. 221 с.
54. Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, убийств и других «отклонений». 2-е изд., испр. и доп. СПб: Юридический центр Пресс, 2007. 528 с.
55. Гишинский Я. Наказание: криминологический подход. URL: <http://www.strana-oz.ru/?numid=43&article=1642> (дата обращения: 27.08.2022).
56. Голіна В. В. «Тіньова» злочинність. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2017. № 1. С. 134–143.
57. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
58. Голіна В. В., Шрамко С. С. Слідчо-судова профілактика як складова частина стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів (De lege ferenda). *Питання боротьби зі злочинністю*. зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2019. Вип. 38. С. 23–34.
59. Голобутовський Р. Міжнародні стандарти незалежності суддів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/2. С. 81–86.
60. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 432 с.
61. Головкін О. В., Бурова В. В. Міжнародний досвід боротьби з корупцією. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 122–130.
62. Горелик А. С., Лобанова Л. В. Преступления против правосудия. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. 491 с.
63. Городовенко В. В. Проблемы независимости судебной власти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2006. 20 с.

64. Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 16 с.
65. Губанов О. О. Європейський досвід у сфері організації суддівського самоврядування: адміністративно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 208–213. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/56.pdf (дата звернення: 11.09.2022).
66. Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєва І. та ін. Бути суддею. Київ, 2015. 216 с.
67. Дикий О. В. Кіберзлочинність та кібервійна: сучасні виклики. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) – у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 17 черв. 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Гельветика, 2022. Т. 2. С. 493–495.*
68. Дикий О. В. Можливості використання технологій Face Recognition та TouchID: кримінологічний аспект. *Кібербезпека в сучасному світі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 29 листоп. 2019 р.) / за ред. О. В. Дикого; уклад.: Я. І. Кузьма, Т. Ф. Стоянова, Ю. Ю. Пастернак. Одеса: Гельветика, 2019. С.7–10.*
69. Дідик С. В., Кархут Р. В. Особливості кваліфікації втручання в діяльність судових органів за законодавством України та Республіки Польща. *Науковий огляд*. 2018. № 2. С. 92–111.
70. Добреньков В. И., Кравченко А. И. Методология и методика социологического исследования: учебник. Москва: Академ. Проект; Альма Матер, 2009. 537 с.
71. Довгань Н. В. Проблеми визначення потерпілого від втручання в діяльність судових органів. *Юридична наука та правоохоронна діяльність: мат. міжвуз. наук.-практ. конф. молодих учених «Проблеми боротьби зі злочинністю очима майбутніх правоохоронців» (Дніпропетровськ, 15 трав. 2006 р.)*. Вип. 7. 2006. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2007. С. 105–107.
72. Довгань Н. Проблеми визначення потерпілого від втручання в діяльність

судових органів. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: мат. XIII регіон. наук.-практ. конф. (Львів, 8-9 лют. 2007 р.). Львів: ЛДУ, 2007. С. 463–464.

73. Довгань Н. Способи втручання в діяльність суддів як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 376 КК України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2007. Вип. 45. С. 153–161.
74. Документи Консультативної ради європейських суддів: офіц. вид. / упоряд. А. О. Кавакін. Київ: Ін Юре, 2015. 772 с.
75. Долотов Р. О. Цена преступности как криминологический показатель: некоторые методологические аспекты. *Криминологический журнал БГУЭП*. 2012. № 3. С. 15–21.
76. Дослідження якості роботи судів з використанням методології карток громадянського звітування: навч. посіб. / Проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: верховенство права». Київ, 2010. 128 с.
77. Дрёмин В. Н. Социальная аномия как криминологический феномен. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. пр. / керівник авт. кол. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 42. С. 230–241.
78. ДСА звернулась до прем'єра щодо критичного фінансування судів. URL: <https://legalhub.online/trudove-pravo/dsa-zvernulas-do-prem-yera-shhodo-krytychnogo-finansuvannya-sudiv/> (дата звернення: 28.04.2022).
79. Душенко К. В. Большая книга афоризмов. Изд. 8-е, исправ. Москва: Эксмо, 2004. 1056 с.
80. Емеева Н. Р. Уголовная ответственность за преступления против правосудия, совершаемые судьями и должностными лицами правоохранительных органов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань, 2005. 221 с.
81. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (Лісабон, 10 липня 1998 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236 (дата звернення: 7.02.2022).
82. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
83. Єгорова В. С. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції. *Вісник*

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 1. С. 135–139.

84. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2022 роки (Форма № 1) / Офіс Генерального прокурора. Київ, 2023. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 19.02.2023).
85. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у 2013–2022 роках (Форма № 2) / Офіс Генерального прокурора. Київ, 2023. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 20.02.2023).
86. Єрмолаєва-Задорожня С. В. Кримінологічна характеристика перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів та його запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 18 с.
87. За фактом втручання в діяльність судді здійснюється досудове розслідування. URL: https://zap.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=201818&fp=2420&s=print (дата звернення: 26.03.2022).
88. Загальна декларація прав людини: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. 217 А (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 5.02.2022).
89. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007. 424 с.
90. Залялова І. М. До питання про відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. *Право і безпека*. 2005. Т. 4. № 4. С. 64–67.
91. Застосування системи оцінювання роботи суду: метод. посіб. / Проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя». Київ, 2016. 180 с.
92. Заступник голови Вищої ради правосуддя Олексій Маловацький: будь-який новостворений орган, не маючи конституційного статусу, не може здійснювати

контроль над конституційним органом, яким є ВПІ. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/172311-zastupnik-golovi-vischoyi-radi-pravosuddya-oleksiy-malovatskiy-bud-yakiy-novostvoreniiy-organ-ne-mayuchi-konstitutsiynogo-statusu-ne-mozhe-zdiysnyuvati-kontrol-nad-konstitutsiynim-organom-yakim-ye-vpr> (дата звернення: 21.08.2022).

93. Зв'язки із громадськістю в судах: навч.-практ. посіб. для суддів і працівників апарату судів / Д. Вон, Н. Петрова, Д. Філіпенко та ін. Київ: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2015. 232 с.
94. Звернення до Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України щодо забезпечення незалежності суддів: XIII з'їзд суддів України (12-13 листопада 2015 року). URL: https://zib.com.ua/ua/120393-zizd_suddiv_vislovivsvya_schodo_zabezpechennya_nezalezhnosti_.html (дата звернення: 27.04.2022).
95. Здійснення дисциплінарного провадження щодо судді: практич. посіб. / проект USAID «Справедливе правосуддя». Київ: Істина, 2015. 118 с.
96. Зелинский А. Ф. Криминальная психология: науч.-практ. изд. Киев: Юринком Интер, 1999. 240 с.
97. Идрисов К. Р. Преступления против правосудия, совершаемые должностными лицами органов предварительного расследования и суда: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нижний Новгород, 2007. 262 с.
98. Іваночко І. Б. Міжнародно-правові стандарти статусу суддів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Львів, 2015. 200 с.
99. Ізай І. М. Кримінально-правова протидія втручанню в діяльність працівників правоохоронних органів: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 20 с.
100. Індекс сприйняття корупції – 2019. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-sprujnyattyu-koruptsiyi-2019/> (дата звернення: 21.04.2022).
101. Кадрова політика суду: практич.-метод. посіб. викладача / Проект «Справедливе правосуддя» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Київ, 2016. 509 с.

102. Калініна А. В. Злочинність іноземців та осіб без громадянства в Україні: кримінологічна характеристика і стратегія запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2019. 304 с.
103. Кархут Л. В. Кримінальна відповідальність за втручання у діяльність судових органів за законодавством України та Республіки Польща: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 231 с.
104. Кархут Р. В. Загальна характеристика покарань за втручання в діяльність судових органів: досвід Республіки Польща. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 118–122.
105. Квартири для 35 суддів ВАКС придбають за бюджетні гроші. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2816953-kvartiri-dla-35-suddiv-vaks-pridbaut-za-budzetni-grosi.html> (дата звернення: 27.04.2022).
106. Кваша О. О. Проблеми кримінальної відповідальності за втручання в діяльність судових органів. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*: щоріч. бюл. Вип. 10. Київ: КЮІ КНУВС / за заг. ред. А. А. Музики, 2005. С. 228–236.
107. Кваша О., Ізай І. Система кримінально-правової протидії втручання в діяльність працівників правоохоронних органів. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2. С. 113–119.
108. Кількість повідомлень про втручання станом на 1 вересня 2019 року. URL: <https://hcj.gov.ua/temperature> (дата звернення: 27.03.2022).
109. Клейменов М. П., Клейменов И. М. Престиж криминологии в мире и в России. *Криминологический журнал БГУЭП*. 2012. № 1. С. 5–13.
110. Ковальський В. Земельний козир або чому ринок земель сільгосппризначення повинен нарешті запрацювати. *Юридичний вісник України*. 2020. № 5 (7–13 лютого). С. 3.
111. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51, ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 24.04.2022).
112. Колодяжний М. Г. Постпандемічний соціально-економічний апокаліпсис: стан і форми прояву. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.:

- Б. М. Головкін та ін. Харків: Право, 2021. Вип. 41. С. 118–126. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-41-118.
113. Колодяжний М. Г. Стратегії протидії корупції у діяльності органів правосуддя. *Право України*. 2017. № 1. С. 37–44.
114. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.
115. Колодяжний М. Г. Формула визначення ефективності діяльності Національної поліції. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака (Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2020. С. 87–89.
116. Колодяжний М. Г., Михалік О. І. Фальшивомонетництво: кримінологічна характеристика, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2019. С. 34.
117. Коментар до Кодексу суддівської етики: рішення Ради суддів України від 4.02.2016 р. № 1. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/rish1.pdf> (дата звернення: 29.04.2022).
118. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності, 2007. 199 с.
119. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_004#n42 (дата звернення: 5.02.2022).
120. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.02.2022).
121. Концепція національних стандартів суддівської освіти в Україні. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/> (дата звернення: 10.09.2022).
122. Костенко О. М. Модернізація доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2014. № 1.

- С. 190–208. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/2_14.pdf (дата звернення: 16.04.2022).
123. Костецький М. Perezavantazhennya suddivskogo vryaduvannya (ухвалено). URL: <https://ti-ukraine.org/news/perezavantazhennya-organiv-suddivskogo-vryaduvannya-analiz-zakonoprojektu/> (дата звернення: 28.04.2022).
124. Криминология: учеб. / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова; 4-е изд. перераб. и доп. Москва: Норма, 2009. 800 с.
125. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид. Харків: Право, 2015. 528 с.
126. Кримінальне провадження № 11-кп/774/1439/15 Апеляційного суду Дніпропетровської області.
127. Кримінальне провадження № 1-кп/760/789/19 Солом'янського суду м. Києва.
128. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.03.2022).
129. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. 1040 с.
130. Криминологічний словник-довідник / С. Ф. Денисов, М. В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 392 с.
131. Криминологія: навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.
132. Криминологія: підручник / Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. В. Лисодєд та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2020. 384 с.
133. Криминологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
134. Кудрявцев В. М. Популярная криминология: монография. Москва: Норма, 2018. 166 с.
135. Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / предисл. акад. В. Н. Кудрявцева. Санкт-

Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. 834 с.

136. Кулешов Ю. И. Преступления против правосудия: проблемы теории, законотворчества и правоприменения: автореф. ... дис. д-ра юрид. наук:12.00.08. Владивосток, 2007. 54 с.
137. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
138. Кулик О. Г. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини в Україні: сучасні тенденції. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 98–102.
139. Кулик О. Г. Измерение параметров скрытой преступности значения. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 132–137.
140. Кулик О. Г. Соціально-психологічні фактори злочинності. *Наука і правоохорона*. 2016. № 3. С. 198–205.
141. Ларьков А. Н., Раскина Т. В. Криминологический анализ основных факторов современной российской действительности, влияющих на состояние преступности и правонарушаемости. *Криминологический журнал БГУЭП*. 2013. № 2. С. 54–61.
142. Левков Д. Ю. Потерпевший в преступлениях против правосудия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2017. 225 с.
143. Лемак Г. В. Проблеми відмежування складу втручання у діяльність судових органів від суміжних складів злочинів. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (24 квіт. 2009 р.) / МВС України, Донец. юрид. ін-т ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Донецьк: Норд Комп'ютер, 2009. С. 159–161.
144. Лист Генеральної прокуратури України від 11.12.2019 р. № 27/1-1181вих19.
145. Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581–586. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10lomkxz.pdf> (дата звернення: 01.03.2022).
146. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків: Право, 2019. 278 с.

147. Макаров В. В. Криминологическое исследование самодетерминации преступности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2014. 183 с.
148. Мамченко М. Приміщення судів України у часи війни: які постраждали найбільше. URL: <https://sud.ua/uk/news/photo/250322-primischennya-sudiv-ukrayini-u-chasi-viyni-yaki-postrazhdali-naybilshe-foto> (дата звернення: 28.10.2022).
149. Марочкін І. Є. Органи, що забезпечують формування суддівського корпусу. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 239–246.
150. Марочкін І. Є., Крючко Ю. І., Москвич Л. М. та ін. Статус суддів: навч.-практ. посіб. / за ред. І. Є. Марочкіна. Харків: СПДФО Вапнярчук Н. М., 2006. 584 с.
151. Мартіросян А. Г. Погроза щодо судді, народного засідателя чи присяжного як форма протиправного втручання у діяльність осіб, які здійснюють правосуддя. *Держава і право*. Юрид. і політ. науки. Вип. 48. Київ: Ін-т держави і права НАН України / гол. редкол. Ю. С. Шемшученко, 2010. С. 488–493.
152. Медицький І. Б. «Наслідки» та «ціна» злочинності: криминологічний зміст і рівні співвідношення. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2019. № 2. С. 101–109.
153. Медицький І. Б. Наслідки злочинності в Україні: теоретичні і прикладні аспекти: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2020. 314 с.
154. Міжнародна діяльність Державної судової адміністрації України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pokazniki-diyalnosti/234/> (дата звернення: 2.09.2022).
155. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р. A/RES/2200 A (XXI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 5.02.2022).
156. Міжнародні стандарти незалежності суддів: збірка документів. Київ: Поліграф-Експрес, 2008. 184 с.
157. Мірило правовладдя: коментар, глосарій / Програма USAID «Новее правосуддя». Київ, 2017. 163 с.
158. Мірошніченко С. Відповідальність за втручання у здійснення правосуддя. *Вісник прокуратури*. 2011. № 12. С. 12–17.

159. Моніторинг стану незалежності суддів в Україні / за ред. А. Алексєєва. Київ: Адеф, 2014. 88 с.
160. Морально-етичний мінімум професорсько-викладацького складу, студентів, співробітників та адміністрації юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/CNU_Moral_and_Ethical_Minimum_UKR.pdf (дата звернення: 9.09.2022).
161. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз: монографія. Харків: Фінн, 2011. 384 с.
162. На принципах незалежності та світових стандартах. *Закон і бізнес*. 2015. Вип. 50. URL: https://zib.com.ua/ua/120393-zizd_suddiv_vislovivsvya_schodo_zabezpechennya_nezalezhnosti_.html (дата звернення: 18.04.2022).
163. Небажані гроші. *Закон і бізнес*. 2019. Вип. 7. URL: https://zib.com.ua/ua/136487-suddya_poskarzhivsvya_scho_nevidomiy_porovniv_yomu_rahunok_na.html (дата звернення: 9.04.2022).
164. Несанкціонований пікет. *Закон і бізнес*. 2017. Вип. 46. URL: https://zib.com.ua/ua/130984-na_suddiv_iz_kirovogradschini_tisnuli_pivsotni_aktivistiv.html (дата звернення: 9.04.2022).
165. Нову мережу судів слід погодити з усіма суддями, – резолюція форуму АРССУ. *Закон і бізнес*. 2017. 8 листоп. URL: <https://court.gov.ua/press/publications/393837/1> (дата звернення: 30.04.2022).
166. Номоконов В. А. Причины преступности в современной России: проблема обостряется. *Всероссийский криминологический журнал*. 2017. Т. 11. № 2. С. 247–257.
167. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 128 с.

168. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків: Право, 2008. 304 с.
169. Овчаренко О. М. Проблеми запобігання незаконному втручанню в діяльність судових органів України. *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2013. №1. С. 212–223.
170. Олійник О. М. Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів у Збройних Силах України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 213 с.
171. Онопенко В. Такого відвертого тиску, такого брутального втручання в діяльність судів, як тепер, не було ніколи. *Вісник державної судової адміністрації України*. 2007. № 3. С. 12–18.
172. Опришко Л., Панкратова Л. Основи судової журналістики: посіб. Київ: 2016. 152 с.
173. Організація судових та правоохоронних органів: підручник / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, П. М. Каркач та ін.; за ред. І. Є. Марочкіна. Харків: Право, 2013. 448 с.
174. Орлов Ю. В. Механізм нормативно-правової детермінації злочинності. *Право і безпека*. 2012. № 4. С. 173–179.
175. Основні принципи незалежності судових органів: резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. № 40/32 та від 13.12.1985 № 40/146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201 (дата звернення: 5.02.2022).
176. Отчак Н. Я. Об'єктивна сторона складу злочину втручання в діяльність судових органів. *Університетські наукові записки*. 2015. № 55. С. 153–160.
177. Охріменко С., Охріменко І. Теоретико-правова характеристика втручання в процесуальну діяльність слідчого. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 134–139.
178. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков: Изд. при ХГУ изд. об., 1982. 161 с.
179. Пекінські тези щодо принципів незалежності суддів юридичної асоціації країн азійського та тихоокеанського регіону (LAWASIA) 1995 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j78 (дата звернення: 5.02.2022).

180. Петрова А. С. Проблемні неформальні практики: втручання прокурора у професійну діяльність судді. *Проблеми реформування прокуратури*: мат. всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 15 квіт. 2016 р.): у 2 т. / редкол.: Л. М. Москвич (голова), А. В. Лапкін, І. В. Юревич та ін. Т. 1. Харків: Право, 2016. С. 140–142.
181. Плукар В. В., Отчак Н. Я. Підстави криміналізації втручання у діяльність судових органів. *Університетські наукові записки*: часопис. Хмельницький: Хмельниц. ун-т управ. та права, 2015. № 2. С. 171–177.
182. Повідомлення про втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя до Ради суддів України. URL: <http://www.rsu.gov.ua/en/news/povidomlenna-pro-vtrucanna-u-dialnist-suddiv-sodo-zdijsnenna-pravosudda-do-radi-suddiv-ukraini> (дата звернення: 24.03.2022).
183. Подільчак О. Моральний розвиток особи злочинця. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 107–116.
184. Порухення процедури. *Закон і бізнес*. 2019. Вип. 50. URL: https://zib.com.ua/ru/140643-v_vkdkka_nazvali_oshibki_kotorih_dopuskaet_kdka_vo_vremya_dis.html (дата звернення: 24.04.2022).
185. Потильчак О. І. Незалежність суддів як гарантія правової держави: міжнародний досвід. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 6. С. 4–48.
186. Правила поведінки працівників суду та Коментар / Проект USAID «Україна: верховенство права». Київ, 2010. 40 с.
187. Правила поведінки працівників суду: практи.-метод. посіб. викладача. Київ, 2016. 113 с.
188. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 4.09.2022).

189. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> (дата звернення: 19.03.2022).
190. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення: Закон України від 2.03.2015 р. № 213–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 22. Ст. 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-19> (дата звернення: 19.03.2022).
191. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text> (дата звернення: 28.08.2020 р.).
192. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»: Закон України від 13.04. 2020 р. № 553-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20> (дата звернення: 27.04.2022).
193. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування: Закон України від 16.10.2019 р. № 193–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-20> (дата звернення: 24.04.2022).
194. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14.07.2020 р. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text> (дата звернення: 28.08.2022).
195. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28.12.2014 р. № 80-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 5. Ст. 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-19> (дата звернення: 27.04.2022).
196. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 5. Ст. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20> (дата звернення: 27.04.2022).
197. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 11.09.2022).

198. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 18, № 19–20. Ст. 132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 19.03.2022).
199. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 46. Ст. 2047. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18> (дата звернення: 19.03.2022).
200. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України: рішення Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 р. № 141/0/15-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text> (дата звернення: 31.08.2022).
201. Про затвердження Положення про секретаріат Вищої ради правосуддя: рішення Вищої ради правосуддя від 23.03.2017 р. № 579/0/15-17. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/579_23.03_.2017_.pdf (дата звернення: 8.09.2022).
202. Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України від 28.03.2019 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19> (дата звернення: 14.09.2022).
203. Про затвердження Правил поведінки працівника суду: рішення Ради суддів України від 6.02.2009 р. № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr033414-09#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
204. Про затвердження Тимчасового порядку забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них: рішення Вищої ради юстиції від 26 грудня 2016 р. № 3470/0/15-16. URL: <http://www.vru.gov.ua/content/docs/Poryadok.pdf> (дата звернення: 30.04.2022).
205. Про заходи забезпечення безпеки судів і суддів, охорони судів та осіб, котрі беруть участь у здійсненні судочинства: Рішення Ради суддів України від 26

жовтня 2018 р. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0065414-18> (дата звернення: 24.04.2022).

206. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text> (дата звернення: 31.08.2022).
207. Про незалежність судової влади: постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07> (дата звернення: 25.03.2022).
208. Про роль голів судів: висновок № 19 (2016) Консультативної ради європейських суддів. URL: <http://www.vru.gov.ua/international/17> (дата звернення: 11.09.2022).
209. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні. Альтернативна доповідь за 2018 рік / Смалюк Р., Середа М. Київ, 2019. 46 с.
210. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь за 2017 рік / Вища рада правосуддя. Київ, 2018. 231 с.
211. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь за 2018 рік / Вища рада правосуддя. Київ, 2019. 165 с.
212. Європейські та міжнародні стандарти та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 28.04.2022).
213. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 1.09.2022).
214. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 17.04.2022).
215. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2.06.2016 р. № 1402–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 10.02.2022).
216. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 17.04.2022).
217. Прокументов Л. М., Шеслер А. В. Отечественные научные концепции причин преступности. *Криминологический журнал БГУЭП*. 2014. № 1. С. 49–58.
218. Пушкар П. Чому незалежність судової влади є однією із ключових складових довіри до Феміди. *Закон і бізнес*. 2019. Вип. 43. URL: <https://zib.com.ua/ua/139885-chomu-nezalezhnist-sudovoi-vladi-e-odnieyu-z-klyuchovih-skla.html> (дата звернення: 18.04.2022).
219. Радзиевский Ю. Как вмешиваться в работу суда. Пособие от депутатов, активистов и силовиков. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2018/08/17/7189453/> (дата обращения: 9.04.2022).
220. Радутний О. Е. Юридична освіта та сфера надання правових послуг в контексті штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 40–54.
221. Рачинський А. П., Огілько А. В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. 2016. № 1. С. 66–74.
222. Реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/intervention> (дата звернення: 20.03.2022).
223. Резерв на заміщення вакантних посад суддів. URL: <https://vkksu.gov.ua/ua/dobir-kandidativ-na-posadu-suddi-vpershe/riezierw-na-zamishtchiennia-wakantnich-posad-suddiw/> (дата звернення: 3.09.2022).
224. Результати другого всеукраїнського опитування населення України щодо довіри до судової влади, судової реформи та сприйняття корупції / Програма USAID «Нове правосуддя». Київ, 2018. 43 с.

225. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38 (дата звернення: 1.05.2022).
226. Ривман Д. В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 304 с.
227. Річний звіт Громадської ради доброчесності за 2019 рік / Програма USAID «Нове правосуддя». Київ, 2018. 21 с.
228. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20> (дата звернення: 24.04.2022).
229. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2.11.2004 р. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 7.09.2022).
230. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про запити народних депутатів України) від 19.05.1999 р. № 4-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-99> (дата звернення: 3.09.2022).
231. Рішення Ради суддів України від 22.07.2015 р. № 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr072414-15> (дата звернення: 27.03.2022).
232. Рущенко І. П. Соціологія злочинності: монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту

внутр. справ, 2001. 370 с.

233. Зв'язки із громадськістю в судах: навч.-практ. посіб. для суддів і працівників апарату судів самознищення. URL: <https://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/dzhynsa-zbroya-zhurnalistyko-ho-samoznyschennya.html> (дата звернення: 23.04.2022).
234. Салліван А. Як війна вплинула на економіку України. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> (дата звернення: 28.10.2022).
235. Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел: лекция. Москва: МВШМ МВД СССР, 1984. 43 с.
236. Сенченко Н. Н. Суддя – носій морально-правового потенціалу. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2016. № 1. С. 51–55.
237. Сердюк П. П. Относительное измерение интенсивности преступности: монография. Запорожье: Кругозор, 2016. 1000 с.
238. Серов И. Опасное правосудие: украинцы несут оружие в суды. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/telohraniteli-sudey-pokazali-s-kakim-oruzhiem-ukraincy-idut-za-nuzhnym-verdiktom-1399998.html> (дата обращения: 30.04.2022).
239. Система оцінювання роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи / Проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя». Київ, 2015. 58 с.
240. Система правосуддя України в умовах війни: національний та міжнародно-правовий вимір, – підсумки міжнародної науково-практичної конференції. URL: <https://sud.ua/uk/news/sud-info/251421-sistema-pravosuddya-ukrayini-v-umovakh-viyni-natsionalniy-ta-mizhnarodno-pravoviy-vimir-pidsumki-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-konferentsiyi> (дата звернення: 28.10.2022).
241. Скільки заробляють судді в різних країнах світу. *Закон і бізнес*. 2015. Вип. 51. URL: https://zib.com.ua/ua/120554-skilki_zaroblyayut_suddi_v_riznih_krainah_svitu.html (дата звернення: 31.08.2022).

242. Сорокин И. О. Измерение параметров скрытой преступности как криминологическая проблема: автореф. ...дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Нижний Новгород, 1998. 23 с.
243. Справа за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України: рішення Конституційного Суду України від 11.06.2020 р. № 7-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#n57> (дата звернення: 21.08.2022).
244. Справа Шеремета: судді скаржаться на погрози з боку адвокатів Кузьменко. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/delo-sheremeta-sudi-zhalujutsja-na-ugrozy-so-storony-advokatov-kuzmenko/> (дата звернення: 10.04.2022).
245. Ставлення громадян України до судової системи: звіт за результатами соціологічного дослідження / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Київ, 2019. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy> (дата звернення: 22.04.2022).
246. Стецюк П. Судова реформа приведе до непорозумінь і каламбурів. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/sudova-reforma-pryvede-do-neporozumin-i-kalamburiv> (дата звернення: 24.04.2022).
247. Суддю апеляційного суду Київщини Коцюрбу відсторонили на два місяці від правосуддя за керування в нетверезому стані, – ВПП. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3063930/suddyu_apelyatsiyinogo_sudu_kyyivschyny_kotsyurbu_vidstoronyly_na_dva_misyatsi_vid_pravosuddya_za_keruvannya (дата звернення: 29.04.2022).
248. Суддя Владислав Оберемко погрожує зброєю співробітникам ДАІ. URL: https://protocol.ua/ua/suddya_vladislav_oberemko_pogroguje_zbroeyu_spivrobitnika_m_dai/ (дата звернення: 29.04.2022).
249. Суддя з Черкаської області повідомив про тиск з боку прокуратури та поліції. URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/suddya-z-cherkaskoyi-oblasti-povidomyv-pro-tysk-z-boku-prokuratury-ta-politsiyi-/> (дата звернення: 9.04.2022).

250. Судова реформа в Україні: поточні підсумки, перспективи і ризики конституційного етапу (Аналітична доповідь Центру Разумкова). *Національна безпека і оборона*. 2013. № 2–3. С. 2–61.
251. Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2022 рр. (Форма 7). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 19.02.2023).
252. Судьи различных регионов Украины рассказали о вмешательстве в свою деятельность. URL: <http://cripo.com.ua/processes/?p=237996/> (дата обращения: 24.03.2022).
253. Суховерська З. Про стан судової реформи, недоліки суду присяжних та причини невиконання судових рішень – в інтерв'ю з керівником проекту ЄС «Право–Justice» Довидасом Віткаускасом. URL: https://ukrainepravo.com/judicial_truth/divine_law/pro-stan-sudovoyi-reformy-nedoliky-sudu-prysyazhnykh-ta-prychyny-nevykonannya-sudovykh-rishen-v-inte/ (дата звернення: 28.04.2022).
254. Теоретические основы исследования и анализа латентной преступности: монография / под ред. С. М. Иншакова. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. 839 с.
255. Тимчасовий порядок забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них: рішення Вищої ради юстиції від 26.12.2016 р. № 3470/0/15-16. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/poryadok.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).
256. Тихонова О. В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер: Юриспруденція. 2014. № 8. С. 246–249.
257. Туляков В. А. Виктимология: монография. Киев, 2003. 148 с.
258. У Раді Європи бачать загрозу для незалежності прокуратури України. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-politics/3039753-u-radi-evropi-bacat-zagrozu-dla-nezaleznosti-prokuraturi-ukraini.html> (дата звернення: 16.09.2022).
259. У суді Дніпра обвинувачений під час засідання жбурнув у суддю металевим предметом. URL: <https://dnipro.depo.ua/ukr/dnipro/u-sudi-dnipro-obvinuvacheniy->

pid-chas-zasidannya-zhburnuv-u-suddyu-metalevim-predmetom-201910241050435
(дата звернення: 27.03.2022).

260. У Чернівцях п'яний суддя на «Lexus» тікав від поліцейських? URL: <https://see-life.biz/article/pyanyu-suddya-tikav-vid-politseyskykh/> (дата звернення: 29.04.2022).
261. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків – Київ: Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. 804 с.
262. Фіалка М. І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність і співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2. С. 162–171.
263. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. С. 51.
264. Хлопцева Е. Ю. Уголовно-правовая охрана правосудия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Екатеринбург, 1995. 179 с.
265. Цілі сталого розвитку України до 2030 р. / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Київ, 2015. 24 с.
266. Цховребов А. Об'єктивна сторона втручання у діяльність працівника правоохоронного органу. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2. С. 55–58.
267. Чебаненко А. Лучше пусть двенадцать судят, чем шестеро несут. URL: https://zn.ua/internal/luchshe-pust-dvenadcat-sudyat-chem-shestero-nesut-329852_.html (дата звернення: 28.04.2022).
268. Череватюк В. Б., Рогатюк А. В. Адвокатська етика і практика: невідповідності та шляхи їх подолання. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 4. С. 36–40.
269. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 лютого 2020 року та середня чисельність у січні 2020 року. URL:

http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/news/op_popul.asp (дата звернення: 30.03.2022).

270. Читай В. Справедливці. Київ: ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС», 2019. 32 с.
271. Чуб І. М. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: кваліфікація та відмежування від суміжних злочинів: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 20 с.
272. Швецова Л. ВРП – унікальна для Європи інституція, створена на основі новітніх рекомендацій РЄ для судових рад. *Юрид. газета*. 2019. № 36 (3 вересня). URL: <http://yur-gazeta.com/interview/vrp--unikalna-dlya-evropi-instituciya-stvorena-na-osnovi-novitnih-rekomendaciy-re-dlya-sudovih-rad.html> (дата звернення: 20.03.2022)
273. Шелевер Н. В. Співідношення правових категорій: «імунітет» та «недоторканність». *Форум права*. 2012. № 2. С. 779–784. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_124 (дата звернення: 28.08.2022).
274. Шепітько М. В. Злочини у сфері правосуддя: еволюція поглядів та наукові підходи до формування засобів протидії: монографія. Харків: Право, 2018. 408 с.
275. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя: автореф. ... дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 43 с.
276. Щодо неналежної реалізації ЗУ «Про державний захист працівників суду»: рішення Ради суддів України від 7.12.2017 р. № 76. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id=58&page=2&per-page=8> (дата звернення: 30.04.2022).
277. Юрченко К. Зе-«оптимізація» вітчизняних судів: судьям реформа не подобається. *Юридичний вісник України*. 2019. № 44 (1-7 листоп.). С. 2, 3.
278. Які пенсії отримують різні категорії українців: інфографіка. URL: https://24tv.ua/pensiya_v_ukrayini_2020_yakiy_rozmir_pensiyi_v_ukrayini_n1279641 (дата звернення: 17.04.2022).
279. Яковлева В. С. Вплив збройного конфлікту на Сході України на незалежність

судових органів. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя*: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.) [Електрон. вид.] / упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Рядінська, Ю. Б. Ірха, О. І. Бочек. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. С. 389–393.

280. Яковлева В. С. Втручання в діяльність судових органів в Україні: оцінка сучасного стану. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 40. С. 126–131. DOI: 10.31359/2079-6242-2020-40-126.
281. Яковлева В. С. Втручання в діяльність судових органів як виклик для правосуддя України. *Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні*: матеріали Загальнонац. юрид. форуму (Сєверодонецьк, 13 груд. 2019 р.). Сєверодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2020. С. 193–197.
282. Яковлева В. С. Втручання в діяльність судових органів: результати експертного опитування. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінол. асоц. України, проф. О. М. Литвака (Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2020. С. 69, 70.
283. Яковлева В. С. Детермінація втручання у діяльність судових органів. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Одеса: Гельветика, 2022. Вип. 95. С. 73–79. DOI: 10.32782/apdp.v95.2022.11.
284. Яковлева В. С. Запобігання втручанням у діяльність судових органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2022. Вип. 74. С. 119–123. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.74.53.
285. Яковлева В. С. Судове реформування як базис для обмеження посягань на незалежність суддів. *Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні*: матеріали наук.-практ. сем. (Львів, 22 трав. 2020 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 277–282.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Яковлева В. С. Втручання в діяльність судових органів в Україні: оцінка сучасного стану. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 40. С. 126–131. DOI: 10.31359/2079-6242-2020-40-126.

2. Яковлева В. С. Детермінація втручання у діяльність судових органів. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Одеса: Гельветика, 2022. Вип. 95. С. 73–79. DOI: 10.32782/apdp.v95.2022.11.

3. Яковлева В. С. Запобігання втручанням у діяльність судових органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2022. Вип. 74. С. 119–123. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.74.53.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Яковлева В. С. Втручання в діяльність судових органів як виклик для правосуддя України. *Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні*: матеріали Загальнонац. юрид. форуму (Севєродонецьк, 13 груд. 2019 р.). Севєродонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2020. С. 193–197.

5. Яковлева В. С. Втручання в діяльність судових органів: результати експертного опитування. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінол. асоц. України, проф. О. М. Литвака (Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2020. С. 69, 70.

6. Яковлева В. С. Судове реформування як базис для обмеження посягань на незалежність суддів. *Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні*: матеріали наук.-практ. сем. (Львів, 22 трав. 2020 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 277–282.

7. Яковлева В. С. Вплив збройного конфлікту на Сході України на незалежність судових органів. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя*: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.) [Електрон. вид.] / упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Рядінська, Ю. Б. Ірха, О. І. Бочек. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. С. 389–393.

Додаток Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Загальнонаціональний юридичний форум «Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні» (м. Сєвєродонецьк, 13 грудня 2019 р.). Форма участі – заочна.

2. Науково-практична конференція, присвячена пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака «Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну» (м. Харків, 23 квітня 2020 р.). Форма участі – заочна.

3. Науково-практичний семінар «Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Львів, 22 травня 2020 р.). Форма участі – заочна.

4. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя» (м. Київ, 18 вересня 2020 р.). Форма участі – заочна.

Додаток В

СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ПИТАЛЬНИК ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АРХІВНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПО ЗЛОЧИНАМ ЩОДО ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ (ст. 376 КК УКРАЇНИ) ЗА ПЕРІОД 2015–2019 РОКИ

Кримінальне провадження № _____ за обвинуваченням
за ч. __ ст. 376 КК України та ст. _____ КК України, яке було розглянуто

(повна назва суду)

« ____ » _____ 20 __ року.

Вид і розмір покарання за вироком суду: _____

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з _____

Звільнення від відбування покарання у зв'язку з _____

Запобіжний захід _____

І. ВІДОМОСТІ ПРО ЗЛОЧИН

1. Опис злочинних дій та кваліфікуючі ознаки _____

2. Мотиви та цілі вчинення злочину _____

3. Чи мала місце сукупність учинення злочинів _____

(так, ні, якщо так, то вказати статті КК України)

4. Співучасть:

– форма співучасті: _____

(група без/за попередньою змовою, організована група, злочинна організація)

– кількість учасників _____

5. Суб'єкт, який втрутився у діяльність судового органу _____

(сторони по справі, адвокат, прокурор, свідок, працівник суду, правоохоронні органи, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, журналіст, громадська організація, громадські активісти, інше)

6. З приводу чого відбулось втручання у діяльність судового органу? _____

(винесення суддею бажаного рішення, оскарження дій суб'єктів владних повноважень, обрання запобіжного заходу, пом'якшення покарання, уникнення відповідальності тощо)

7. Категорія справи, при розгляді якої відбулось втручання у діяльність судового органу _____

(кримінальна, цивільна, господарська, адміністративна)

8. Стадія судового процесу, на якій мало місце втручання у діяльність судового органу _____

(підготовча, судовий розгляд, апеляція, касація, позасудова, інше)

9. Вид втручання у діяльність судового органу за зовнішнім проявом _____

(усне, письмове, за допомогою технічних засобів зв'язку)

10. Вид втручання у діяльність судового органу за процесуальним вираженням _____

(процесуальне, непроцесуальне)

11. Загальний спосіб втручання у діяльність судового органу _____

 (прохання, рекомендація, вказівка, вимога, критика судді у ЗМІ, обіцянка вигод, залякування судді, залякування близьких судді, інше)
12. Додатковий спосіб втручання у діяльність судового органу _____
13. Тривалість злочинної діяльності _____
14. Конкретна життєва ситуація, яка передувала вчиненню злочину _____
15. Момент виникнення наміру на вчинення злочину _____

 (заздалегідь обміркований, одразу після оголошення суддею рішення чи ухвали, інше)
16. Підстава відкриття кримінального провадження _____

 (повідомлення суддею про факт втручання Вищу раду правосуддя та Генерального прокурора, подання заяви до Національної поліції, звернення до правоохоронних органів чи працівників Служби судової охорони, подання заяви головою суду, інше)
17. Які проводились експертизи при розслідуванні злочину, їх результати? _____
18. Співробітниками якого правоохоронного органу виявлено злочин (здійснено затримання) _____

 (Служба судової охорони, Національна поліція, СБУ, інше)

II. ВІДОМОСТІ ПРО ОСОБУ, ЯКА ВЧИНІЛА ЗЛОЧИН

19. Стаття _____
20. Вік _____
21. Освіта _____

 (неповна середня, загальна середня, професійно-технічна, неповна вища, вища)
22. Громадянство _____
23. Національність _____
24. Місце роботи, посада _____
25. Сімейний стан, наявність дітей _____
26. Судимість _____

 (де, коли, яким судом і за який злочин було засуджено)
27. Стан здоров'я:
 а) хронічні/соматичні захворювання _____
 б) психічні аномалії _____
 в) перебування на обліку у спеціалізованих лікувальних установах _____
 г) зловживання алкоголем, наркотичними речовинами _____
28. Чи проводилась експертиза у відношенні обвинуваченого та її висновки? _____
29. Обставини, що пом'якшують покарання _____
30. Обставини, що обтяжують покарання _____
31. Інші обставини, які враховувались судом під час призначення покарання _____
32. Характеристика винного за місце проживання (роботи, навчання) _____

 (позитивна, посередня, негативна)

6. Якщо Ви не є суддею, то з приводу чого, за Вашим досвідом роботи у сфері юстиції, найчастіше відбувається втручання у діяльність судових органів? (можливо кілька варіантів відповідей)?

7. На якій стадії судового процесу частіше відбувається втручання у діяльність судових органів?

- підготовча;
- судовий розгляд;
- апеляція;
- касація.
- інше _____

8. Найбільш поширеними видами втручання у діяльність судових органів є:

за формою:

- усні;
- письмові;
- за допомогою технічних засобів зв'язку.

за процесуальним вираженням:

- процесуальні;
- непроцесуальні.

9. Які загальні способи втручання у діяльність судових органів найчастіше мають місце (можливо кілька варіантів відповідей)?

- прохання;
- рекомендація;
- вказівка;
- вимога;
- інше _____
- критика судді у ЗМІ;
- обіцянка вигод;
- залякування судді;
- залякування близьких судді;

10. На теперішній час найбільш поширеними додатковими способами втручання у діяльність судових органів є (можливо кілька варіантів відповідей):

- вплив на суддю з боку інших суддів;
- спроба підкупу з боку певної сторони по справі;
- встановлення контролю за здійсненням судочинства суддею;
- виклик судді до вищестоящих судів;
- вимагання пояснень про розгляд конкретної справи;
- витребування у судді інформації про хід і перспективу розгляду справи;
- звернення до суду осіб, які не є учасниками судових справ (уточніть _____);
- неналежна поведінка у залі судових засідань (уточніть _____);
- організація стихійних пікетів і мітингів у зв'язку з розглядом конкретної справи;
- звернення народних депутатів та інших осіб до Вищої ради правосуддя зі скаргою (уточніть _____);
- обшук житла/кабінету судді за сприяння посадової особи, яка раніше здійснювала спробу втручання;
- інше _____

11. Скільки у середньому, на Вашу думку, на один зареєстрований злочин, пов'язаний із втручанням у діяльність судових органів, припадає невиявлених (незареєстрованих) з різних причин злочинів (1, 2, 3, 4, 5...10...20...50...понад 50)?

Вкажіть кількість _____

12. Зазначте обставини, через які злочини щодо втручання у діяльність судових органів не обліковуються правоохоронними органами (можливо кілька варіантів відповідей):

- небажання суддів-потерпілих афішувати фактами втручання у їх діяльність внаслідок кар'єрних амбіцій;
- можлива участь судді у корупційній схемі;
- незацікавленість органів прокуратури;
- пасивність Вищої ради правосуддя;
- вплив на суддю з боку голови суду;
- низька ефективність правоохоронних органів із виявлення та розслідування таких злочинів;
- інше _____

13. Назвіть чинники, що породжують (сприяють) втручання у діяльність судових органів (можливо кілька варіантів відповідей):

- недостатнє грошове і матеріально-технічне забезпечення суддів;
- кадрові прорахунки у діяльності судів;
- відсутність дієвого механізму забезпечення особистої безпеки судді та його близьких;
- корупція в системі судових і правоохоронних органів;
- складність доказування вини особи, яка втручається;
- зловживання народними депутатами і суддями, які втручаються, своїм імунітетом;
- неефективна робота правоохоронних органів з розслідування злочинів про втручання;
- неповага учасниками судового процесу судді та нехтування його незалежністю;
- вичерпання у суспільства довіри до судової системи;
- правовий нігілізм осіб, які намагаються втрутитись;
- інше _____

14. Зазначте роль професійної уразливості суддів як потерпілих від втручання у їх діяльність (можливо кілька варіантів відповідей):

- професійна незрілість деяких суддів;
- відсутність вагомого досвіду роботи;
- зайва довірливість;
- боязнь не задовольнити вимогу чи прохання керівництва або колег;
- боязнь за власне життя і здоров'я та своїх близьких;
- небажання конфліктувати з учасниками судового процесу;
- спроба уникнути конфлікту з правоохоронними органами та не допустити його небажані наслідки;
- бажання незаконного збагачення у такий спосіб;
- намагання не потрапити у поле зору ЗМІ чи громадських організацій;
- інше _____

15. Який суб'єкт, на Ваш погляд, є основним при запобіганні втручання у діяльність судових органів?

– суди;	– інші суб'єкти суддівського самоврядування;
– Вища рада правосуддя;	– громадськість;
– органи прокуратури;	– сторони у судових справах;
– Національна поліція;	– інше _____

16. Які заходи треба вжити для підвищення ефективності запобігання втручанням у діяльність судових органів? (можливо кілька варіантів відповідей)

- посилення грошового, соціального і матеріального забезпечення суддів;
- здійснення продуманої судової реформи;
- забезпечення особистої безпеки суддів та членів їх родин;
- боротьба з корупцією у правоохоронних та судових органах;
- покращення діяльності органів прокуратури і Національної поліції;
- вироблення у суддівському корпусі нетерпимості до фактів втручання;
- покращення у громадян довіри до судів і всієї системи органів державної влади;
- обмеження правового нігілізму громадян;
- інше _____

17. Уточніть зміни чи доповнення до чинного законодавства для більш дієвого запобігання втручанням у діяльність судових органів _____

Вдячні за щирі відповіді та Вашу допомогу!

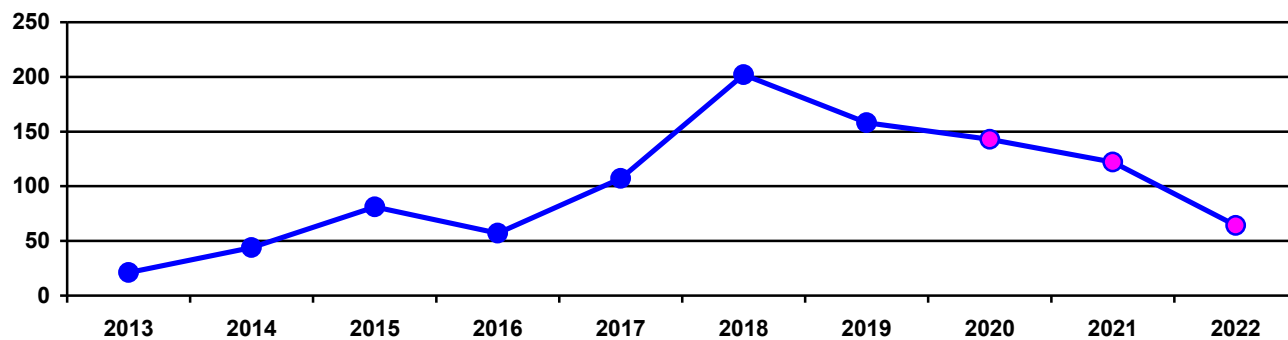
Додаток Д

**Дані Офісу Генерального прокурора щодо кількості
облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК,
та чисельності виявлених осіб, які їх вчинили**

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2022	2021	2022
Параметри										
Кількість облікованих кримінальних правопорушень	21	44	81	57	107	202	158	143	122	64
Чисельність виявлених правопорушників	0	0	7	4	7	4	0	0	0	0

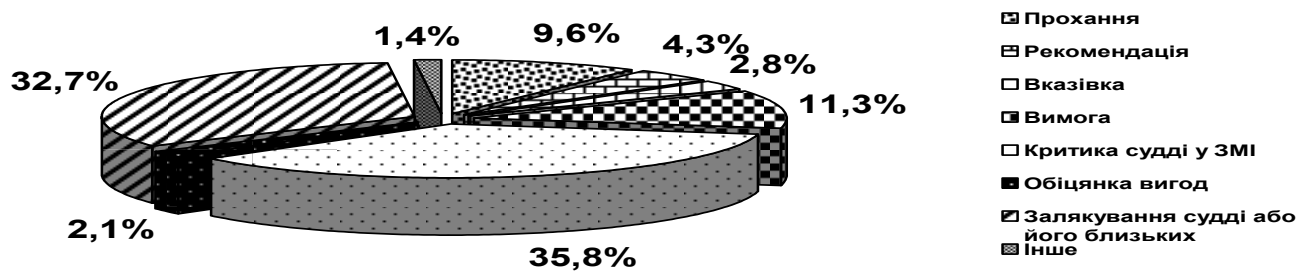
Додаток Е

Динаміка втручання у діяльність судових органів у 2013–2022 рр.

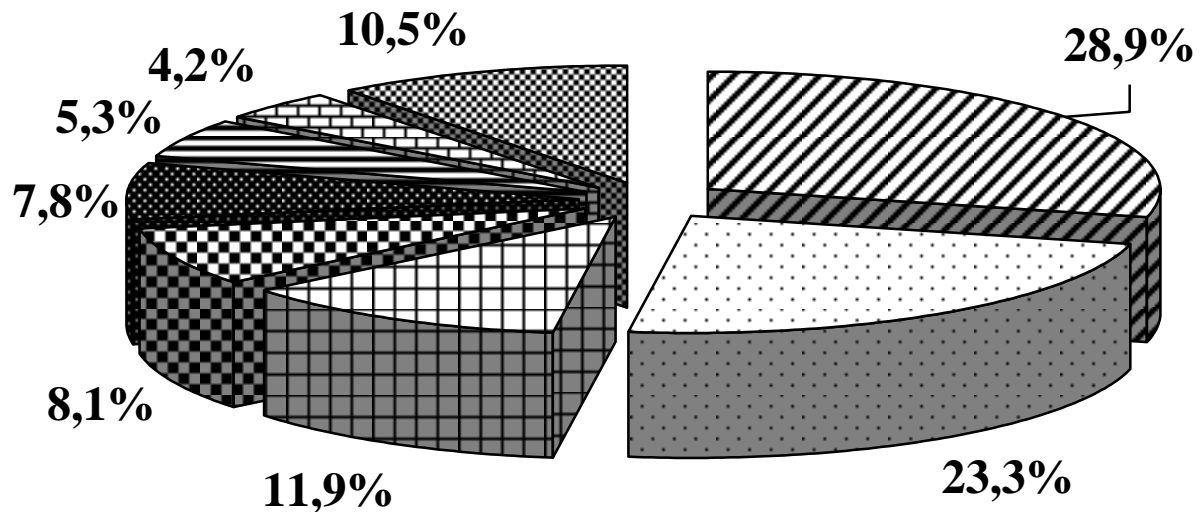
Додаток Ж

**Результати експертного опитування суддів
щодо структури загальних способів втручання у діяльність судових органів**

Додаток И

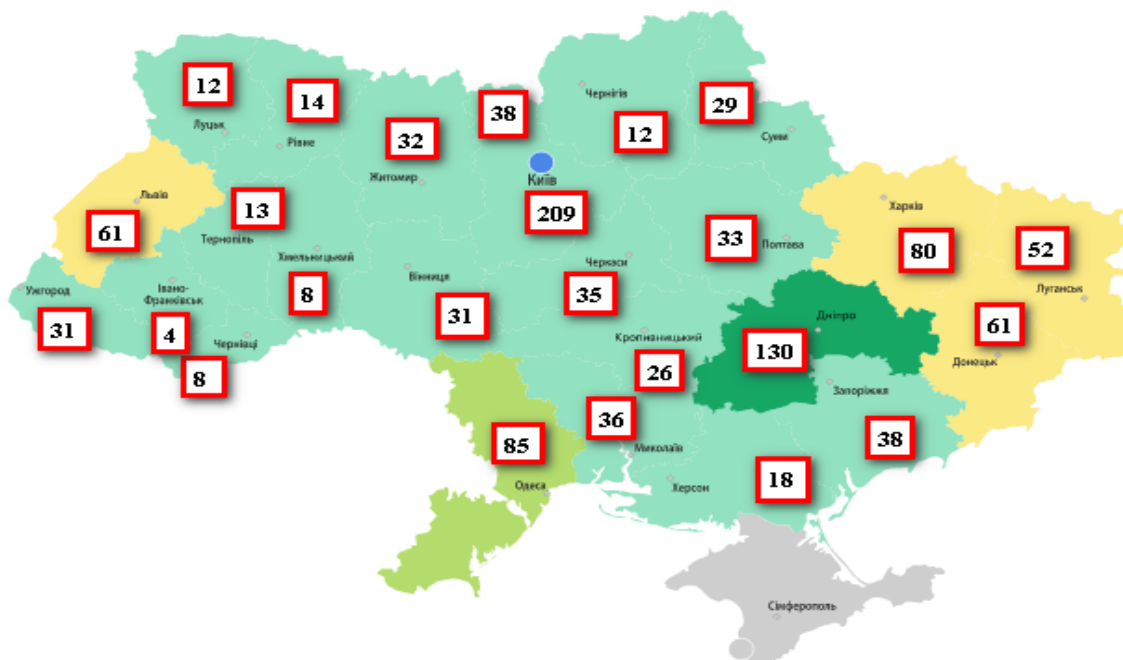
Результати експертного опитування суддів
щодо структури додаткових способів втручання у діяльність судових органів

- ☑ Організація несанкціонованих мітингів при розгляді конкретної справи
- ☐ Неналежна поведінка у залі судових засідань
- ☐ Звернення народних депутатів та інших осіб до ВРП зі скаргою
- ☑ Вимагання пояснень про розгляд справи
- ☑ Звернення до суду осіб, які не є учасниками судових справ
- ☐ Встановлення контролю за здійсненням судочинства суддею
- ☐ Витребування у судді інформації про хід і перспективу розгляду справи
- ☑ Інше

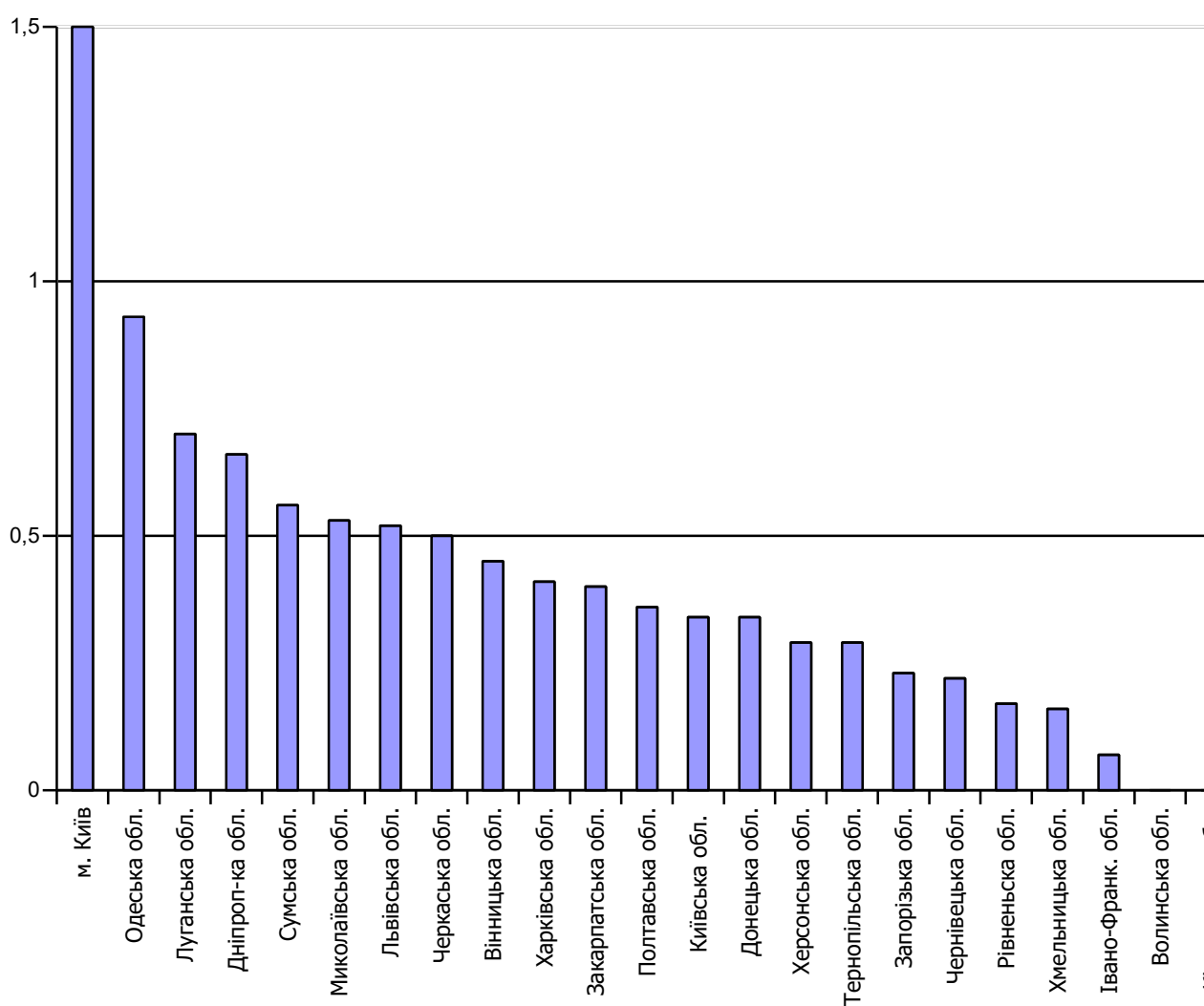
Додаток К

**Дані ВРП щодо територіального розподілу повідомлень
про втручання у діяльність суддів станом на 1 вересня 2019 р.**

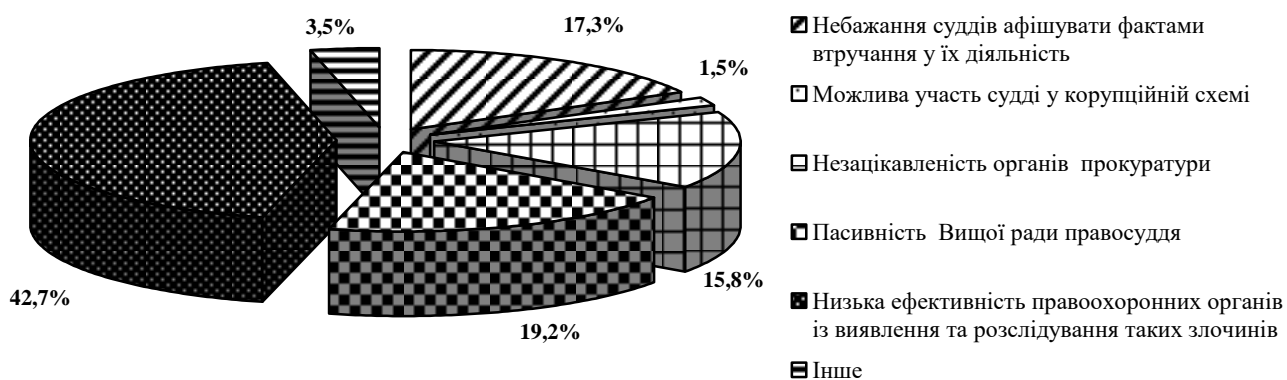
Додаток Л

**Коефіцієнт злочинної інтенсивності правопорушень,
передбачених ст. 376 КК України, на 100 тис. населення
за областями України у 2018 р.**

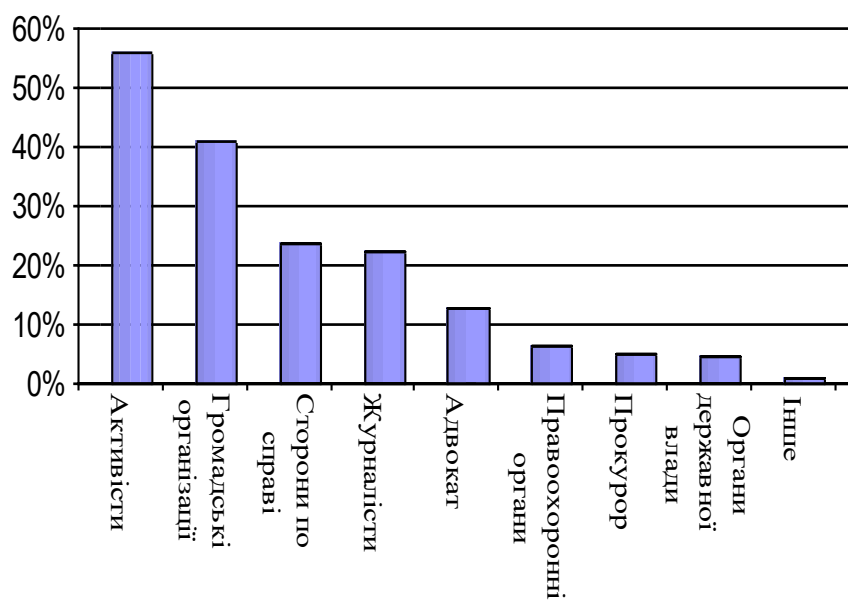
Додаток М

**Результати експертного опитування суддів
щодо причин латентності втручання у діяльність судових органів**

Додаток Н

Результати експертного опитування суддів щодо суб'єктів втручання у діяльність судових органів¹

¹ Примітка. Іноді експерти відповідали на поставлені запитання, відмічаючи декілька варіантів відповідей. Тому сума процентних показників може перевищувати 100 %.

Додаток П

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова Київського апеляційного суду

Олександр Головачов

АКТ

упровадження результатів дисертаційного дослідження
 «Кримінологічна характеристика та запобігання втручанню
 у діяльність судових органів» аспірантки Науково-дослідного інституту
 вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
 Національної академії правових наук України
 Яковлевої Вікторії Сергіївни

02.02.2023 р.

м. Київ

Комісія у складі: голови – Ігнатюка О.В., членів комісії: Свінціцької О.П., Рудніченко О.М. склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспірантки Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України Яковлевої Вікторії Сергіївни за темою «Кримінологічна характеристика та запобігання втручанню у діяльність судових органів», які представлені у виді аналітичної довідки, а також результатів експертного опитування суддів доведено до відома колективу суддів Київського апеляційного суду, ураховано в аналітичній та інформаційно-методичній діяльності, а також використано для підвищення ефективності запобігання фактам втручання у діяльність судових органів та незаконного тиску на суддів.

Голова комісії:

Суддя

(підпис)

Олег Ігнатюк

Члени комісії:

Суддя

(підпис)

Олена Свінціцька

Суддя

(підпис)

Оксана Рудніченко